
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 10 10 11 002 5

ספר

מי מנוחות

חברו

כבוד הרב הגה"ג המפורסם החכם השלם

מה"ו אליעזר ליפמן נייזאטץ זצלה"ה

בעהמ"ח

ספר משבצת הפנינים, וספר בציר אליעזר

הוצאתי לאור

הק' סענדר בן לאא"מ הרה"ג המחבר זצ"ל.

פה פרעסבורג תרמ"ד יע"א.

נדפס בדפוס של דוד לאווי ואברהם דוד אלקאלאי בפרעסבורג.

Druck von Löwy & Alkalay, Preßburg, Langegasse, Nr 33.

האדרעססע שלי :

A. NEUSATZ, Duna-Szerdahely (Ungarn).

הסכמת

הרב הגאון המפורסם החריף העצום הדרת ישראל ותפא״תו בנן של קדושים כקש״ת מהו׳ **שמחה בונם סופר** נ״י אב״ד ור״מ דק״ק פרעסבורג יע״א.

גם אנכי לא אוכל למנוע את ירי מהאיש היקר התורני המושלם ירא ד׳ כ״ה סענדר נייזאטץ נ״י אשר עלה ברוחו ללקט אמרי נועם מאביו המנוח הרב הגאון המפואר מו״ה ליפמאן זצ״ל, והמה כתובים בעט סופר מהיר מוסר השכל תוכחת חיים, אמרות טהורות כבוקר לא עבות, ברוחו פי שנים, לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלות לתורה ויראת שמים, וחגר חרבו חרב פיפיות להלחם בעד אמונתנו בלשון ערומים, להסיר עקשות אנשי דורו וכל נגע ומחלה אשר ברוחם ולהדריכם בדרך הישרים, ע״כ אליכם אצילי בני ישראל אוהבי תורה אקרא שימו עיניכם ולבבם אל החבור הנחמד להביא ברכה אל בתיכם ותנו כבוד לבנו היקר אשר עמל ויגע בכל כחו לקיים מילי דאבוה לבוא בעזרתו הנדיב בנדיבתו והשוע בישועתו לנהל אותו על „מי מנוחות" לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל וד׳ ישקיף עליכם ממעון קדשו מן השמים ויברככם מציון וירושלים להוסיף לכם ברכה עד בלי דים.

פרעסבורג יום ג׳ לסדר שמות תרמ״ד לפ״ק יע״א.

הק׳ **שמחה בונם** בה״ג **מהראשב״ם** זצ״ל.

הסכמה

שלקח אא״מ הרה״ג המחבר זצ״ל בשנת תר״ה מאת הרב הגאון המפורסם מופת הדור זקן שקנה חכמה ומדע החכם הכולל כבוד מה״ו **אליעזר ליפמן שטיין** זצללה״ה, שהיה אב״ד ומ״כ פה ק״ק ס״ה יע״א, בעהמ״ח ספר אבל משה וקונטרס השנות הבימה וס׳ עיר שושן.

שמעוני אהובים וידידים, האזינו אלופים ונגידים, להירא את דבר ד׳ אטיף מלתי, ולשלומי אמוני ישראל אשים דברתי וכו׳ (אמר המ״ל, הגאון שר המסכים זצללה״ה האריך הרחיב פה מאוד בתוכחת מליצה נמרצה ומשל נחמד על תכונת הדור חליו ומזורו, וכאיש גבורתו, אך לפי מצב הדור הנוכחי אשר לפנינו לא ידעתי אם יהיה דבריו כעת מתאימים להציגם פה, ולכן לדאבון לבי השמטתי כל דבריו הנחמדים והטהורים בזה, והעמדתי פה רק מה שנוגע לגוף ענין המחבר ומחברתו).

והנה העיר ד׳ את רוח איש יקר רוח אשר שמי בקרבו, ולהורות נתן בלבו, קם ונתעודד לחזק הדת בחכמה ובתבונה, וד׳ נתן לו לשון למודים לדעת את יעוף דבר ד׳, והי׳ לבאר כמה מאמרי חכמינו ז״ל, ובביאורו נראה אור לישרים, וקרנים מידו לו בהם ינגח את בני תמותה ואשר הרימו יד בדברי רבותינו אשר חיים וקימים, כי חיות הנה כרוח ד׳, ויתנכלו אליו להמיתו בארס דוי ובארשת שפתותיהם, ה״ה הרב המאה״ג המופלג בתורה וביראה כבוד מוה״ר ליפמן נייזאטץ נ״י יושב בשבת תחכמוני פה קהלתנו יע״א, איש אשר בו רוח חיים, וברוחו פי שנים, למודיות ונמוסיות, והכל לשם שמים, ותצלח עליו רוח ד׳ בהראותו את יקר תפארת רבותינו ז״ל, כי ממקום קדוש יהלכו וכל הראותם בקדושה וטהרה, והאנשים החטאים האלה בנפשותם עם לא בינות המה בנים לא אמון בם, נשיאים וגשם ורוח אין בקרבם, הכי יקרא שם ספרו **מי מנוחות**, כי על מי מנוחות ינהלנו, ובמעגלי צדק ינחנו, ואת מי הזדונים על הארץ ישפכנו, שקץ ישקצנו, ותעב יתעבנו, ואתא מיא וכבא לנורא, בהקריבם אש זרה, וזה החילו לעשות ידידי הרב נ״י ולבי למחוקקי ישראל; עורו עורו לעזרת ד׳ בגבורים, ממנו יראו וכן יעשו כמתכונתו, והשמיעו תהלות ד׳ ותורתו, ואת פרשת קדושתו, אולי עוד יש תקוה, להשביח שאון המון רגשת פועלי און ובני עלוה, יכירו וידעו כל העם מקצה כי דברי רבותינו הקדושים יפה כתרצה, והיא כפורחת עלתה נצה, ולא תהיה עוד לשמצה, להתגאל בדברי כזב כי פיגול הוא ולא ירצה, ויתמו החטאים מן הארץ ולא ישובו עוד לכסלה, והמה יבנו הפרצה, ואלה אשר דבר ד׳ בזו ישובו לגדלו ולרוממו, ויקר יתנו לשמו, ויהי׳ אלקים עמו, כי אחינו הוא בהיות המשרה על שכמו.

דברי המדבר לכבוד הבורא ית״ש ועבדו המחבר נ״י יום א׳ ח״י שבט **ונעלה אל ציון ברנה** לפ״ק.

הק׳ **ליפמן** חופק״ק סערדאהעל והגליל.

מליצה

מהרב הגאון המפורסם ערוגת הבושם מזה בן מזה כקש"ת מה"ו אהרן שמואל נ"י אב"ד ור"מ דפה ק"ק סערדאהעללי יע"א. עם ב"ד הצדק הרבנים הגאונים המופלגים נ"י.

הן היום בא לפנינו אחד מתושבי קהלתינו, בר אורין ובר אבהן מושלם במעלות כבוד כ"ה סענדר נייזאטץ נ"י בן הרב הגאון המפורסם דובר צחות ונבון לחש כבוד מו"ה ליפמן נייזאטץ זצ"ל אשר הי' אב"ד בכמה קהלות קדושות, ולבסוף ימיו אוה למושב לו פה עמנו ומנוחתו כבוד, והראה לפנינו מחברת קטן מעט הכמות ורב האיכות הכי קרא שמו מי מנוחות, ספר הזה כתב איש ברבי זה לערך ארבעים שנה והנה כולו מחמדים יפרוש כנפיו לרוח הזמן, ועל שרשי תהלוכות בני ישראל יתחקה וחתם ספרו ביראת ד' כל היום, והנה המחבר הגאון זצ"ל לקח לו אז הסכמה בחיים חיתו מאת הרב הגאון העצום ר' אליעזר ליפמן זצ"ל אב"ד דפה, והוא משך בשבט סופר והסכים על ידו כאשר עינינו ראו כתב ידו הקדושה על לוח חרושה, והנה ההסכמה היא ללא צורך, כי ספר זה אין בו לא טומאה ולא טהרה לא איסר ולא היתר, רק מעשי ידי אמן נחל נובע פי חכם אשר מליצות חידות לו, ולא באנו רק לברר מקחו של בנו המושלם ומפואר כ"ה אלכסנדר נייזאטץ נ"י אשר נפש עמל עמלו לו ואסף איש טהור כל כוחותיו להוציא הספר לאורה, והנה האיש ר' אלכסנדר הנ"ל אנחנו מכירים אותו לאיש אמונים כל ימיו התפרנס ביד חרוצים ונפש עמלה, אך פגעי הזמן לא נאמנו הביאו בכליותיו בני אשפתם — ותהי לדל תקוה כי רץ לו לזכות אבות להוציא המחברת הזאת, וחן וכבוד יתן ד' וישלח עזרו מקודש ומציון מעשיו יסעדנו, ואליכם אישים אנשי לב נשים דברותינו, הביאו ברכה אל בתיכם וחזקו ידי מט, וזכות המחבר יעמוד לכם כי תתנהלו על מי מנוחות ויהי' לכם שפע ברכות.

סערדאהעל יום ב' לסדר ויחי יעקב תרמ"ד לפ"ק.

נאם הק' **אהרן שמואל** בהרה"ג מוהר"י **אסאד** זצוק"ל
החו"פ ק"ק הנ"ל.

הק' **יוסף קליין.**

הק' **שלום בער שטערן** בן הרב המה"ג **מהר"ש** זצ"ל.

מכתב

מכבוד אחי הרב הגאון חרוץ ושנון כש״ת מה״ו ישעי׳ נ״י אב״ד דק״ק אלישטא יע״א.
ב״ה פה ק״ק אָלישטא ז״ח תרמ״ר לפ״ק.

ביום זאת חנוכה, ד׳ יפרוס שלומו כסכה, לשומר תורה וחקה, ה״ה כבוד אהובי אחי היקר ידידי ורב חביבי, איש בר לבב ויקר רוח, התו׳ המופלג, החכם המושלם בכתבי קודש ובדברי חכמינו ז״ל, ר׳ **סענדר נייזאטץ** נ״י.

מי זאת עולה מן המדבר קדמות, עולה מִדַּבַּר קֵדמות, לְהָשֵׁם בארץ שֵׁמות, בדברים העומדים ברומו של עולם, נופך ספיר ויהלם, מור ולבונה מקוטרות, אמרי נועם אמרות טהורות, לנפש ורוח הם לברות, מים חיים נוזלים כמלבנון בנחל, יעלו ריח מכל אבקת רוכל, וכבוד חכם נוחל, וכמו שספרו לנו חכמינו ז״ל, במ״ר אמור פ״ל על ר׳ אלעזר בר׳ שמעון שהי׳ דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר וכו׳ מהו מכל אבקת רוכל אלא דהוה קריי ותניי ופייטן ודרשן ע״כ וכ״ה בס״ר שה״ש שם, ומזה נראה אשר כבר בימי הדורות הקודמים בימי המשנה וגמ׳ נמצאו בעלי תלמודיים שהי׳ ג״כ פייטנים ומליצים וכמ״ש במ״ר על ראב״ש הנ״ל, וכן יוצדק על אבינו הרה״ג המחבר ז״ל, אשר שמו בקרבו, הגם שהי׳ גרול בתורה ורב מובהק וחרוץ מפורסם מאוד מנעוריו ואהב ללמוד בעומק עיון התורה ובאהבתה שגה תמיד וכמ״ש בגמ׳ עירובין נ״ד ע״ב על ר׳ אליעזר בן פדת דהי׳ מקיים מש״ה באהבתה תשגה תמיד בכ״ז הי׳ מוכתר בחכמת המליצה מנעוריו ובה שעשע תמיד לעת הנפש רוהו, והיה קסת הסופר במתניו אחד מני אלף, ולכן בחבוריו הנוגעים אל הלשון ומליצה הי׳ כותב על דקרוק וטהרת לה״ק כאיד כאחד ממליצי הזמן, ובאמת לג׳ אלו שמעתתא ואגדה ומליצה לכולם יש להם לשון בפני עצמן, וכ״ב כ׳ תוס׳ קידושין ל״ז ע״ב ד״ה ממחרת כו׳ בשם ר״י דלשון תורה לחוד, ולשון נביאים לחוד, ולשון חכמים לחוד, וכ״ם בגמ׳ חולין צ׳ ע״ב דהלקו חכמינו ז״ל לשון תורה ונביאים וחכמים זה מזה, ואמרו בירושלמי פ״ב דתענית ה״ז דלבש שמואל הנביא חלוקן של ישראל, וי״ל הכוונה כדי להורות את העם דרכי הכשרון הי׳ מתדמה להם באיזה מדות כדי שיוכל לפעול ביותר על המית רוחם והרגשותם, וז״ש שלבש חלוקן דחלוק היינו מדת התנהגות של אדם ועי׳ בע״י פי׳ קצת קרוב לזה, וכן עשה אבינו ז״ל בחבורי חכמה ומדע הלביש אותן לבוש מליציי זמניי כדי להורות לאחרים יקרת דברי תורתנו הקדושה ויקרת חכמיה ודורשיה. ובכן דין הניין, ונמטי לך אפריון, ואומרים לפעלא טבא יישר כחך והילך להגדיל תורת וחכמת אבינו הרה״ג המחבר ז״ל. ומי יתן אשר תִּבָּנֶה גם אתה מזכות מצוה הלז, להוציאך ממצוקות הימים וחבלי הדאגות אשר אתה סבוך בהן לראבון לבי, והכי קרא שם אבינו ז״ל אליעזר כי אלקי אבינו ז״ל יהי׳ לך לעזר, וגלגל הישועה אליך חוזר, ובגבורה תתאזר, ויהי׳ הודך כזית רענן, במנוחות שאנן, ובמשכנות מבטחים, עדי יקובצו לציון הנדחים.

הכ״ד אחיך הנאמן האסיר התקוה לשלומך כל הימים הק׳ **ישעי׳ נייזאטץ**
בן **לאא״מ** הרה״ג המחבר זצללה״ה החו״פ ק״ק הנ״ל והגליל יע״א.

הקדמת המ"ל

לא אבוא להתהלל, המהולל בחקר כבודו, הוא כבוד, אא"מ הרב המפורסם המחבר זצ"ל אשר כבר נודע שמו בשערי תורה וחכמה המצויינים. והנה עתה במחברת הלז, אשר ערוכה כמתכונתה, הכל בכתב ידו. ואם כך ערכי, אשר בשער לא יפתח פיו, מי יעצור רגשי וסבכי רחשותי? ומי ימנע ארשת שפתי? עיני בנאמני ארץ, אחבק אנשק עפרות כבודו, ינעם לנפשי להשתפך בדברים אחדים במבוא לפתח שעריו, ובזה אחבירה את קורא הנעים במלים האלה — זה החבור רב האיכות, אשר הרים אבי בקודש, זה ארבעים שנה — ואם תשוב ותתפלא, מדוע לא היתה לבצע פרי תבונת מעשי ידיו, ונתאחרו ילידי עשתנותיו עד כה, זה קצת מן התימה מאיש כמוהו, ככה מסתתר בסתר אהלו? אש"בך אחי, איש אשר תחת נטל בגידת הזמן, ומררות קנאות, הם מאור הכפישו עול סבלו, ומרבץ חכמה ומוסר ירבץ תחת משאו — ואולי נסיבה מאת קורא הדורות להיות שמור לדור אחר יולד, יאצר ויחסן לרפאות תעלה לזמן הנכחי, והגיד כהיום שהוא הגבר אשר עלה ברום המעלות תרומיות, ובחר דרכים נערכים, בסדר נפלא, ורעיונים נשגבים, יושבות מאז על מלאת, ולו ניתן לב מבין לאסוף ולחבר, וידע לאחז ענינים שונים ולפלסם במאזני משפט, ורוח חן ירחף במחברת הזאת, בשפת קודש יהפוך ידו, כמו כאז אשר היה שפה מדברת בפי נביא וחווה.

במרחבי הזמן ישוטטו רעיוניו, מדי אלפי שנה, העמיק והרחיב להתבונן מקדמוניות למאחור, ותתפעם רוחו על קורת בית ישראל, בעים רוחו התמרמר על מצב אמונת ישראל, ולבו למחוקקי ישראל, וכל אָתִי, להרגיע ישראל, ועת לעשות לבל יצען אוהל ישראל, כי בימיו החלו חקקי לב לעשות לפלגות במחנה העברים, כמעט הבערה ללהב יצאה בישראל, ברוחב דעתו ובנהמת רוחו יצדיק דעתו על הכלל, וכמו נאמן הבית אשר שוע לאל אלהי הרוחות, שלא יהיה פרץ ופרוד בן עם ד' הדבקים, ואור השלום יהל ומושך, עד יבוא יורה הצדק.

ואל זה המרכז אדניו הטבעו, יציאותיו ארבע, כארבעה מטיבי לכת עליהם יסובו צירי מחשבותיו, ורוח מבינתו העולה בית אל פונה כמו לארבע רוחי שמיא, וכל רודפי רוח ורודפי קדים, אשר קטר יקטרו לרוח היום, אשר כן יאמר היום בישראל, אלה וכאלה ילידי היום ילדי השקר, ואלה ילידי הרפה ררחיק הלאה מעל לגבול ישראל.

וזה יצא ראשונה, יכנה במאמר פיהו רוח קדים מגמת פניו קדימה, כי כבוד אלהי ישראל בא מקדם, כירחי קדם קדם יהלוך להתבונן לעם נולד, כי קדם ד', וקדם עדותיך מקדם קדמתה, הכין וחקר שכל יסודתם בהררי קודש, מבצר ומשגב ומקדש מלך, כרוה אבירי הרועים, בעלי אסופות, ואחריהם ינהגו הליכת בית ישראל.

וכן חלף לפניו רוח היום, ושניים יסעו, בפתח השער הולך לפניו השיר, הראה כי גם הוא ידע פרק בשיר, ברוח שפתיו יעורר כל בני השיר, קסם על שפתי מלכי רבנן, מליצה וחידות לו, יטוף רסיסי המליצה בכל עבריו, יזוקו ויברקו מזהב המליצה, ובשפתי רננות וכהולך בחליל, יהלל את יפי נוף לרוח היום הזה, וכמו רגע יהפך מדברו הנאוה האמת, ובשובה ונחת ידבר, והיה יום אחד יודע לד', וכל ישראל כולה יקרא בשם ד', ופחדו אל ד' וטובו.

ומן השלושה הכי נכבד רוח דעת ביראה ורעד יגיש אל שער והיכל החקירה, בהגיגו יבאר דעת התורה ותכלית תעודתו רק לדעת צדקת ד', ישוטטו רבים ותרבה הדעת, ונכבדות ידבר והראה והופיע נהרה כי כל חכמה ומדע נכלל בתורתינו הקדושה ונתונה לעם ד'.

ולאחרונה יסע וילך ביראת ד׳, פה יראת ד׳ נוסכה מקרבו, ישנם מתניו לבוא אל הר ד׳. ואש קנאת הדת יוקדת בקרבו, יראה בצדקתו, וכל מגמתו הלא לאמונה, ורק ליראת ד׳ כל היום, כמו בהר ד׳ יראה.

ואחריהם נוספות בכמה הערות יורדות וחודרות לבאר כמה אגדות חכמנו ז״ל ובדברים העומדים ברומו של עולם, ובהדרת קודש יבוא אל הקודש פנימה, פה הראה הדרך ומסלול אור לישרים, אשר צדיקים יבואו בו, אשר תהלכותיהם בקודש, וסוד אל נאצל עלי אהלם, מתנים תבין ד׳ ועזו, אשר כפונים וטמונים, סתום וחתום עד עמוד הכהן.

והאחרון הכביד עלי כנטל החול, לסיים באמרי שפתי מנושא הדבר, אשר גם הביאני עד הלם, שפל מצבי וצוק ענין בני ביתי גדלה עד למעלה, ואין לפרטם ואבקש הסיון כצל הקיקיון להסתופף בצל מעטה תהלתו, ואם שפכתי רוחי והגיוני לבי בלי סדרים לכם הסליחה, וד׳ יושיעני למרחב, וברננה להעלות על מזבח הדפוס כל חדושי תורתו.

הק׳ **סענדר נייזאטץ** בן לאא״מ הרב הגאון **המחבר** זצ״ל.

תקון הטעיות.

דף	עמוד	שורה מלמעלה	שורה מלמטה	טעות	תקון
ד	ב	יא	—	להמה	להמה
ד	ב	—	ט	פטור	פיטור
ד	ב	—	א	מפורשתו	מפורשות
ה	א	—	ד	להיות	להיותה
ה	א	—	ג	והוא	והוא הוא
ו	א	ז	—	אם	אם יהיו
ו	ב	כה	—	שמה	שמח
ז	א	יט	—	והפוסקום	והפוסקים
ז	ב	כא	—	בהכל	בהשכל
ח	ב	יג	—	האיר	האירה
ח	ב	—	י	ונמותיהם	ונמוסיהם
ט	ב	יא	—	לאומר	לאמור
ט	ב	—	יא	לנחל	לנהל
י	ב	כה	—	לרמות	לרמות
יב	א	—	ג	בידעתו	בידיעתו
יב	ב	—	ה	ולחקית	ולחקותן
יג	א	ו	—	הראה	הרבה
יג	א	—	ט	אם	הם
יג	ב	—	ה	המנביהם	המנביהים
יד	א	—	יט	מרדכי	מרדכי
יד	ב	ב	—	למודי	לומדי
יד	ב	—	יח	אהרונית	אהורנית
טו	ב	—	ד	מותרות	מוסדות
יט	א	יט	—	ובא	ובאו
יט	א	—	ב	חשיב	השיב
כא	א	—	ט	משלים	מושלים
כא	א	—	יב	במקשת	בבקשת
כב	א	—	ו	בדכות צ״ט	ברכות פ״ט
כב	א	—	טו	להשכל	להשכיל
כג	ב	—	ד	הטובים הימים	הימים הטובים
כד	א	יז	—	נפשו	נפשי
כד	ב	א	—	חזה	הזה
כד	ב	יד	—	חיום	חיים
כו	א	כד	—	הרהבתי	הרחבתי
כז	א	ב	—	יעזו	יעוז
כז	ב	—	יד	אצי	עצי
כז	ב	—	יב	ראה	רבה
כט	ב	ג	—	הנבוא	הנבואה
כט	ב	ח	—	מתמ׳ מתמ׳	מתמונות
כט	ב	—	ה	ולשן	ולשון
ל	א	יז	—	לדבר	סימן לדבר
ל	א	לא	—	ינוק	יונק
לב	א	—	ה	אשר חז״ל	חז״ל אשר
לב	ב	טז	—	אמם	אמנם
לב	ב	—	כד	הרבה	הרבה
לב	ב	—	יז	ואסרה	ואמרה
לג	א	—	יז	עורה	עירה

דף ל׳, עמוד א׳, שורה מלמטה יו״ד, ההערה: ראיתי וכו׳, שייך שם עמוד ב׳:

מי מנוחות

ההולכים לאט

לרוח קדים ולרוח היום

ונחו עליהם

רוח דעת ורוח יראת השם.

ומהות המאמר הזה וענינו יראה הרואה בהמפתחות.

מאתי הקטן

ליפמן מנייזאטץ

על מי מנוחות ינהלני לפ"ק.

הקדמה.

א״ה ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת ושם חלקי מיושבי בית המדרש, מאוהל תורה לא סרתי לחכמה אמרתי אחותי לבינה ולמדע אֵם קראתי, וזה איזה שנים נהייתי ונחליתי ל״ע גמרתי בדעתי בל״נ אם יהיה אלהים עמדי אעלה אמרי ספר על הדפוס, וד׳ עזרני בחסדו והחלימני יתברך ויתהלל שם קדשו תמיד לעולם ועד.

שמתי עיני על מאמר אחד כתבתיו לפני איזה שנים בעתות המרגוע ורוחי מרחפת על **מי מנוחות** במרחבי הזמן לראות מה שהיה ומה שלפנינו ומה שראוי להיות קראתי למאהבי המה הקנה והקסת ועלימו תטוף מִלָּתִי כאשר עם לבבי אשיחה, וכאשר עברתי עליו עתה ראיתיו פרי חמד, אבל עודנו בוסר לא הבשילו אשכלותיו, להיותו רק פרי ההשקפה הראשונה עסקתי בו רק זמן מצער ובכמה מקומות שהיה ראוי לי לבאר ולהאריך קצרתי, ונתתי אל לבי להעתיקו עתה מחדש, ובכמה מקומות השמטתי ובכמה מקומות הוספתי באור כיד ד׳ הטובה עלי, והנה יצא המאמר הקטן הזה. ואף שהנושא איננו גְּדָל הענין מביאור שיטות עמוקות בש״ס, מ״מ הוא יקר הערך נוגע ומעיר לענינים נכבדים ומועילים, בפרט מה שבא בו קצת מההוראה האמתית בדרכי חז״ל בהגדותיהם ומאופני השימוש בהם [ראוי להעיר בזאת לדעתי בזמננו בייחוד], ומושבץ בזהב מליצה נאותה לפי טבע הענין.

וידעתי כי ימצא המתלונן מקום לאמור אלי, מה ראית להוסיף על המון ספרים המתחדשים לבקרים עוד מאמר אחר? ומה לך לתתך מטרה לריב לשונות הזמן חדשים עם ישנים אשר אולי בתחלת ההשקפה ימצאו בו צורי מכשול למו? ומי שמך לאיש לעלות בחומת הזמן לראות בדקו ולחזקו? ומה לך אצל מליצה והגדה כלך לשיטות הש״ס והפוסקים שהם מדברותיך ראויים לאיש כגילך? ידעתי אחי כל זאת ידעתי, ואנוכי בה׳ שמתי מחסי, ואקוה שכל רואה בצדק ימצא בו [אחרי התבוננות הראויה] דבר אמת וצדק. ואמרו חז״ל איזה פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה, בכל דרכיך דעהו, ומלפניו ית״ש אחלה כי הוא יְיַשֵׁר אורחותי תמיד, אמן.

מפתחות.

רוח קדים.

פרק א׳, הצעה, קיצור קורות ישראל עד ימי שמאי והילל, ויציאת הקראים, ושם בתוה יוכיח בהוכחות גדולות שאין שום מציאות הבנה לתורה שבכתב בלי תורה שבעל פה וחוקה על תמים דעים ית״ש שלא יוציא מתחת יד אלהותו ב״ה דבר שאינו מתוקן היא תורה שבכתב בלתי אם כמך על פירושה אשר מסר לנו הוא תורה שבע״פ.

פ״ב, תחלות המחלוקת בתורה שבע״פ. ושם בהגה באור כח חכמי ישראל וענין אחרי רבים להטות, וביאור מאמרי חז״ל עפ״ז בטוב טעם. ועוד שם בהגה באור נכון בלא תהיה אחרי רבים לרעות.

פ״ג, עמידת שני התלמודים בבלי וירושלמי וחבורי הפוסקים.

פ״ד, יראה שהתנאים והאמוראים וחכמי דורות שאחריהם היה ידם רב גם בחכמות ומדעות, אך עשו תורתם עיקר וחכמתם טפלה.

פ״ה, יראה שבכל הדורות ובכל הזמנים לא נפרדו ישראל משרשן ואחדותם. ויבאר שמה שֶׁהִבְדִּילָתְנוּ תוה״ק מיתר העמים הוא רק בעניני האמונה והמצוות, ולא בהנוגע לשלום האנושיי ולנימוס המדיני, ויבאר באורך שאנחנו מצווים מפי תוה״ק שבכתב ושבע״פ ומפי השכל להתפלל בשלומה של מלכות ושרים יר״ה והעמים שאנו יושבים בקרבם, ולדרוש ולשחר שלומם וטובם, ולהכנס במאסר חוקי המלך יר״ה ומשפטי המדינות יר״ה.

רוח היום.

פ״א, שבחי הדור הזה במליצות נמרצות.

פ״ב, התנצלות ויבאר שאחר חטא אדם הראשון אין טוב ברור נמצא בעולם בלי תערובת רע, וגם בדור הזה נמצאים חסרונות.

פ״ג, יעורר על חסרונות הדור הזה. ויבאר שדעת האדם קצרה להבין אף נשמתו ובדומם והצומח והחי אף כי עולם הגלגלים וכש״כ עולמות הרוחניים, ורק בהאמונה נגלה לנו מה שצורך לנו לדעת מהם.

פ״ד, יבאר שאין ראוי לאדם להרבות חקירה בענינים נשגבים שאינם מגיעים לו לתועלת.

פ״ה, יבאר שגבול שכל האדם הוא עד מקום שיד חמשת חושיו מגעת בשום תחבולה. ויבאר שלמעלה מזה אין יד חקירת האדם שולטת, ומה שצורך לנו לדעת מזה גלה הקב״ה לנו בשדה האמונה, וימשיל ערך התורה ושכל האדם בענין זה לענין השמש עם הירח.

פרק א׳

רוח דעת.

הקדמה לרוח דעת.

מליצי

מפתחות

מליצי דורשי זמננו משמשים בכוונה הגהות חז״ל ומדרשיהם שלא כרת, ושאולי האשמה כרוכה בזה גם באשמת הדור שלפניהם. ויעיר על חבורים המחלישים את האמונה ומיעוט העסק בספרי יראת ד׳. ויבאר שהתורה והחכמה המה רעים אהובים אך להתורה האלהיית משפט הבכורה. ושם בהג״ה יראה איך גם חכמי העמים חולקים כבוד ויקר לדברי חז״ל, ומזה מוסר לקצת מבני עמנו המחפשים בהם תואנות.

רוח יראת השם.

פרק א. תוכחה נמרצה לבני אדם העוינים ומתנכלים על התורה ורוצים לשנות דרכה ולהסירה מגבירה ולזרעה בזמורות זר ולפרוק עולה. ורעה מזאת, ב״א המשתדלים להרפות גם לאחרים את האמונה, ותוכחה נמרצה על זה. ויבאר שבכל אלו לא ישיגו תועלת הנרצה להם, אבל ישיגו עונש אמתיי נצחיי משוסס כל הארץ.

פ״ב. יבאר שתכלית מצוות התורה היא להצליח עושיהם בעוה״ב וגם בעוה״ז, ואינם על צד העמל והאכזריות ח״ו, והמה משוערים מחכמתו ית״ש לקיימם בכל מקום ובכל זמן. ויעיר שאין ראוי לב״א תועלה לחקור הרבה בטעמי המצוות, ושם הגהות נחסדות בזה.

פ״ג. יבאר שכמו שבטבע הגופיי אין יכולת ביד האדם רק להוציא כחותיה מן הכח אל הפועל או ליפותה, אבל לא להוסיף עליה או להעדיר דבר [שלא ימצאו גם יסודותיו ארמ״ע] ממנה, כך היא המדה בתורה האלהיית, הרשות נתונה לחכמי לב להוציא ספונותיה מהכח להפועל ולהנעימה, אבל לא להוסיפה או לגרעותה.

פ״ד. יסתום פיות המספקפקים לומר שרק י״ג העקרים או עשית הדברות או רק תורה שבכתב המה עצמיות התורה, אבל יוכיח שכל התורה ומצוותיה בין תורה שבכתב ובין תורה שבע״פ המה מעצמיות התורה. ויבאר שתורה שבע״פ היא שני חלקים, חלק המקובל דור מפי דור עד מרע״ה, וחלק הנמסר לחז״ל, והכל נשען על השורש הגדול לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל, ויכפיל עוד שאין שום מציאות לתורה שבכתב בלי תורה שבע״פ ובלעדה היא כספר החתום.

פ״ה. יבאר שנפש השכל בלא אמונה ומוסר לא טוב ולא תצלח. ולימות המשיח תמלא סאת שלמות מין האנושי בכל אלו שני החלקים, ר״ל באמונה ומוסר וגם בדעת והשכל, ועד אותו הזמן עדיין לא בא שלמות הכנת המין האנושי, לכן גם בהוצאות ספונות התורה מהכח להפועל צריך להיות לאט לרגל הכנת הדור, ולא לדלוג כאיל קרסה, ורק לה׳ לבדו נתכנו מצעדי הדרגת הכנת הדורות ולא לנו. ובאור ענין דברי תורה והנביאים והחכמים ז״ל כלשון בני אדם, והצורך לזה, עד קץ הימין עת מלאת שלמות המין האנושי כי אז כולם יראו באספקלריא המאירה. ועל כל אלו יבוא במליצות נכבדות.

פ״ו. בחינה בכלליות הטבע הגופיי למזון גוף האדם, הכל בהשגחה ובסדרים משוערים מבורא הטבע ית״ש ולא ישנו את תפקידם ולשוא יעמול האדם לשנותם. ככה התורה והאמונה ערי מסכנות למזון הנשמה, הכל בהשגחה וסדרים מאתו ית״ש. מופת על ההשגחה האלהיית מהנהגת אומה הישראלית. והחושבים לשנות ארחות התורה הם מתגדרים במלאכת ההשגחה האלהיית והורסים אל גבולה, ולשוא יעמלו ולא ינקה כל הנוגע בה. כי חקות התורה כחקות הטבע שניהם אלהיים ולא יקבלו שנוי מבן אדם, ושניהם משולבים יחדיו. ותוספות באור בהג״ה שם בזה מדחז״ל.

פ״ז. יבאר שבכל חלקי הטבע הגופיי הרשות נתונה לב״א לחקור ולהמציא עד מקום שיד שכלו מגעת, אך בשדה האמונה והדת צריך הב״א להיות לאט לאט כי המקום ההוא נורא הוא. וגם לימוד התורה צריך להיות לשמה לתקן עצמו ואת אחרים, כי לא המדרש היא העיקר רק מעשה הטוב, לירא את ד׳, לשמור מצוותיו, לתקן כל עניניו על הדרך הישר, ולעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. יסיים במקרא, הן יראת ד׳ היא חכמה וסור מרע בינה.

רוח קדים.

פרק א.

בסעיפים מרעיונות שונות אודות מעמד ומצב אַחַי וֵרעַי בית ישראל לעת הזאת, ובסעיפים מחזיונות שונות מקונטרסים עָפִים על פני חוצות הוצאו בדפוס זה זמן לא כביר, ובסבך מדמיונות שונות אודות הדור הזה אשר אנחנו חיים בקרבו, התהלכתי נדהם במחשבתי מתבונן ברוח היום הזה, לדעת מה בבטן הימים האלו, ומה אנחנו באותן הימים? לשאול ולתור מה יהיה בעם נולד? ובימים אשר יֻלָּדוּ? שמתי עיני על בית יהודה בכללו, ושבתי עד מקורו, לראות הֲוָיָתוֹ ושרשו מעת הִוָּסְדוֹ.

וארא, והנה עץ יהודה אחד הוא מִיוֹנַקְתּוֹ, אחד בשרשו, באחדות גמורה, בלב אחד אמונה אחת ודת אחת, כוננה מאבינו הראשון אברהם הקורא בשם ד׳ אֵל עולם, ובה החזיקנו אבינו יעקב ברדתו עם צאצאיו מצרימה, ושם אשר נפרצו ורבו והיו לאלפי רבבה, נפש אחת היו בשרשם. וכן גדלו צמחו פרחו תמיד באחדותם. ואם לפעמים מלחץ המקריים והזמנים סלפו מני אורח לזמן קט, עד מהרה שבו לשרשם ויהיו לאחדים. בעמדם על הר סיני, עמדו בלב אחד ועצה אחת לשמוע תורה. ובארבעים שנה אשר נדדו במדבר, אם לפעמים מלחץ המקריים רעבים גם צמאים או מהדחת מסיתים האספסוף ומתאוננים מִתְאַוִּים ומרגלים ואנשי נרגן הודחו כמו רגע, עד מהרה שבו. וכן היה בבואם לארץ וימי שפוט השופטים, אם לזמן קט סלפו ויעבדו אלהים אחרים, כמו רגע שבו לשרשם. עד מְלֹךְ המלך דוד ובנו המלך שלמה, המה תקעו יתד במקום נאמן והמשיכו כל מרכז האומה אל נקודת הקודש הוא בית ד׳ אשר בירושלים. עד הֵחָלֵק המלכות והֵחָצות האומה, על יד ירבעם אשר החטיא את ישראל בתחבולותיו, מיראתו פן תשוב מלכותו לבית דוד, אז סר אפרים מעל בית יהודה, עד יערה רוח ממרום אז ישובו גם המה לדעת חז״ל בפ׳ חלק, אך בית יהודה מחזיק בתומתו. ובימי גלות הארץ שבעים שנה התערבו מעט בגויי הארץ, עד מהרה קם הַתִּרְשָׁתָא ויטהרם, וכן עמדו כל זמן בית שני בטהרתן ואחדותם.

ובימי בית שני יצאו הצדוקים והקראים. הנה גם הם ידעו כי תורה שבכתב נשענת על תורה שבעל פה ובלעדה היא כגוף בלא נשמה,*) אך רצו ללכת בשררות לבם ולפרוק מעליהם כל עול אמונה ודת, ולהוציא מפיהם כל מחשבת לבם הרעה

הזאת

*) ידוע הוא כי תורה שבעל פה היא כולה פירוש תורה שבכתב, ולולי תורה שבע״פ יהיה לנו כל תורה שבכתב כספר החתום, ולא היינו מוצאים ידינו ורגלינו בשום מצוה מן המצוות לדעת גדריהן ופרטיהן, וכן הרבה מקראי קודש תרבה המבוכה בהבנתם לולי תורה שבע״פ, ויחזקה על תמים דעים ית״ש שלא יוציא מתחת יד אלהותו ית״ש ויתעלה דבר שאינו מתוקן הוא תורה שבכתב בלתי אם סמך על פירושה הוא תורה שבע״פ, וכבר האריכו בזה הרבה גדולי חז״ל בחבוריהם במה שיש

בו

הזאת לא רצו, כי פחדו מהמלכיות ומהמון העם, כי לא יסבלו המלכיות והעמים אנשים בני בלי דת ואמונה, וכ"ש שלא היו מוצאים נספחים לחברתם, לכן התנכלו להקל עב"פ עול תורה שבע"פ מעל צוארם, [מדברי הרמב"ם פ"א דאבות בפירושו להמשנה אל תהיו כעבדים וכו' ע"ש], והם הורחו מנחלת ד', ונשארו מהם עד היום, אך מעט מזער ונער יכתבם.

ובימי

כי די להראות בראיות הותכות והוכחות רבות ועצומות שאין מציאות לתורה שבכתב לבדה בלעדי תורה שבע"פ, יעיין בחבוריהם לא רציתי להלאות לכותבם הנה.

אפס קצת מהעולה אצלי כעת במצודת שכלי אציגה אתך פה, אמר הכתוב וזבחת וכו' כאשר צויתיך, אנה נמצא צווי במקרא על הזביחה? וע"כ כמ"ש חז"ל כאשר צויתיך הלכות שחיטה בעל פה, וכן קביעות החודש והשנה לקביעות המועדות, איך נמנה להמה או להלבנה? — ואם תאמר חודש (החודש הזה לכם) הוא מלשון חידוש ור"ל חידוש הלבנה והוא המולד, עדיין לא נדע מה נעשה בי"א ימים היתרים בשנת החמה על י"ב חדשי הלבנה, ובמעט השנים יצא לך חג האביב בזמן האסיף או בחורף וחג האסיף בזמן האביב? וע"כ כפי המקובל לנו בתורה שבע"פ בסוד העבור. ואמר הכתוב בשבת מחלליה מות יומת, הנה הוראת פשטות לשון מחלליה הוא שנוהג בו מנהג חול, ומה הוא השעור? הכי תאמר שהפותח חנותו למקח וממכר בשבת יומת יען נהג בו מנהג חול? וע"כ כפי הגדרים המבוארים בתורה שבע"פ בכל אלו. ואמר הכתוב כאשר יתן מום בעמיתו כן ינתן בו, ואמר עוד בשור המועד וגם בעליו יומת, שני דינים האלו המה משפטים מעוקלים אפי' בתורת האדם הנימוסית כ"ש וק"ו בחוק תורה אלהית, וע"כ כהפירוש המקובל בזה בתורה שבע"פ שהכוונה לעונש ממון ודברה התורה באלו הלשונות לסבת איזה טעם. ואמר הכתוב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכו', התבונן נא איש בינות, הֲהַסְפֵּק יספיקו מעטי המשפטים האלו להנהגת אומה גדולה לכלכל כל סכסוכיהם וכל דברי ריבותיתם במשפט? ומה גם בתורה אלהית הנועדת לשנות עולמים דורי דורות הבאים, עם שנויי מנהגי הב"א תהלוכותיהם ועסקיהם, אשר תמיד חליפות למו לפי חליפות הזמנים והדורות? — גם מעטי המשפטים ההמה, התבונן נא האם ביארו בכתוב כל צרכם לכל חפץ הנדרש מהם? הלא קצרים וחסרים המה במקרא תכלית הקיצור והחוסר, ומי לא יראה בזה כי המשפטים האלו אינם רק כללים ורמיזות וראשי פרקים מפרטים וסעיפים רבים אשר נמסרו בעל פה לבחירי האומה אציליה מנהיגיה ושופטיה. ונאמרו בתורה דיני נערה המאורשה ודיני אשת איש, הודיעני נא מן המקרא מה הוא הקנין? ובמה תצא הנערה מדין פנויה לדין מארשה ולדין אשת איש עדיין לא באה? וע"כ שהכתוב סמך בזה על המקובל באומה מפי תורה שבע"פ. ואמר הכתוב לא יבוא ממזר בקהל ד', מה הוא הממזר? כי רחוק מן הדעת שהנולד בשום ענין זרות (ממזר מלשון מוזר לאחיו רמב"ן) דהיינו מפנויה בלי קדושין לא יבוא בקהל ד', ויפתח הגלעדי יוכיח. ועוד אשאלך, מאין יצא לך לפטור עצמך בזמן הזה מהרבה מצוות המפורשות בתורה כמו כל מצוות הקרבנות וטומאות וטהרות ועונשי מלקות ומיתה כפל ארבעה וחמשה וכל שאר דיני קנסות ועונשי הגוף? איה איפה כתוב במקרא מפורש פטור המון מצוות אלו המפורשות? וכן יש לשאול בכלאי זרעים ראשית הגז לקט שכחה ופאה פֶּרֶט ועוללות? — וכן התָרָה לנדר ושבועה ואיסור איה כתוב במקרא? ואיש כי ידר נדר או יאסר איסר או ישבע, יאסר בו כל ימי חייו בלא התרה? וכן כמה מצוות איה איפה במקרא מפורש לפטור עצמך מהם בזמן הזה ובחו"ל? אם לא בתורה שבע"פ אשר שם בוארו ונפרטו זמן ומקום ואופני חיובם ופטורם. ומכאן תשובה להמתפקרים גם על פי דרכם, האומרים מה אהני לן הני רבנן כלום שרו לנו עורבא? — והנך רואה בזה גודל כח תורה שבע"פ המקובלת לנו מרבותינו ז"ל, גם להקל ולפטור אותנו מהמון מצוות רבות מפורשות. הכי תאמר את המון הקולות והפיטורים נקבל מאת תורה שבע"פ המקובלת

לרבותינו

פרק ב.

ובימי שמאי והילל שרבו תלמידים שלא שמשו כל צורכם, אז החלה מחלוקת הרעות בפרטים רבים ממשפטי התורה [פ"ט דסוטה], אך לא היה בבעלי המחלוקת

ההמה

לרבותינו ז"ל, ואת החומרות לא נקבל? — זאת היא ודאי סכלות גדולה והוללות רעה, והוא היא הרשע הכסיל אשר בחושך הולך בלא אומן ואמונה.

ובאמת שהאריכות בראיות על זה הוא אך למותר, באשר ברוב מצוות וענינים שבתורה שבכתב אי אפשר להולמם בלי משענת קבלת תורה שבע"פ, ובלעדה תהיה תורה שבכתב כחומר בלי צורה וכגוף בלא נשמה, ומשפטי ד' אמת צדקו יחדיו, וק"ל. (ועי' בהקדמת ספר החנוך לרא"ה).

וראיתי כי טוב להעתיק הנה דברי הרב בעל עקרים ז"ל (במאמר ג' פ' כ"ג), כי המה קלורין לעינים, וזה לשונו שם, הדבר השלם הוא, אשר לא ידומה (ר"ל יצוייר) עליו תוספות ולא חסרון, ואחר שנמצא דוד יתאר תורת ד' שהיא תמימה (תורת ד' תמימה), והנה אי אפשר שיהיה בה שום חסרון להגעת שלמותה ותכליתה, ומאשר כל דבר הנכתב מאיזה מין שיהיה, כבר אפשר שיובן מלשונו כוונות מתחלפות, עד שתהיה ההבנה האחת מסכמת לדברי האומר והשנית מתחלפת לה מכל וכל, כמ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תחה"מ כי שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד העברים יבינו ממנו האחדות הגמורה ואחרים יפרשו אותו על כוונה אחרת, בעבור זה היה מחויב כדי שתהיה תורת ד' תמימה ותובן על הכוונה הראויה, שבתת הש"י אותה אל משה בכתב יפרש אותה לו על הכוונה הראויה, וכן משה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים, וכן דור אחר דור, כדי שלא יפול שום ספק בהבנת הכתב כפי מה שראוי, והפירוש הזה מתורה שבכתב שמסר משה ליהושע ויהושע לבאים אחריו הוא שקראו תורה שבע"פ, לפי שאי אפשר שיבוא הפירוש ההוא בכתב, כי בכתב ההוא יפול ג"כ הספק שאמרנו שיפול במכתב הראשון, ויצטרך פירוש לפירוש וכן לבלתי תכלית, כמו שקרה לחבור המשניות שהוא פירוש תורה שבכתב, שנפל בו מן הספק והמבוכה, עד שהוצרך לפירוש אחר והוא חבור הגמרא שעשה רב אשי לפרש המשניות, וכן הגמרא שהוא פירוש המשניות הוצרך לפירוש גם כן ורבו עליו הפירושים וחילוקי הסברות וכן על הפירושים גם כן. ולזה הוא מבואר שאי אפשר שתהיה תורה שבכתב שלמה, אם לא בהמצא עמה הפירוש הזה על פה, וזה הנקרא תורה שבעל פה. ועל זה הוא שאמרו רבותינו ז"ל לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, וזה, לפי שאין מציאות להבנת התורה שבכתב אלא עם תורה שבעל פה, ועוד, לפי שאי אפשר שתהיה תורת השם יתברך שלמה באופן שתספיק בכל הזמנים, לפי שהפרטים המתחדשים תמיד בעניני האנשים כמשפטים והדברים הנפעלים הם רבים מאוד משיכללם ספר, על כן ניתנו למשה בסיני על פה דברים כוללים נרמזו בתורה בקצרה, כדי שעל ידם יוציאו החכמים שבכל דור ודור הפרטים המתחדשים. והם הדברים שנזכרו בתורת כהנים בתחלתו ברייתא המתחלת ר' ישמעאל אומר בשלוש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחומר וגזרה שוה וכו'. עכ"ל הרב בעל עקרים ז"ל ודפח"ח וש"י.

וכל זאת קים במאמרו התנא האלהי הילל ז"ל (שבת ל"א) בבוא לפניו האי נכרי ואמר לו גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב, ותורה שבע"פ אין אני מאמינך, קבליה הילל וגיירוה, יומא קמא אמר ליה א' ב' ג' ד', למחר אפיך ליה, א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי? א"ל לאו עלי דידי קא סמכת, דעל פה נמי סמוך עלי. המתיק בפיו כדבר המבואר למעלה, והעירו שבכל כתב ומכתב יפלו ספקות ומבוכות באורך הזמנים, ותורת הש"י להיות תמימה ושלמה מסר הקב"ה למרע"ה הפירוש האמתי, ונשתלשל הפירוש ההוא בקבלה דור אחר דור, והוא תורה שבע"פ פירוש הנמסר על תורה שבכתב, ואין מציאות הבנה לתורה שבכתב אלא עם פירושה הנמסר והוא תורה שבע"פ.

הדמה חלוקת הלבבות בשרשם ובעצמיות*) האמונה ח״ו, רק חלוקת הדעות, באשר כל אחד מאלו בעלי הדעות חשבו שראמת אתו בפירוש התורה, וכל אחד לבו ושפיטת שכלו אנסו [וכמ״ש בשבועות כ״ז לענין שבועה את לבך אנסך] לחשוב שראמת עמו בדין הזה, אבל הוו מתאמים בשרשם ואחדותם. כמ״ש פ״ק דיבמות, אע״פ שאלו אוסרים ואלו מתירים [ב״ש וב״ה] וכו׳, בכל זאת לא נמנעו ב״ש מלישא נשים מב״ה וב״ה מב״ש ועושים טהרות אלו על גב אלו לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו״, כוונתם, אע״פ שכל אחד מהם אהב את האמת הנראה לו ע״פ שפיטת שכלו בפירוש התורה ולכן חלק בפרט זה על חברו, בכל זאת אהבו השלום, באשר בשרשם הוו באחדותם בלי חלוקת הלב. [והוא כענין מאמר החכם אהוב מאקראטוס, אך האמת אהוב יותר״, הנה בשרשו אהב את סקראטוס והתאחד עמו אך בענינים פרטיים נטה מאתו ע״פ הנראה לו משפיטת שכלו]. וכן דרך החכמים החלוקים בענינים פרטיים, כיון שבשרשם ועצמיותם הם שוים, אוהבים זה את זה אהבה עזה, וכמ״ש חז״ל ע״פ את וָהֵב בסופה. ולכן אע״פ שאח״כ נדחו דעות ב״ש מהלכה, בכל זאת נתנו ש״ס וזכר עולם לדעותיהם בסדרי המשנה, לפי שלא היה בינידם חלוקת השורש בלב ורצון ח״ו, רק חילוק בפירוש התורה בענינים פרטיים, ועל זה אמרו חז״ל [אבות ה׳] כל מחלוקה שהיא לשם שמים סופה להתקיים זו מחלוקת שמאי והלל. אמנם חלוקת לב בשרשם ברצון ובתאוה כמחלוקת קרח ועדתו אין סופה להתקיים, כי לא תהיה אחרית לרע, שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר.

והנה היה יכולת ביד חכמי הדור ההוא להביא חלוקת דעות האלו לידי הכרעה על נקלה, והוא, בהעמיד חכמי הדור למנין על אודות דעות האלו, ולשפוט כפי חקות התורה אשר צִוְּתָה אחרי רבים להטות, אך נולד להם ספק, להיות שהסכמת רוב החכמים היתה כב״ה, וב״ש היו שלמים בעיון יותר ומחדדי טפי [כמש״ז״ל פ״ק

דיבמות

---

*) כי בחלוקת עצמיות האמונה, ר״ל אנשים הרוצים להרס יסודות האמונה המקובלת לנו, לבדות תורה חדשה, או ללכת אחרי שרירות לבם כחפצם ובדרך הרע המוחלט, אין שום שייכות לומר ללכת אחר הרוב אחריהם, וכמ״ש הכתוב (פ׳ משפטים) לא תהיה אחרי רבים לרעות. ואמר יהושע (כ״ד) אל כל המון בית ישראל, ואם רע בעיניכם לעבוד את ד׳ בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם וכו׳ אם את אלהי האמורי וכו׳ ואני וביתי נעבוד את ד׳. וכן מצינו באליהו נגד ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל הרבים ממנו (מלכים א׳ י״ח כ״ה). והרבה נביאי ד׳ בהיותם בדורות שרובם וכמעט כולם רשעים, לא פנו אלו הקדושים ולא שעו אל הרוב, אבל קצפו ורגזו עמם וקללום והוכיחום או ברחו מפניהם או לחמו עמם מלחמת ד׳ (אם היה לאל ידם), עד אשר הכריעו את כל בני דורם והשיבו בחזקת יד ד׳ שעלידם את לב בנים לאביהם שבשמים, וכאשר נודע זאת לרוב מספרי הקודש, וז״ל הרמב״ם ז״ל בר״פ ו׳ מה׳ דעות לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים וכו׳ ילך למקום שאנשיו צדיקים וכו׳, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתם נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו וכו׳ ישב לבדו יחידי שנאמר ישב בדד וידום, ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו וכו׳ יצא למערות ולחוחים ולמדבריות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים, כענין שנאמר (ירמיהו ה׳) מי יתנני במדבר מלון אורחים, עכ״ל רבנו שם, ועי׳ בעקרים מ״ג פ׳ כ״ג בהכרעת דעת מעט החכמים את רוב ההמון ע״ש. והדבר לכל זה מובן בנקל, כי אין שייכות להעריך אלו נגד אלו, ומה לתבן את הבר? הרשעים המה מאין ודעתם מאפע ופעלם לריק לתוהו העולם יהראונו, אמנם הצדיק הוא יסוד עולם, הוא מגננו הוא בונו הוא מתקנו ישרו מדריכו ומנהיגו בדרך השלמות האמתי, ובדין הוא שהצדיק החכם היחיד יכריע בדעתו את המון רשעים ובכלים הרבים. (ולי בזה פירוש נחמד במזמור הראשון דתהלים, ופה עת לקצר).

דיבמות], לכן נולד להם ספק, אולי חוקת התורה אשר ציותה אחרי רבים להטות היא רק בהיות החכמים בעלי המחלוקת שוים בשלמות העיון, אך בהיותם בלתי שוים בזה, אולי ראוי ללכת אחרי דעת מיעוט דחכמים שלמי העיון, אף נגד הככמת רוב החכמים הבלתי שלמים בעיון כמותם. הספק הזה היה להם לצור מכשול לבלי מצוא מקום דכרעה לחלוקת דעות דאלו, [תוס' ב"מ נ"ט ע"ב], עד אשר נתנה עליהם הבת קול בקולו [פ"ק דערובין] והכריע שהלכה כב"ה, ומאז והלאה ידעו כוונת*) התורה לדכריע ע"פ רוב החכמים אף אם בלתי שְׁלֵמֵי העיון כהמיעוט. ועל זה תמכו וברכו את ר' אליעזר הגדול [ב"מ פ"ד] בחלקו נגד רוב חכמי הדור, אף
שהוא

---

*) ולי מה יקרו נמלצו דברי חז"ל פ"ק דברכות, וז"ל המאמר, אמר ר' זירא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, אדם מוכר חפץ להברו, מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן, נתן התורה לישראל ושמח, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, עכ"ל המאמר. ובתחלת ההשקפה יֵרָאה כמאמר סתום ועמום, כי באיזה אופן יתכן לדמות נתינת התורה וקבלתה למוכר חפץ להברו? — גם נראה שהמשל אינו דומה להנמשל, כי, אם במוכר חפץ גופיי לחברו יש מקום להתעצב, עבור כי אזל החפץ מידו, לא כן בלימוד והוראת תורה וחכמה, באשר אין דבר נעדר מאת המלמדה ע"י הוראתו ולמדו אותה לזולתו, שזה כנר הנדלק מנר אחר שאין חסר מנר הדולק כלום וכפי' רש"י בפ' בהעלותך, ואיזה מקום ימצא המלמד להיות עצב?

אמנם ע"פ דברינו אלו יובנו דברי חכמים ז"ל וחדותם כשחר נכון מוצאם, והורונו ז"ל בזה כח חכמי ישראל אשר נתן הקב"ה להם בנתינתו ב"ה התורה ומסרה לידם לפי דעתם ולפי הכרעתם לתקן ולפרש כפי ראות עיני שכלם לשם שמים. והוא על שני דרכים.

האחד, במה שיראו בו תיקון להדת, ואפי' לעבור על ד"ת. ע"פ השורש אשר בידינו יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה משום למגדר מלתא, ואפי' בקום ועשה להוראת שעה לתיקון הדת, כאליהו בהר הכרמל וב"ד מכין והורגין ועונשין אפי' נגד דין תורה כדי לעשות סייג לתורה, ועי' רמב"ם פ' כ"ד מה' סנהדרין, וז"ל הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיהיה כולו, כך ב"ד מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצוות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם וכו' עכ"ל הזהב, ובמנחות צ"ט אמרו חז"ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה.

ולי בזה מקום עיון, על רבנו הקדוש שהתיר כתיבת תורה שבע"פ גם לדורות עד היום משום עת לעשות לד' וכו', והרי מבואר שלא הותר עקירת ד"ת לחכמי ישראל בקום ועשה לתיקון הדת רק להוראת שעה ולא לדורות? וחשבתי שזהו דוקא אי סגי בעקירה לפי שעה, אך אם יש צורך משום תיקון הדת לעקור דבר לגמרי כהאי דרבנו הקדוש שראה בחכמתו וצדקתו לפי טלטולי הגליות ורבות השכחה תשתכח תורה שבע"פ לגמרי ח"ו אם לא יכתבוה תמיד בכל דור ודור (כי הדעיות והענינים מתהדשים תמיד, והבנת גוף הלשון וכוונת המלות משתנים תמיד וצריך תמיד פירושים ופי' לפירושים וכאשר העיר בצדק הרב בעל עקרים מ"ג פכ"ג), ובכהאי גונא הותר לעקור דבר גם לגמרי. אמנם זה אינו שוה לי, באשר לא נמצא בשום דוכתי שהותר עקירת דבר בקום ועשה לגמרי בשום אופן רק בעקירה לפי שעה, וכמבואר מדברי הרמב"ם פכ"ד מה' סנהדרין ופ"ב מה' ממרים ובהקדמתו דכללית לפירוש המשנה ע"ש, אמנם הנראה לי בישוב קושיא זו, שאיסור כתיבת תורה הוא מדברים שמסרם הקב"ה לחכמים, והוא ע"פ מ"ש הרמב"ם בהקדמתו ליד חזקה שלא נאסר רק ללמוד ברבים תורה שבע"פ מתוך הכתב, אבל כל נביא וראש ב"ד וכל תלמיד היה יכול לכתוב לעצמו מזכרת ההלכות שקבל (וכן פירש"י בגמ' על מגלת סתרים, וטעם היתר זה הוא מפני השכחה (ועי' בהגה להקדמת הרמב"ם על פירוש המשנה), ואחרי ראותינו שהקב"ה חשש בענין זה לשלא תשתכח התורה, נקל להבין שכל ענין איסור ההוא מסר הקב"ה לחכמים, ואם יראו המה לפי העת והזמן שלמען שלא תשתכח התורה, יש צורך להתיר גם לימוד תורה שבע"פ מתוך הכתב לדורי דורות,
יוכלו

שהוא היה היותר שלם בעיון, ואם יהיה הוא בכף מאזנים אחת וכל חכמי ישראל בכף שניה, היא מכריע את כולם [פ"ב דאבות], הלכו אחר הככמת רוב החכמים וברכוהו [כ"מ שם], וביאור דבר זה, כי אם נלך אחר שלמי העיון מיעוט נגד רבים,

ירבו

ובלי להתיר גם את זאת ע"פ ראות עיני שכלם וצדקתם לשם שמים, וזה היה ענין רבנו הקדוש בענין הזה, וק"ל. התרחקתי מעט מכוונתי ועתה נשובה לדברינו.

והשני הוא, במה שיהיה נראה לרוב חכמי ישראל לפי"ש התורה והמצוות, אפי' יהיה נראה לנו שהכריעו נגד אמתיית כוונת התורה, ואפי' אם גם מן השמים תכריע הבת קול נגדם, אפ"ה כפי פירושם והכרעתם בן יקום, כי לא בשמים היא והתורה ניתנה ע"פ הכרעת רוב חכמי ישראל הצדיקים, וכאשר עולה מהאי דפ"ד דב"מ עובדא דר' אליעזר וכאשר פירשוהו הראשונים ז"ל, ולא נגד רצונו ית"ש עושים בזה אדרבה בזה המה עושים רצונו ית"ש וכוונתו וכמאמרו ב"ה כי לא בשמים היא (וכמש"ה על פי התורה אשר יורוך וכו' לא תסור וכו'). וזהו כוונתם ז"ל שם בב"מ בעובדא דר"א כשבירכוהו, שאלו לאליהו ז"ל מה עביד קב"ה בהאי שעתא ? וא"ל אליהו קב"ה חייך (ר"ל שמח) ואמר נצחוני בני, גילה אליהו ז"ל להם בזה, שלא קצף האלהים עליהם בזאת, אלא אדרבה שמח בהם כי עשו רצונו ית"ש.

ומקור הכח הזה לחז"ל נובע ממש"ה בפ' שופטים, ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך וכו' ע"פ התורה אשר יורוך וע"פ המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, הנה נצטוינו בזה בפירוש שלא לסור מהכרעת חכמי הדור ומתקנותיהם ומפירושיהם ימין ושמאל, ועיין פירוש פסוקים אלו ברמב"ם ריש ה' ממרים ע"ש היטב ודפח"ח.

ועתה אחרי כל המבואר לנו בזה, אם כן איפה ודאי שפיר נמשלה נתינתו ב"ה את התורה למכירת חפץ שיוצא מרשות מוכר לרשות לוקח. וגם התורה היא כיוצאת מתחת יד רשותו ית"ש ונמסרה לרשות חכמי ישראל לתקן ולפרש להגביל ולהגדיר. ושמא תחשוב שהקב"ה עצב בזה, לכן אמר אדרבה הקב"ה שמח בזה, יען שכוונתם הקדושה היא לשם שמים לתיקון הדת והאמונה כפי ראות עיני שכלם וצדקתם, אין לו ית"ש נחת רוח גדול מזה, (וכמ"ש אליהו ז"ל בענין כזה דקב"ה חייך שמח ואומר נצחוני בני), ומובן בזה מאמר דברכות הנ"ל ועומק כוונתו הדק היטב.

אמנם לבלי תת את התנא הגדול ר' אליעזר לקשה עורף ועומד על דעתו נגד חוקת התורה שציותה אחרי רבים להטות, פירשתי במקום אחר בטוב טעם, אחרי הנודע לנו מדברי חז"ל שר' אליעזר היה מתלמידי דב"ש ובדרכיהם הלך, נראה שגם בזה בדרכי רבותיו ב"ש הלך, דב"ש ס"ל שכוונת התורה באחרי רבים להטות היא, לילך אחר רוב כמות ואחרי המחוורים ושלמי העיון יותר, אף שיהיה מיעוט נגד רבים, ולכן חלקו ב"ש על ב"ה אע"ג דב"ה הוי רובא משום דב"ש מחדדי טפי וכמ"ש ז"ל ביבמות פ"ק, והנה גם ר' אליעזר הגדול היה במעין המתגבר והכריע בשלמות עיונו את כל חכמי ישראל (אבות פ"ב), לכן היא ע"פ דרכו שקבל מרבותיו ב"ש ושפיר עביד בחולקו על רוב חכמי ישראל, וק"ל. אמנם הם נמנו עליו וברכוהו, כאשר באמת כוונת התורה היא ללכת אחר דעת רוב חכמי ישראל, אף בהיות המיעוט יותר שלמי העיון, וק"ל.

וקל להבין, שהכח המדובר בזה, לא לכל ועד חכמים נמסר במלואו ושלמותו, חלילה, ופרשת כי יפלא וכו' (בפ' שופטים) בסנהדרי גדולה הסמוכים שמשם תורה יוצאת לכל ישראל יושבים במקום אשר בחר ד' (כמ"ש במקרא שם). אמורה, ובזמן הבית והתנאים והאמוראים היו רוב וכמעט כל חכמי ישראל מקובצים וקרובים יחד, והיו גדולים מאוד בתורה וחכמה וקדושה וטהרה, וקצתם היו בעלי רוה"ק וסמוכים ומקובלים דור דור עד מרע"ה, ואנה תמצא ועד כזה? ומתי? — ולפי התרבות פזורנו אחר תקופת התלמוד הוא כמעט נמנע המציאות, ולפרט הענין הזה צריך הרחבת דברים הרבה, ואין כאן מקומו. ועיין דרשות הר"ן ריש דרוש י"ב.

ירבו מחלוקת הדעות בישראל, ויולד מזה הפסד גדול להדת, לכן ציותה תורה ללכת תמיד אחרי הסכמת רוב החכמים אפי' [נראה לנו שהם] אומרים על ימין שהוא שמאל. [רמב"ן פ' שופטים וראה בס' החנוך שם ועקרים מ"ג פכ"ג ודרשות הר"ן דרוש י"א].

פרק ג.

ומימי שמאי והילל והלאה רבו חלוקי דעות חכמי התורה בהרבה פרטיי התורה. גם לפי שבאה ההזהרה שלא לכתוב תורה שבע"פ לכן רבה בה השכחה. אבן למחיה שלח ד' לפנינו את רבי יהודה הנשיא הנקרא רבנו הקדוש, שהיה גדול מאוד בתורה ובחכמה בעושר ובכבוד ובייחוס ובקדושה וטהרה, סמך על מאמר הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך, וכדי לתקן הדת ולתתה משמרת עולם, חיבר סדרי המשנה, הכוללים בקצרה כל חלקי התורה שבעל פה, וקבץ בתוכם דעיות כל החכמים, ושם הכרעה לפסק הלכה. וברבות הימים גם בפירושי המשניות קבו חלוקי דעות חכמי הדורות, עד בוא רבי יוחנן ואחריו רב אשי ויחברו שני התלמודים בבלי וירושלמי, גם המה מאספים כל הדעות ומקום הכרעה לפסק הלכה. וגם בפירושי אלו התלמודים קבו חלוקי הדעות בין חכמי הדורות באורך הימים, ולהועיל לזה חברו רבנן סבוראי והגאונים תמיד חבורים, ואחריהם הפוסקים המפורסמים. כמו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור והסמ"ג והב"י והרמ"א חבורים כוללים נתקבלו ונתפשטו בכל תפוצות ישראל, וכן הוא ענין הדורות עד היום, חברו תמיד חכמי הדורות הגדולים והמקובלים אצל רוב החכמים, חבורים כוללים במשפטי התורה והפסקים. ומזה נולד שבני מדינה זו, אשכנזים ספרדיים פולניא, נוהגים בפרט ממצוה זו כהפוסק אשר נתפשטה ונתקבלה דעתו במדינתם, והיהודים אשר במדינות אחרות נוהגים כפוסק אחר אשר נתפשטה דעתו שם במדינתם. אמנם בעיקרם ושרשם כולם מתאחרים באחדות גמורה, כולם מתאימים, אין פרץ ואין יוצאת משרשם, מנהגי אלו ואלו ודבריהם דברי אלהים חיים [חגיגה ג' עירובין י"ג].

ואחר בית שני עמדו איזה משיחים וגואלים כוזבים, ויחזו משאות שוא ומדוחים, וימשיכו מקצת בני ישראל אחרי הבליהם וכזביהם, אך חיש מהר סרו מאחריהם ושבו לשרשם ויהיו לאחדים.

פרק ד.

ונוסף אשר חז"ל עשו חיל בתורה וסללו לנו דרכה דרך הקודש, בהעתיקם ובארם לנו כל פרטיה וגדריה ומפיהם אנו חיים. גם מהחכמה והידיעה לא הניחו את ידם, והרבה גדולי ישראל הפליאו לעשות בה, ויהי להם יד ושם בכל החכמות כפי אשר התהלכו אז. בתכונה*) וחכמת הטבע וחכמת הרפואה ופלוסופיא תשבורת והנדסה ומדידה נמוסיית חכמת הדקדוק והשיר. גם חברו בהם ספרים נכבדים, קצתם בלה"ק וקצתם בלשון ערבי שהיתה אז לשון החכמה. ומי בראשם? הלא המה הרמב"ם והרמב"ן ורבנו סעדיא גאון ורבנו בחיי הזקן ורבנו בחיי האחרון אבן עזרא רד"ק מוהר"י אברבנעל מוהר"י אלבע והקאנדיע, וכהנה מגדולי ישראל והגאונים. וקצתם היו רופאים מובהקים בחצרי המלכים ושריהם, וקצתם שרים נכבדים יועצי המלכיות ויושבים עמם בשלטת, וכמבואר בספרי הדורות באריכות.

ולהגיד תהלת חכמת רבותינו התנאים והאמוראים ז"ל, ורוחב לבבם בכל חלקיה כפי אשר התהלכו אז, הוא אך למותר. בלעדי שררכם והלוכם בקודש

בבאור

---

*) אסטראָנאָמיע, פיזיק, מעדיצין, פילאָזאָפיע, מעטאפיזיק, געאָמעטריע, מאטע-מאטיק, פאָליטיק, גראמאטיק, פאָעזיע, אלגעברא, א. ד. גל.

בבאור מקראי התורה ומצוותיה ומוסרים יקרים אלהים, עוד על כל דרכיהם יגה אור החכמה והידיעה, ורוח תבונה אלהיית מרחפת על כל אורחותיהם, מלאים זיו החכמה ומפיקים נוגה ידיעות רמות ויקרות, יזהירו לעיני כל יודע ומבין שופט משרים.. מי לא יתמה על רוב חכמתם בהנדסה תשבורת ומדידה? במה שהראנו ז"ל במסכתות כלאים שבת עירובין ככה קנים. מי לא יתפלא על רוב ידיעתם בחכמת הטבע והרפואה? בדבריהם במסכות חולין נדה זבים. מי לא יכיר רוב שלימותם בחכמת התכונה? בדבריהם במסכת ראש השנה ובסוד העבור המקובל לנו מאתם ז"ל ומהולל מכל חכמי ולאומי ארץ תמיד מקדם קַדְמָתָה. מי לא יתפלא על עוצם תבונתם בנימוסיות ותהלוכות בני אדם והנהגת המדינות? בדבריהם במסכתות סנהדרין שבועות בבא קמא בבא מציעא בבא בתרא שקלים. מי לא יראה רוחב דעתם בדקדוק הלשון? בדרשותיהם היקרות אשר סמכו בחכמת על המקראות לגלות צפונותיהם ולהגיעם מכוניהם. מי לא יכיר גודל מעלתם בפלוסופיא האלהיית? במאמריהם הנשגבים מענינים אלהיים, ורק להיות שהם ז"ל מיעטו הדבור בהם, וגם זאת הסתירו תחת ספוני רמיזות חדות ומליצות, [עשו כן לסבות נכונות ולפי ענין הדורות שלפניהם ולמיעוט התפרסם ידיעות החכמות וקיצור הלשונות והעדר מלאכת הדפוס בימיהם, ואין המקום פה לבאר זאת, ועי' מ"ש בזה הרמב"ם בהקדמתו הכללית לפירוש המשנה נעתיק לשונו לפנינו אי"ה ברוח דעת], לכן רק שמץ מנהם יורגש לעיני המשכיל.

אמנם, הגם שהיו חז"ל אוהבי החכמה ודורשיה, בכל זה, תורתם היתה אמנתם אמונתם מִגְמָתָם, וְדָתָם מְזָמָּם, כנת חלקם וכוסם, תורתם עיקר והחכמות טפליות להתורה לשרת אותה, באשר נפשותיהם הטהורות יודעות מאוד, כי בהכל לבד בלא אמונה ויראת ד' ומוסר לא יצלח גבר, ונפש משכלת בלא אמונה ומוסר לא טוב והיא לא תצלח, [וכמש"ה ראשית חכמה יראת ד', ואמר יראת ד' ראשית דעת, גם הפלסופים הכירו שאיש השכל בלא אמונה ומוסר הוא עלול להזיק יותר מכל החיות הטורפות, ואיך יאָמר עליו בצלם אלהים עשה את האדם?]. ואף שהתורה והחכמה אחיות תאומות הֵנָּה התרועעו לנו מאתו ית"ש, הנה אל התורה האמונה משפט הבכורה, ולא יתכן לבכר את הצעירה על פני אחותה הבכירה. לכן עשו את החכמות טפליות להתורה האלהיית, לשרת אותה, לפרשה ולבארה ולפרטה ולכלכל חלקיה במשפט, ולפעמים לסתום פיות המינים המדברים עתק נגדה, להוציא כחותיה הכפונות כן הכח אל הפועל, להנעימה ולהראות לעם ה' את יָפְיָהּ כי טובת מראה היא אוצר ההצלחה האמתית.

פרק ה.

עינינו הרואות, שבכל הדורות ובכל הזמנים, בכל הארצות ובכל הלשונות אשר נפוצה שם האומה, אחת היא בשרשה אחת באחדותה, אחת היא יונתי בָּרָה לשרשה ברה לעצמיותה.

פתילי המחברים אותנו בשרשנו ובאחדותנו, הלא המה, תורה אחת שבכתב ושבעל פה. שפה אחת היא לשון עבר לשון הקודש בה אנחנו מתפללים ומחברים ספרים. תפלה אחת, נוסחה מסורה לנו מאנשי כנסת הגדולה. עקרי אמונה אחדים. תרי"ג מצוות אחדים. גדרים וסייגים אחדים. תורה אחת וחקה אחת.

גם בדור האחרון אשר לפנינו, אשר מאוד פרצו בידיעות ובמושכלות והרחיבו דעתם בלימודי החכמות והרחבת הלשון ומושכלות רבות, משרשם לא סרו ומאחדותם לא נפרדו. ועם כל רבוי ידיעותיהם ומושכלותיהם דבוקים באחדותם ובשרשם.

וזה כמו שלושים שנה נראתה מחזה מבוהלת בראשיתה, אשר בקצת גלילי אשכנז רצו לתקן סדר התפלה בביהכ"נ בלשון אשכנזי ובלשון עם ועם, וחכמי

הדור

הדור הראו להם שזאת יהיה פירוד משרשי האומה ואחדותה, ועד מהרה עזבו מחשבתם ושבו לשרשם ויהיו לאחרים.

ואם אמנם התורה והמצוות חומה מַבְדֶלֶת המה בינינו עם בני ישראל לבין שאר גויי הארצות, הנה זאת רק בעניני האמונה והמצוות. אכן בהנוגע אל תורת האדם באדם לשלום האנושי ולנימוס המדיניי, בכל אלו אין הבדל ואין מחיצה, ובייחוד נגד העמים אשר הכירו את ה׳ ומחוקקים חוקי צדק ולא עושים אתנו מלחמה, ואדרבה תוה״ק חפצה קרבתם, בהיותנו במעלת ההצלחה או בשפל המצבה עם לבדד ישבנו או פזורים בארצותיהם. ואבותינו אברהם ויצחק היו בעלי ברית מַלְכֵי צדק, באים עמם באָלַת הברית ובשבועת האהבה. ויהי לנס המלך הגדול שלמה בתפלתו על חנוכת בית ד׳ הגדול והקדוש אשר בירושלים, אמר [מלכים א׳ ה׳], „כל תפלה וכל תחנה אשר תהיה לכל האדם״ וכו׳, ועוד אמר שם, „וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וכו׳ ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים״ וכו׳, ואז היו ישראל בגֹרם מעלת ההצלחה. גם אביו המלך הגדול דוד ויתר מַלְכֵי צדק לבית יהודה ולבית ישראל בבית ראשון ובבית שני, היו מכורתי ברית מַלְכֵי צדק ולאומי צדק מיתר העמים ובאים עמם בברית אהבה שלום ורֵעוּת. ובהיותם למס עובד נכנעים ונודדים בגלות בבל, כתב ירמיה אל הגולה [ירמיהו כ״ט]״ ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ד׳ כי בשלומה יהיה לכם שלום״. וכן צוו לנו רבותינו חכמי המשנה ז״ל [אבות פ״ג] „הֱוֵי מתפלל בשלומה של מלכות״ [וכן נהוג אצלנו בכל שבתות וי״ט להתפלל בשלומה של מלכות]. ורבותינו חכמי התלמוד ז״ל אמרו [כתובות קי״א] שהשביע הקב״ה את ישראל שלא יעשו שום השתדלות לנתק מעליהם ממשלת האומה אשר הם דרים תחתם ולא ירחקו קץ המשיח [שאנחנו מקוים שאז יַטֶּה ד׳ לב כל העמים לדעת את ד׳ ולעובדו באמת], אבל יעזבו הענין ההוא אל רצון קדשו ית״ש. ואם ככה בעמים הקדמונים, אשר רובם הכחישו בה׳ ובהשגחתו ונארו תורת האדם בחקי תועבותיהם והכבידו עול סבלם על שה פזורה ישראל ביותר והצירום, אף כי להמלכים והעמים אשר בימינו ובארצותינו, היודעים את בורא העולם ית״ש והשגחתו, ושבט מישור שבט מלכותם סודרים סדרי צדק משפטי יושר חוקים ודינים ישרים ורק לאמונה גברו בארץ, וחופפים בכנפי החסדים וטובם עלינו, ואנחנו יושבים עמם בארצותיהם שָׁלֵו ושאנן ואוכלים עמם חלב הארץ ובשלומם לנו שלום, מה רבה חובתינו מפי תוה״ק שבכתב ושבע״פ, להכנס במאסר כל חוקי המלכות והמדינות ירי״ה להיות שוחרים ודורשים שלומם וטובם תמיד ולהתפלל אל ד׳ עבור שלומם והצלחתם והרמת קרנם. ודברים האלו גלויים וידועים מאוד לכל בני עַמֵּנו, מתפרסמים ונגלים תמיד בספרים הנדפסים וגם בבתי כנסיות ובבתי הספר.

ועתה אשר רוח הקדים חָלַף הלך לו, נתהלכה נא קורא הנעים לאט לרוח היום הזה, נתהלכה בארחותיו, ונתעלסה מעט על דַּבְשֵׁי נהרותיו.

רוח היום.

פרק א.

ואבוא לרוח היום הזה, ואומר פה אשב כי אויתיהו למושב לי, רוח צח שפיים, כליל נועם ועונג, נהרי נחלי דבש ופנג, מור ואוהלים וכל ראשי בשמים ריח אוירו. עץ הדעת עם שאר צמחי עדן שם בצחות אוירו יפרחו כגפן פוריה. בין צמרתו ירבץ כל חי וינוח מעצבו ורגזו. שם צפור שמים בנתה ביתה ודרור קן לה, ומבין עפאים יתנו קול זמרה ירונו כל צפור כל כנף. שם הטבע הנדיבה פשטה את מעילה, נִתְרָאֶה בטוב עין את כל בית נכאתה נזמה וְחֶלְיָתָהּ.

הבוקר אור, השמש יצא על הארץ להאיר בתוקפו וגבורתו שבעתים כאור שבעת הימים, גם הירח נתן נגהו ברוב הדר וזוהר יקר יותר מאשר מימי קדם קדמתה. וכל צבא מרום כוכבי אור במסלותם רבו עשרת מונים מכבראשונה, מבהיקים ומבריקים בהוסן יפעתם כפלי כפלים מאשר לפנים, שָׁבַת אפלה, עלטה לא נודע מקומו, החשך כולו גֹרַשׁ גֹּרוֹשׁ נָדָא מעל פני כל הארץ, ענן לא נראה נשיאים חדלו, הארץ האיר בכבודה כעצם השמים לטוהר. אז ישמח חֵלֶשׁ הראות ותרון לשון עִוֵּר, כי חיש מהר נפקחו עיניו גם הוא מרוב גאון הדר מאורי אור אשר **לרוח היום**.

דור דעה! דור חכם ונבון הדור הגדול הזה אשר **לרוח היום**! חופש כל חדרי הטבע, החוקר אחרי כל סתריה, המסיר צעיפה מפניה, המפנח צפונותיה, המוציא לאור תעלומות כחותיה, החופש ודורש את כל בית נכאת הטבע, להשכיל ולדבר על אֶשְׁיוֹתֶיהָ ויסודותיה, על כללותיה ופרטיה, על מחברותיה וחלקיה, משמי ערבות עד קְצֵה הארץ מן האזוב עד הארז, מן הרמש עד הראם, מן הדומם עד רוח החיה הַמַּשְׂכֶּלֶת, לחקור ולדעת מוצאם ומובאם, תולדותיהם וטבעיהם, פעולותיהם ותועלותיהם. הצורר בכנפי ידיעתו כל גלילות ארץ מקצה עד קצה, לדעת חלקיה אַקְלִימֶיהָ, הרריה ונהרותיה יַמֶּיהָ ואגמיה, פלכיה ומדינותיה למחלקותיהן, לדעת טבעיהן צמחיהן ופרותיהן וכל הנמצא בהנה, ולאומותיהן למושבותם, לשונותיהם ונמוסיהם. הרוכב בגאון בינת עוזו בָּמֳתֵי עב, לְמַדּוֹת שחקים ממעל ולדעת משטרם בארץ, לידע לשחר מקומו, לירח מסלתו, לשמש תקופתו, לכוכבים תנועתם במסלותם, היורד נבכי מצולות ים, לְרַגֵּל ולתור כל מכמני אוצרותיו. הלוחם נגד גַּלֵּי משבריו, בעמוד ענן ותהבולות גלגלי עשן [דאמפפשיפפען] אשר המציא, למהר מהלכתו למרחבי ארץ ונגד רוח סערות.

דור גדול! האומר למלאך המשחית אסוף ידיך. כי מלאה הארץ דעת חכמת הטבע וכל בניך למודי חכמת הרפואה.

דור חרוץ! המרבה מחשבות בכל מלאכת מחשבת, המרבה עצות בכל מלאכת חרש וחושב, למלאות ביתו כל הון יקר כל כלי חמדה נחמד למראה ותאוה לעינים,

בחכמה

בחכמה יִבָּנֶה בית ובתבונה חדרים יִמָּלְאו. דור חרוץ במרכולתו בכל מקנה וקנין, זריז במהלכתו לסחור את הארץ ותקופתו על קַצְוֹתֶיהָ, בים הגדול במדבר הנורא, לשבר רעבון תושבי המערב מנטעי קדם וצמחי נעמניו ולהנעים חִכָּם ממנעמי קדם, להביא רפאות תעלה וכל ראשי בשמים, ולהוליך כל מיני קנין ומקנה ממערב ארץ למזרחה. לא יעופו בלכתם ולא ייגעו במרוצתם, הגידה נא לרעך ממסחר וקנין, אף אם יהיה רב המרחק ולמקצה השמים עד קצה השמים התעיף עיניך והנהו שם בשבר אשר הוא רוצה לשבור.

מִדְבָּרֵךְ נאוה! חלקו מחמאות רכו משמן, בזמנך הרחיבה הלשון נפשה, ותפרה ותרבה בעושר המלות ושמושיהן, ולכל אשר יחפוץ הַמְדַבֵּר לרטותה הנה היא בידו כחומר ביד היוצר. ותבוא בעדי עדיים ברוב נועם כל יקר יופי מליצות נחמדות, להנות מהנה בני אדם, לנהלהו על מי מנוחות השקט נפשו, המתענגת במחזות דמיונות ערבות ונעימות. והכמת דקדוק הלשונות, בייחוד דקדוק לשוננו הקדושה, צמחה פרחה ותהי לגפן אדרת נושאת פרי השלכות על כלאותה. גם אִלֵּם אף כי עלג לשון פצח פיהו לדבר נפלאות ולשיר בשירים ערבים על אוזן שומעת ולהליץ במליצות נשגבות עד לב השכים כידותון והימן לרוח היום הזה . . .

דור נכבד! המכבד למלך הכבוד, ברוכמו בית אלדים ובתי כנסיות בנויות לתלפיות לכבוד ולתפארת, נחמדים למראה ותאוה לעינים, תוכם עטוי כל יקר ותהלה כבוד מכל כלי חמדה. וארון הקודש, מקום אשר ספר תורת האלהים ספון שם, בא בעדי עדיים בגנזי ברומים כאבן זוהר מבריק מזהב וכסף ובגדי חופש לרקמה. ובפתוח דלתות הארון ונסוע נושא ספר התורה, יקומו כל העם והשתחוו בהדרת קודש, וגם בְּנֻחֹה ככה יעשו בהדרת קודש.

נעימות בימינך! נעימים הליכותיך! בשבת אחים יחד על נהרי השקט ובטחה, ובני האדם בצל כנפי אהבת רֵעִים כְּרֵעַ כאח יחדיו יתהלכון על מי מנוחות, לא ירעו ולא ישחיתו, כי מלאה הארץ רוח חן וחסד רוח אהבת האדם באדם, איש את רעהו יעזורו, ואיש לאחיו יאמר חזק ונתחזקה ונעברה יחד בין בִּתְרֵי חליפות הזמן, בין הררי קורותיו ובין מדברי מפגעיו, להנעים צבא ימינו עלי ארץ, להמתיק לנו אורח משא מסע התבל, לשאת יחד את צרורות סִבְלֵנוּ. אֶפֶס עריץ, שבת קול נוגש יושבי תבל בברית באו, ומלאכי שלום אגודתם עלי ארץ יסדו.

רוב שלום בניך! גם מלכי ארץ בברית באו יחד, בכבוד ישבו כולם בביתם, המה ולאומותיהם החוסים בְּצִלָּם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. שבתה מלחמה, קול תרועה לא נשמע, נחו שקטו החניתות והחרבות בתוך אשפתותיהם, תחת נחלי דם ואש וגפרית ורוח זלעפות, נהרי נחלי דבש וחלב ימשכו על שרה חמד ומתחת לגפן פוריה אשר ברכו ד' לרגל עבודת האדם, ירננו כל עצי היער, השרון והכרמל פצחו רנה, כי לא עלה הכורת עליהם, והקריות העליזות יפרוצו מרוב אדם ומרוב כל חמדת יקר, לא יהרסו ולא יחרבו, כי זרחה שמש צדקת שלום הכללי ומאירה בכנפי צדקתה על קצות הארץ.

הן הנה קצות דרכי מהללי הדור הגדול הזה אשר לרוח היום, ושורש דבר נמצא בו, ועוד נכבדות מְדֻבָּר בו, עָצְמוּ תהלותיו, ורב שבחו, לא יקיפוהו בן קשת ותופש החרט לא בא עד תכונתו, לכן אהזתיו ולא ארפנו, אִוִּיתִיהוּ בחרתיהו למושב לי, ואומר פה אשב לאורך ימים.

פרק ב.

ואשמע אחרי דבת רבים מתלחשים לאמור, הנה המחבר הזה משך את חנפים ידו, הנה שכר עלינו את חכמת הדבור ותחבולותיה לצודד נפשות ברשת חלקלקותיו, בפה חנף ישחית את רעהו לכסות פני ארץ בהמון תהלותיו בשופע ורבוי, עד אשר בְּחִלָה בהם נפש כל משכיל ויקוצו בעיני כל חכם לב, אולי אודות

אגורות כסף וארוחת שור אבוס אשר קָוָה להשיג, נשאו לבו להיות מחליק לשון.

אחיך — כתר לי זער — ומי יתן לא תהיה גדולה השנאה אשר תשנאני מהאהבה אשר אהבתני בהגידי מהללך על פניך. הכי רק את הטוב תקבל, תפארת הזמן נזמו וחליתו, ואת הרע לא תשמענה אזניך? הלא ידעת כי שלמות מוחלט וטוב ברור בלתי מהול ברע לא נמצאה פה, אך רוח נדיבתך תסמכני, ורוח אהבת האמת המתנוססת כאבן נזר לרוח היום היא סְמָכַתְנִי, ובה בטחתי, כי תאהבני עבור תוכחתי הגלויה עמך, ואם בשטף המליצה סלפתי מני אורח הכבוד ונזרקה בפי מליצה בלתי נאותה למעלתך, עַנְוְתְךָ תרבה הסליחה עמי, ונא אחי אהובי, אחלי! אל נא תחשבני לאויב לך, כי לא בשנאה הדפתיך, חלילה! ונאמנים פצעי אוהב. ואם בשטף המליצה לקחתי לשון למודים ונאמתי נאום, אל נא בבערת חמתך תשופני לאומר אלי, מי שמך לאיש והטף מלין על בית יצחק, לרכות ארץ בשבט פיך, ולדכא תחת רגליך כל יושבי ארץ בהרבות שבשפתותיך? אבל אחי, השב אל לבבך כי לשון תורה לחוד ולשון מליצה לחוד, וכך היא דרכה של מליצה להרחיב פה ולדבר קצת בלשון גוזמא. גם לא לכפך נשאתי את עיני וכי העצרני לא אכל בלחמך. אפס, אולי לאדם אחד מני אלף יצא תועלת במצאו פה רפאות תעלה, והיתה זאת משכרתי.

אמת מה נהדר הדור הזה ברבות מהלליו ועוצם שבחו, אך שמע והבן, הט אזנך לי. דע, כי האלהים עשה את האדם ישר, וכל כחותיו מדותיו ותכונותיו תִכֵּן במדה ושקל בפלס האלהים, להיות על ידם חיים נעימים, חיי כבוד ויקר באשר הוא אדם, יפלג אלהים מלא על כל גדותיו אך טוב וחסד. [היא הטבע הנדיבה היושבת אז על מלאת עושר אושרה], הושתה תחת רגליו לשרתו ולברך בשמו. אך מני אז אשר אביך הראשון חטא, ואכל מפרי עץ הדעת טוב ורע באשר הוא טוב למאכל ותאוה לעינים, וכשמים ארץ הורד כבודו, עד כי בני אלהים בכו למפלתו, ולוקה ממנו קללה לדור אחרון ולכל הטבע ולכל הארץ אשר אררה ד' לרגלו. מני אז, שלמות ברור בלתי מהול ברע ושמרים לא תמצא בארץ החיים. וגם הדור הזה לא נופל מבולֶה, גם מומיו ומחסוריו רבו, ומי יודע אם לא יצא שכרו בהפסדו, ואולי אין מיעוט התועלת שוה ברב נזקו.

פרק ג.

דור יקר הדור הגדול הזה! האומר „לאל סור ממנו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נַתֵּם דרכינו". האומר לרואים, „לא תראו לנו נכוחות, חשבו לנו מחשבות שימו עצות למלאות בתינו כסף וזהב כל הון יקר ונעים, למלא נפשנו תענוגים יקרישי מעדנים, לנהל הושינו על נהרי נחלי דמיונות עֲרֵבוֹת, חזו לנו מהתלות באמרי נועם חלקו מהמאות נותנים כבוד יקר ותהלה לנפשנו, כי באלה הפצנו. אפס באמרי אמת ואמונה נא אל תבוא אל ביתנו, כי למשא הם לנו. לא תִגעו נפש העם הזה באלו ובאלו, השביתום מפנינו, לא ישמעו על פיכם".

דור גדול! כביר כח ורב אונים! אמיץ לבו בגבורים! ללחום על ד' ועל תורתו על נביאיו ועל חכמיו, ההורס אל ד' לקרקר קירות בית אמונתו ולהרס אשיותיה בהתחכמות צנומה ושדופה. דור איום ונורא! דור קָב את יוצרו לאמור מה צוית? ופקודתך אין ידים לה. דור גדול! חפשי מאדוניו אדון כל היצור! האומר הבה נתחכמה לו ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו. דור עז כנמר! מתחכם ומתיצב: המתנכל על ד' ועל תורתו על נביאיו ועל חכמיו, לעקור אורחות עולם מוסדות דור ודור. דור אביו יקלל! האומר לאביו הן הִנְחַלְתָּ לִי תורת שוא

חוקים ומנהגים לא אחיה בהם ח״ו. דור תהפוכות!*) חליפות ושנות עמו, המהפך תמיד בדת אל לבחור ולמאוס לבור ולשנות, משנה פניה ועָיָה תמונתה במנהגים זרים חדשים לבקרים, יהפכם כחומר חותם ויחליפם כמו לבוש. דור! שבוניך מהרסיך, מְאַשְּׁרֵיך מתעיך, חוזיך עוכריך, החוזים לך שוא ותפל וכו׳.

דור חנף עם קונהו! כְּהָתֵל באנוש יהתל בו, למראה עין ולמשמע אוזן יכבד את מלך הכבוד ולבו רחק ממנו, יִבֶּן לו בתי כנסיות, בנויות לתלפיות, בתמונות שונות, ולבותם מאתו פונות, וִיכֵן לו זמרים זרים, שריקות וכמרים, שנויים וקצורים, חדשים לבקרים. את תורת האלהים יעטה בבגדי חופש לרקמה, ובה נפשו בחלה, את ספר התורה יכבד בהדרת קודש, ואת מצוותיה יטוש, ולומדיה כמתבן ידוש. והאלהים משמים השקיף על בני האדם, וירא כבוד והדר, ולב נעדר, אפריון עשו לו מופז וגזית וכפון בארז, ותוכו רצוף חדודי חרש, בגאון קולם ירונו לשמו, ולבם לא נכון עמו, כל יקר ישימו בבית תפלתו, והמה לא נאמנו בבריתו. וירא ד׳ וינאץ מכעס בניו, ויסתר מהם פניו, ויאמר אנוסה מפני בני ישראל, טוב לי שֶׁבֶת על פנת גג באהבה נמרצה, מדור בהיכלי עונג עם שנאה ונאצה, כי לא לעינים יראה ד׳ רק ללבב.

דור נכבד! הַמֵּמִיר כבוד והנצחיי אשר הנחילו מלך הכבוד, בכבוד מדומה, כסף סיגים מחופה על חרש. המשליך משמים ארץ תפארת נשמתו, אשר חי העולמים ממעון

---

*) ידוע כי בעו״ה רבו היום המהרסים ביד רמה בתורה ובמצוותיה בגדריה ומנהגיה אף כי בעקרי האמונה ושרשיה, הן מפיהם אשר ישיחו טיח תפל, והן מפי כתבים בקונטרסים עפים גם בחבורים וביאורים להניק צעירי השנים רוש פתנים, והן במעשה אשר כמעט הותרה הרצועה באין מכלים. ואם ככף רבה להם וזהב עשו לבַל ואפס רוח ותהו נסכיהם, ויקימו להם מטיפי שוא הנבאים מלבם ואמונות וקבלות אבותינו ז״ל יהרסו. על כן תפוג תורה, כי ממקום שבאו הדברים שם הם שבים ללכת, והיה שומע כמשמיע חנף וחלקות בלב ולב, ואיש אמונים הדובר תמים על פי דת ודין תוה״ק נהיה כמתעתע אויל איש האמת, ומשוגע איש האמונה.

ומקרוב עוד שמענו ותרגז בטננו, אשר בערי אשכנז בערלין ברוינשווייג פֿראנקפֿורט א״מ ברעסלויא, קמו (בקיץ תרד״ל) ויקהלו על ד׳ ועל הכלל כולו יצאו ויאמרו נתקה את כל מוסרות התלמוד ונשליכה ממנו עבותות השלחן ערוך, פרקו עול התורה נתקו מוסרות המצוות. והנה ידוע (ומבואר היטב גם במאמר הזה), שהתורה שבכתב ושבעל פה, תורה אחת היא, נמסרה לנו דור אחר דור עד מרע״ה מפי הגבורה, ולכן הכופר בתורה שבע״פ הוא יוצא מקשר אמונתנו, וכמבואר בסנהדרין ר״פ חלק וברמב״ם פ״ג מה׳ תשובה ה״ח ופ״ג מה׳ ממרים ה״א, והוא בכלל הקראים הצדוקים ובייתוסים, אמנם אם ישובו מאולתם הרעה, אזי אלדינו מרחם מקבל שבים ושבו ורפא להם.

עוד החלם בזמננו רבוי שנויי מנהגים בתפלות ובבתי כנסיות ובתמונת הביהכ״נ, ובייחוד בשנוי הבימה שמקומה מבואר ברמב״ם פ׳ י״א מה׳ תפלה ובטור ובשו״ע או״ח סי׳ ק״נ באמצע ביהכ״נ, וכן נהוג אצלנו מקדם קדמתה מזמן בית שני, וכמבואר בפירוש בסוכה נ״א ע״ב וע״ש בפי׳ רש״י, (וכמבואר כל זאת היטב בתשובת שאלה להגאון אב״ד מסערדאהעל נ״י נדפסה בשנת תרג״ל), ועתה רוצים לשנות מקומה ושלא לשם שמים. ובירושלמי פ״ה דשקלים על בתי כנסיות בנויות לתלפיות שלא לש״ש, המליצו חז״ל עליהם המקרא וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוו בני נשא דילעון באורייתא? — ע״ש, וק״ו לזמננו, והרחבתי דבור מענינים אלו לקמן ברוח דעת פ״א ע״ש.

והנה אמר הנביא ירמיהו ההמיר גוי אלדים וכו׳ ועמי המיר כבודו וכו׳, אחי ורעי! הביטו נא וראו איך כל האומות מחזיקים באמונתם ומחזקים ידי העומדים על משמרתה, ואנחנו בני אל חי נוחלי הדת הקדושה ואמונה הנאמנה מהרסים בה ומרפים ידי העומדים על משמרתה, וד׳ ירחם במהרה כי עת לחננה, כי בא מועד.

רוח היום פרק ג'

ממעון קדשו נפח בקרבו ויאמר לו אני בכור אתנך עליון כמלאכי מרום, ובעיניו היא נמבזה ונמס, וימכור את בכורתו בעד לחם ונזיד עדשים, וברב כחו יעמול לחמוס יקר נשמתו ויתרונה מעל רוח הבהמה והעוף וכל רמש האדמה. כבודה מעליה הפשיט ויסר עטרת ראשה לתתה כאחת הנקלות.*)

דור דעה! הדור הגדול הזה, דור חכם בעיניו, הנשען על בינתו לדעת יותר מכדי שטבע האנושי סובלת ולחקור במופלא ממנו, ובמקום אשר האלהים אמר לשכל האדם „אסוף ידיך", מקום אשר האלהים אמר לנפש האדם „שובי למנוחיכי וחסה בצל האמונה ולמה זה הבל תיגע כח חקירתך בו, השמר לך מעלות הר האלהים פן תוקש בו" — שם גמיל יד, ידיעתו וחקירתו הדה לרוח היום הזה.

דור חכם ונבון בעיניו! האומר לאביו „לא ראית, וכל אשר אתה אומר לי מפי הקבלה ואמונה אומן אחלי אבי הטיבה נא חסדך עמי להראותם לי בעיני, כי איככה אאמין דברים לא ראיתים". ועל אלים ומלאכי אלהים נשמות וכחות משכילות נעדרות מגופות, ידבר בגודל לבב לאמור, „ההראיתם אותם לי בעיני והשגתים בחושי? מי יודע מוצאם ומובאם ומציאותם"? והנה בזאת גם באמונת נצחיות הנפש יאחיזום בספק? ומותר האדם מן הבהמה אין ח"ו — ערו ערו את כל הדת והאמונה עד היסוד בה.

דור חכם ונבון בעיניו! המכחיש מציאות כל נעלם מחושיו, כי נבונית מאוד, וכי כביר מצאה יד חקירתך, הגידה נא לי עצם נשמתך ורוח החיה אשר בך, הלא היא שוכבת חיקך, ודבוקה עמך תמיד בשבתך ובלכתך בשכבך ובהקיצך בכל עת ובכל רגע, הגידה נא לי מה היא? מה עצמותה? ומה תוארה? ובמה רב כחה להשכיל להקור ולדרוש, לחבר ולהפריד לדמות ולחלק כל חלקי וכללי הבריאה, לעוף במעוף שכלה גבהי מרומות שמי מרומות ומרומי מרומות, לתת בין כוכבים ידה, לשער ילמדות מרחקם, לדעת מהלכתם ומשטרם בארץ, לרדת עמקי מצולות ים, ולמשול על כל יסודי הבריאה בתהבולותיה כאות נפשה וחפצה? ומה כחה לרמות ולצייר בקירות ראשך צורת כל חלקי העולם אשר השיגה, כלליו ופרטיו? לחשוב מחשבות עצות ותחבולות? וכהנה כחותיה הרבות מאוד, ופעולותיהן גדולות ונוראות, [וככתוב בספרי חוקרי תהלוכות הנפש], הגידה נא לי כח רוח החיה המשכלת ההוא, מה הוא? כי לא בשמים הוא ולא מעבר לים, רק תמיד עמך בצאתך ובקומך, כי נבונית, הראית אותה בעיניך? או השגת עצמיותה בחושיך? הלבעבור זאת תכחיש מציאותה? ותחשוב אותך מת בחייך? —

אף גם נפש החיה המחיה כל בשר בהמה ועוף, ופעולותיה רבות מאוד, לצמוח ולגדל לעכל ולדחות להחזיק ולקיים לדמות ולצייר ולהתעורר לכעוס ולנקום לשנוא ולאהוב, וכהנה רבי צבאיה, הגידה נא לי כח הנפש נושא הכחות ההמה, מה הוא? ומה תוארו? אף גם צמחי הארץ עץ השדה וירק דשא, צומח ופורח ומזריע זרע, הגידה נא לי רוח נושא הכחות, מה הוא? הראיתהו בעיניך? הידעת תוארו? ומה הוא ומה עצמיותו?

אף גם בגולם כדור הארץ, כח גדול ונפלא, למלא פני כולו, צבאי המוני רבבות מינים צמחי עץ ודשא פרי וזרע, ככר נרחב. ולחיות ולהוציא ולרמוש,

המוני

---

*) ידוע הוא שאמונת נצחיות הנפש ורוחניותה וגמולה ועונשה הרוחני ועם זה אמונת מציאות נמצאים שכליים רוחניים נעדרי גופות (מלאכי השרת), הן הנה מיסדי תורתנו הקדושה ביחוד. ובלעדיהן אין תורה ואין אמונה ח"ו ומותר האדם מן הבהמה אין ח"ו, ובכל זאת הולכות ורופפות בעו"ה ורבו בזמננו המהרסים ומפקפקים בהם כמעט ביד רמה מפורש ומפי כתבם. שמו שמים! אם אלו השתות יהרסון ח"ו, התורה והאמונה מה תהיה עליה? והוד יקרת האדם ומותרו מעל הבהמה וצלמו האלהיי מה היא ובמה נחשב הוא? — השיבנו אבינו לתורתך וטהר לבנו לאמונתך באמת.

המוני רבבות מינים תולעה ורמש וחיתו יער. הגידה נא לי כח כדור הארץ ההוא, מה הוא? ומה תוארו? כי כביר מצאה יד חקירתך. ואף גם בשאר רגבי ארץ, מוצקים אבנים ומתכיות, להם סגולות ותכונות צפונות, מַרְאִית פעולות נפלאות, [כידוע וככתוב בספרי תולדות הטבע], הידעת כחות הפעולות האלו, מה הנה? מה תוארן? ומה עצמיותן?

גם המעט אשר חקרו והשיגו דורשי הטבע מפעולותיהן, מה מעט הוא, כערך הטפה אל הים הגדול. גם המעט ההוא, מה דלה ושרופה וַחֲלֵשָׁה הַבָּרָתָם בו ובלתי שלמה, שאל נא רופאיך וחוקרי הטבע אשר לך, הלא הם יגידו יאמרו לך. אף גם המעט ובלתי שלם אשר ידעו, הנה הוא בפעולות חלקי הטבע וחיצונותיה, אכן מפנימיותה ועצמיות כחותיה אשר בסור נועם קדוש היכלה, אף שמץ דבר לא נודע בין בני בשר, עמל ריק הוא לעמוד על סודה, ולא תמצא בארץ החיים.

שא עיניך השמימה? הנמתחים כאוהל, כחצי גורן עגולה, והביטה רבבות עולמות. רבבות כוכבים כדורים גדולים מזהירים. אשר אם כפלי כפלים כימי מתושלח*) יהיו ימי חייך לא תוכל למנות מספר פרסאות מרחקם ממך, שאל נא חכמיך [חכמי התכונה] ויאמרו לך, וכל אחד מהם עולם מלא, מעדיף בגדלו רבבות פעמים מגודל כדור הארץ. והביטה רִבּוֹיָם ועוצם מנינם בשפריר הזה. ולמעלה משפריר הזה גבוה וגבוה מעל גבוה, מקום, שם לא בא עין כל חוקר, ועין כל חוזה ברבות כלי מבטיו ותחבולותיו לא השיגו, מי יודע מספר מפקד שפרירים ואוהלים כאלו? — אשר בחשוב והשער בהם תסמר הנפש וכח משערה קמה עמדה מציור רבוי גודל הררי גודל מקום הבלתי בעל תכלית, ועוצם רבוי מנין העולמות וכולם בלכתם יסובו, וינועו במעגל תנועות ישרות ומסודרות, נודעות לד׳ לבדו, הלא תסמר שערת בשרך, תרעד לאחוריך ותאמר מה רבו מעשיך ד׳! ומה אנוש? ומה תֵּיהוּ? מה חכמתו ומה תבונתו?

בן אדם תולעה! הֵאָלֵם דום! שים יד למו פה, בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד ד׳, והשתחוה ארצה בפישוט ידים ורגלים, וכוף קשי ערפך ולבבך הערל הכנע. שים כבוד לד׳ אלהי מרום, ותן לו תודה, כי קְטֹנְתָּ מהשיג אף חלק קטן מקטני חלקי אחד מרבבי רבבות המון צבאות בריותיו הגופיים ולבוא עד תכלית הבין כחותיהם הפנימיים, אף כי עולמות כחניות רוחניות מי יודע אם ספורות למו. פה סגרה הטבע דלתות החקירה וההשגה בעדך. ורק כפי מסת צרכך לדעת מהם, גלה ד׳ לך בשדה האמונה אמונת אומן.

פרק ד.

ואתה בן אדם! מאנת שמוע קול ד׳ אלהים מתהלך לרוח היום ותשכח תורת אלהיך, ומשדה האמונה רחקת, ואל שדה החקירה הִתְקָרַבְתָּ יותר ויותר מהראוי

*) ערך החשבון הזה ראיתי באחד מספרי התכונה והוא, בהניח שהאדם יכול למנות א׳ ב׳ ג׳ ד׳ וכו׳ עד עשרת אלפים בשעה אחת, וממילא בכל יום (כ״ד שעות) ימנה עד רביע מיליאָן וממילא בכל שנה ימנה קרוב לתשעים מיליאָן שזהו עשירית ביליאָן, (הביליאָן הוא מיליאָן פעמים מיליאָן). והנה מצאו חכמי התכונה שקצת כוכבים עומדים (פיקסשטערן) הנראים קרובים אלינו ביותר, המה רחוקים מאתנו הרבה יותר מן ביליאָן פרסאות אשכנזות, והנראים לנו יותר רחוקים, המה רחוקים מאתנו מאות ואלפים פעמים יותר מהם. ומי יודע עוד כמה אלפי אלפים רבבות כוכבים עומדים ומהלכים עוד נמצאים במרחק רב מאתנו שוכני ארץ, עד שחלוש כח חוש ראותנו לראות שום שמץ מהם בשום תחבולה שבעולם — ומה רב מרחקם, — ד׳ אלהים! אם מעשיך כן רבו, אף כי עצם גדלך ותפארתך הבב״ת! הן נאלמנו דומיה ובפיותינו אין מלה. — (ועיין עוד מזה בטוב הלבנון מפרש ספר חובות הלבבות סוף שער הבחינה, ועוד שם בטוב הלבנון בפירושו לשער הכניעה פ״ה אות מ״ב).

מהראוי לך, ובחטא אביך הראשון החוקת, ומפרי עץ הדעת טוב ורע אשר אמר האלהים לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ממנו אכלת הרבה לרוב ותשבענו והקאותו. דבש מצאת אכול דיך אכול דבש הרבות לא טוב פן תשבענו והקאותו. כי דעה חכמה לנפשך, כפי הצורך לך לנטוע בלבך יראת אלהים ואהבת רעים ומוסר השכל ומנוחת נפשך ולכלכל מִחְיָתֶךָ ומזונות טרף ביתך, קח מצקלונה ללחם גופך ולמזון נשמתך, אפס, בסרח העודף מזה, ובייחוד בנפלא ומכוסה ממך, אל תשלח ידיך. רק מעט מזער, השרידים אשר ד׳ קורא, הקדושים, כוכבי אור השיתולים בכל דור מאת ההשגחה האלהית להצליח בהם בני דורם, המה לקחה אזנם שמץ מֶנְהֶם, כי סוד ד׳ ליריאיו ואת ישרים סודו.

והיטב המשילו קדמונינו ז״ל [פ״ב דחגיגה ארבעה נכנסו לפרדס וכו׳] את החכמה האלהית, לגן נעול נעו מעגליתיו, בל יעבור בו ערל לב איש הולל נדהם שקוע בהבלי העולם ויין משתיו ותענוגיו, אבל יבוא שמה איש טְהָר לב רֵעַ המלך אנוש כערכו מְמַכִּירָיו ומיודעיו, זה השער לד׳ צדיקים יבואו בו.

ואם בעל נפש אתה, ומאסת בעסקים הגופיים ותענוגיהם, ורק אל עסקי השכל ותענוגיו נטה לבך, הלא תורת אלהים שבכתב ושבעל פה, הנה היא לפניך, כר נרחב ארוכה מארץ מדה לענות שכלך בה, ופרצת בה ימה וקדמה צפונה ונגבה בחלק הנגלות לנו ולבנינו, והיא אילת אהבים ויעלת חן, ומצלת מן החטא והמאור שבה מחזיר למוטב, ומנחלת לנו כל טוב גופיי ונפשיי. ואף אם בספרי החכמות והמדעות חשקת לטייל, ולהתהלך הליכות ארעי גם בגני מושכלותיהם, וקטפת מלילות כפי צרכך מהם, השמר מקצוץ בנטיעות מטעי ד׳ אשר נטע בשדה האמונה אמונת אומן, כי האמונה היא הצלחתך, האמינו ותצליחו.

פרק ה.

השב אל לבבך, כי בתוך המון צבאי עולמות [נעלם מעיני בשר המונם ועֶרכיהם מהותם ואיכותם מעמדם ומצבם] אשר ברא אלהים לעשות, ברא גם התבל הזה, וישת בתוכו את בחיר יצוריה, הוא האדם אשר יצר, ויפח באפיו נשמת חיים נר ד׳, ונתן לו השכל ממרומים, על ידו יהיה שליט בכול. ויעש לו חמש חלוני שקופים, עינים לראות אזנים לשמוע חיך לטעום אף להריח עורקים למשש, הן הנה חמשה השערים המובילים לו ציורי כל חלקי תבל, חמשת הסריסים המשרתים את המלך, הוא השכל, היושב על כסאו צופה ומביט דורש וחוקר שופט וּמְצַוֶּה שר ונגיד, וכל הוּשַׁת תחת רגליו. אבל גבול שם האלהים לשכל האדם ויאמר לו, כל מקום אשר יד עבדיך, [המה חמשת חושיך] שולטת להשיגם לך נתתיו לדרשו ולחקרו לדעתו ולהבינו. אך המקום אשר אין ידם שולטת להשיגו, אותו*) תדע כי לא לך נתתיו לְדַעְתּוֹ, כָּגִיר בעדך ברזל ונחושת מִנְּעָלָיו. וכזה, ידיעתו ית״ש מהותו ותואריו ואופני השגחתו והנהגתו ית״ש, מהות הנפש ונצחיותה הגמולה ועונשה הרוחניי, מהות השכלים הנפרדים מגופות, מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור. כל אלו ודומיהם, אין ידך מושלת עליהם לדעתם ולחוקרם, מבלי היות לך שער והוש להשגתם, חשך וערפל סביבם, וְיָמֵשׁ חשך.

ויעש אלהים את שני המאורות, יאירו לו את הדרך ילך בה, למען דעתו כי ד׳ הוא האלהים, ויכיר אלהותו ית״ש כי הוא בעל העולם, ויכיר מדת טובו ית״ש ושלמיותיו הבב״ת, ללכת בדרכיו ולדבקה בו, להורותו במעגלי צדק ילך בם להציל משחת נפשו וחַיָּתוֹ מִמְּמִתִים, למען ידע את המעשה אשר יעשה אותו האדם וחיתה נפשו בגללו, חיי נצח.

---

*) גם פילוסופי העמים האחרונים בייחוד הפילוסוף המפורסם קאנט מסכימים לזה, והוכיחו שאין חקירת האדם מגעת בטבע רק עד מקום שיד חמשת חושיו מגעת להשיג בשום התבולה, ולא במקום שהוא ממעל להשגת חמשת חושיו.

את המאור הגדול, היא התורה האלהיית. שם אור בוקר יורח שמש צדקה מרפא בכנפיה, לאורה יסע בטח ושאנן עלי ארץ, ולנוגה ברק זהרה יסע שמה ארץ החיים הנצחיים, ויחסה במותו להאיר באור פני המלך ד׳. בהיכלה נגלה כבוד ד׳, וביד הנביאים ידמה, המה ראו כבודו עוזו והודו ב״ה, ובייחוד על ידי משה נאמן ביתו יודיע דרכיו, כי עולם חסד יבנה, אל אלדים ד׳ דבר ויקרא ארץ ויברא תבל ומלואה מהעדר מוחלט, למען השפיע מטובו לנבראיו, כי אל רחום ד׳ טוב ומטיב, תמים דעים, ומקור כל השלמיות עד לבלי תכלית, וצדק ומשפט מכון כסאו ית״ש, לשלם לאדם אשר בידו נתן את החיים ואת המות כפי מפעלו, ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו רצוא ושוב לעשות מעשהו ב״ה לשמוע בקול דברו, ויצו לאדם את המצוה והחקים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בנעימים, חיי מדניים פה בארץ, ותת לו שארית עולם בין מלאכיו*) אלה העומדים לפניו, ולרשע רע דראון עולם והכרת תכרת נפשו משרשה. והוא ב״ה כרחם אב על בנים תומך גורלו יתמכהו בימין צדקו, יבקשהו ויאמר לו, ובחרת בחיים, שמור מצוותי וחיה.

ואת המאור הקטן, הוא שכל האדם, בענינים האלהיים והנפשיים ההם, אשר בהם קצרה ידו מהשיגם מעצמו, מבלתי היות לו חוש ועזר לעוזרו על השגתם. ועניננו בהם עם התורה האלהיית, כענין הירח עם השמש. באשר הירח הוא גוף עכור חשוך ואפול, וכשפחה אל גברתה כן עיניה נשואות אל השמש, לשרתה ולהניע סביב מעגלה ותקופתה על קצוותיה, למען תחוננה השמש בנצוצי זוהר להאיר בלילה על הארץ כפי צרכה. כן ענין שכל האדם עם התורה בענינים האלהיים, אשר בטבע הבריאה הוא נלאה מעצמו**) מהשבילם ובוא עד תכלית השגתם וכמבואר, ואם תהיינה עיניו נשואות בהם אל התורה האלהיית, לשרתה להניע סביבה ולשמוע בקול קבלתה וצדיק באמונתו יחיה, אזי תתן עליו מהוד נצוצי זוהרה ותאציל מרוחה עליו, למען ידע וישכיל שאלו האמונות מוכרחות הנה אמתיים ומוטבעים, ואם רב כחו ונפשו מוכשרת לזה, תוסף עוד החכמה האלהיית להביאהו חדרה אל הקודש פנימה, ויצץ ציצים ופרחים פרי תבונה, להשכיל להטיב ולדבר עליהם ענינים נכבדים ונשגבים, וכאשר היה ענין רבותינו האלהיים ז״ל, שנכנסו לפרדס בשלום ויצאו בשלום, לרגל התורה האלהיית אשר יצקו מים על ידה, כי סוד ד׳ ליריאיו.

אמנם אם תחתיה תעמוד הירח, לאמור בלבבה, גם אנוכי ממאורי אור ולא נופל אנוכי מהם, ובגובה לבה תהפוך עורף אל השמש, לבלי קחת נצוצי זוהר מאתה, אזי אי לך ארץ ודריה, אך חשך יהשיך בעדכם, אין מאיר ואין מאור בלילה. ככה שכל האדם הנשען על עצמו, מבלתי שמוע לקול קבלת התורה האלהיית בענינים האלהיים, הלא יתעה בתהו לא דרך, אין אור ואין מאיר ואין מאור בענינים הנשגבים ההם. אכן אם שמוע תשמע בקול תורת ד׳ אלהיך, והאזנת לאמונת קבלתה, אזי לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף, והיה ד׳ לך לאור עולם ואלהיך לתפארתך.

שים לבך אהובי! על הדמיון הזה, בחנהו ודעהו, וממוצא הדבר תשכיל את אשר דברנו, שהאמונה היא הצלחתך, וכמ״ש הכתוב [דברי הימים ב׳ כ׳ כ׳] האמינו בה׳ וכו׳ האמינו בנביאיו והצליחו.

---

*) זכריהו ג׳, ויראני את יהושע כהן גדול עומד לפני מלך ד׳ וכו׳ ויעד מלאך ד׳ ביהושע לאמור אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וכו׳ ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה.

**) ידוע לכל יודע, שבענינים אלו קצרה יד שכל האדם מדעתם על בירורם ע״י מופת שכליי וטבעיי, וכאשר באמת הפלוסופים אשר לא נגה עליהם אור תורתנו הקדושה כחשו בד׳ או ביכלתו או בידעתו ב״ה או בהשגחתו או בנצחיית הנפש או בגמולה הנצחיי, אמנם הפלסופים האלהיים אשר חסו תחת כנפי אמונת קבלת התורה באו אח״כ על סודם ואמתתם, ויעשו בהם פוארות וישפילו בהם מושכלות נכבדות.

הקדמה לרוח דעת.

א״ה, ראיתי להעיר אודות המעט אשר עלה אתי פה בדרכי הגדות חז״ל, הנה זה בכה יחשבנו לדרך חדש או יאמר הסתר דבר, וזה בכה יאמר ידעתי זאת גם מתמול גם משלשום ומה יושיענו זה? אמנם אהובי! הוא הוא הדרך האמתי הורוהו לנו רבותינו ז״ל הקדמונים הבאתי קצת דבריהם, ואנכי לא כליתי המלאכה והעירותי אפס קצהו, [ותה״ל עוד עמי בכתובים דברים נכוחים בזה], ולא דבר ריק הוא, ומי יתן תתרחב המסלה הישרה ההיא ובה יעלו, אולי אז יכנע לבב נפתלים, ואלה מפה ואלה מפה יחד ישאבו בששון ממעיני הישועה בארות חפרום לנו חז״ל שרי התורה, ולא יחצבו להם בורות נשברים, ישוטו כולם לבקש דבר ד׳ וימצאו, אמן.

רוח דעת.

פרק א.

אחרי הדברים האמורים במה שקדם, הנה מקום אתנו להשקיף מעט על ענין שלפנינו. ונפשי בזכרי עלי תאבל, ודמוע תדמע על זה עין כל שלם החפץ בשלום הכלל. הן עם אחד ושפה אחת לב אחד ונפש אחת בשורשו, ועתה חָלַק לבו. ועץ יהודה אחד הוא בשורשו, ועתה שלחותיו נטשו עברו, התפרדו התחלקו, עד כמעט לא נִכַּר גזעם בם וכי זרע קודש מַצַּבְתָּם. ועצת נפתלים השונאים את גבר עמיתם רחקה מִמֶּנִּי, כי אני פי מלכו של עולם שמור לא תשנא את אחיך בלבבך ואהבת לרעך כמוך. ורק אהבת אחים ורעים היתה הנסבה אשר הניעתני לדבר אתך את הדברים האלה. ועמך הסליחה על אֶת כי יפסע ויפגוש לפעמים קרוב לכבודך ביותר מכדי רצונך, כי לא בזדון ורוע לב ח״ו, רק למען העמידך על היושר והאמת, למען אַחַי וְרֵעָי אדברה נא שלום בך וכו׳. ונשובה עתה לדברינו ובית ד׳ נלך.

ונשקיפה מעט על ענין המנהגים. הנה רובי המנהגים המעשיים המה בתים להאמונות והדעות, לאצור אותן בהם, להגשימן להוציאם מן הכח אל הפועל ולחקות בהלב. ואתה ברצותך לשמור את גנזי האוצר, המה האמונות והדעות, הלא גם אל בית האוצר, הוא המנהג המעשיי. מְקוֹם אשר הם נאצרים שם צריך אתה לשים עינך ולבך לכל יכרת ולבל יהרס.

הביטה וראה עוצם כח המנהגים, עד שאפי׳ הלכות קבועות נידחות כמה

פעמים

פעמים מפניהם, וכמ"ש חז"ל מנהג עוקר הלכה, וכתבו שאין לבטלם ולשנותם [ואפי' בנגונים הנהוגים עי' או"ח סי' תרי"ט ס"א], ובמנחות ל"ב אמרו חז"ל אם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל אין*) שומעין לו שכבר נהגו העם במנעל. ובייחוד אותם המנהגים אשר כבר נאחזו ונוסדו מאת רבותינו, ואבותינו החכמים הצדיקים והחסידים הסכימו עליהם ברוב מנין ורוב בנין, והמה מורשה לקהלת יעקב ברוב מקומות תפוצותם זה הראה מאות שנים.

אי לזאת נפלא מאוד בעיני על רבות שנוי המנהגים אשר חדשים מקרוב החלו להתנהג בבתי כנסיות ובעניני התפלות, איזה ציור יולידו בדמיון איש ההמוני? הלא יאמר, יבחרו אלרים חדשים — ואם תאמר ימים ידברו, ולפי רוב ההרגל בהם לא יהיו עוד זרים בעיני העם? הנה מעולם לא נצלת מתלונת איש ואיש באומרו מבטן מי יצאו? איה התורה? ואיה הפוסקים והחכמים אשר הורו להם ככה ואשר על פיהם הם מתנהגים ככה לרוח היום הזה?

ואם שיח לך, כי לא כימים הראשונים הימים האלה, ושנויי הזמנים וחליפות תהלוכות ב"א והרגליהם ונמוסיהם ופריחת המדעות וחוקי המדינה יחייבו שנוי המנהגים האלה, באשר המענה הזה הוא בפיך ורגיל על לשונך תמיד לרוח היום הזה.

אֲחִיד אהובי אחי! הנה קצרה עדיין יד בינתי להבין איך אלו וכאלו יחייבו חליפות למו, ובייחוד על רוב ההקף שעליו יצאת. וגם לו יהיה כדבריך, הֲמְדַבר היה הבית הזה אם ארץ מאפליה, אשר רק בכח זרוע יגבר שם איש וכל החפץ ימלא ידו לבחור ולשנות בכל מקום ובכל זמן יעַן כפי העולה על רוחו? ומי בעל דברים, עד האלהים — גדולי ישראל המפורסמים בתורתם וצדקתם וחכמתם — יבואו הדברים וְיִבָחנו לפנֵיהם, והמה ישפטו ויבחרו, אחר תטהרו והייתם נקיים מד' ומישראל.

ולבאר הענין הזה בכל פרטיו, ראוי להרחיב הדבור יותר, וכבר התעסקו עמו רבים חכמי לב, שתו עיונים עליו, והיה בדעתי שלא להעיר ממנו כלל, אך המשך הענינים ולפי מה שאנוכי במאמר הזה הביאני לדבר קצת ממנו.

שבתי וראיתי ונתתי אל לבי, אולי בפרטיי מעטי קהלות ישראל האלו מהקריות העליזות וערי הממלכות אשר החלו כאלו, שורש דבר טוב [ואולי ע"ד בחירת הרע במיעוטו] או איזה תכלית טובה מתיחם רק אל פרטיותם שם, נמצא בם. ואשר לא טוב ימצאו הכמי ישראל ליתר קהלות ישראל, אולי טוב ימצאוהו לקהלות הפרטיים ההם, לטעמים וסבות פרטיים מתיחסים רק לפרטיים מהמקומות ההם באשר אם שם? אולי ואולי? — ואם ככה הדבר ולשם שמים, קוה לד' כי לא יתרחב הבקע הקטן הזה עוד, ועד מהרה יתלכדו לאחדים, ושבו בני ישראל ובקשו את ד' אלהיהם על אופן אחד כאשר ידרשוהו בלב אחד. ולתמים דעים ית"ש נגלים תעלומות לב ועתידות הימים ולא לנו.

אמת הדבר, שגם בהרבה בתי כנסיות האוחזים באמונה בכל מנהגי אבותיהם, ראוי לראשי העדה לפקוח עיניהם על איזה רוע ענינים ולחזק את בדקי בית אלהים הנמצאים שם בהרבה קהלות, והוא רבוי השיחה שם, ויהי להם בית התפלה כבית המשחק לשבת שם ולהשתעשע בספורי חדשות הקורות, או גם בדברי נרגן ומהתלות ודבת עם, ויותר מזה כי לפעמים יבקשו שם אנשי נרגן מקום לשלח מדנים ולהפריד בין אחים, ובסדר הקרואים לס"ת שבו השגיחו חז"ל על דרכי שלום וכל התורה שדרכיה שלום [עי' גטין נ"ט], היה בכמה קהלות קטנות

---

*) מקור דיני המנהגים הלא המה ריש פ"ד דפסחים וטור ויו"ד סי' רי"ד ואו"ח סי' תס"ח ותצ"ו ותר"צ. ובספר פר"ח לאו"ה סי' תס"ח ותצ"ו שני קונטרסים גדולים שם נקבצו ובאו להקת נביאים הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים בענין זה. ועי' מנחות ל"ב.

קטנות לסלע המחלוקת. ובכמה קהלות קטנות נהיו כמה עניני ביהכ"נ חרב ביד אנשי נרגן, קשת והצים לירות במו איש אל לב רעהו להונותו ולדכאיבו ולעורר קנאת איש מרעהו לקרוע סגור לבבו ולמלאהו חמת תנינים, ובית התפלה אשר תעודתו הוא להכניע שם איש זדונו גאונו ועברתו ולשפוך שם כל איש קשי יום וכר נפש את שיחו לפני ד', מחולל מפשעיהם ונהפך לבית תעלולים. ועל כל אלה והדומה לזה, ראוי לראשי המטות לשים עיניהם, לשקול הדברים בפלס השכל להסיר המכשולות ולתקן כראוי,

פרק ב.

גם על זאת אתפלא. על אשר בקהלות קטנות מערי הכפרים יקומו לפעמים מליצי לשון הדורשים דרשות בביהכ"נ בצחות אשכנזי צח ומצוחצח כאשר ידברו בו בהיכלי מלך ושרים והמליצים המפוארים בנשגבות שירותיהם, ולהאנשים הבינוניים שם אשר לבם טמון מידיעת הלשונות והמליצות, הרובצים כל ימי השבוע תחת משא בקשת מחיָתם וסבל צרורות מסחרם על שכמם תמיד, אין להם חלק להבין שמץ מנהו, רק מדברים בשפת יהודית הרגיל אצלנו [והוא שפת אשכנזי בקצת שנוי המבטא], מה תהיה תועלת הדרשה ההיא במקומות ההם? הלא כצרור אבן במרגמה? —

ואף גם לפני קהל מבינים צחות אשכנזי,*) לא ידעתי תועלת הדרשה בלשון מליציי

*) וראיתי להעתיק פה בקצרה ממ"ש אצלי במקום אחר, הנה אמרו חז"ל (חגיגה י"ג) כל מה שראה יחזקאל (סי' א') ראה ישעיהו (במרכבה סי' ו"ו), רק שישעיהו נדמה כבן פלטין ויחזקאל כבן כפר, ופירש רבנו הרמב"ם ז"ל (במורה מ"ג פ"ו בפי' הראשון שתפש לעיקר ע"ש) כונת חז"ל, ששינוי הסגנון חייב לשני אלו הנביאים לפי שנוי ענין הדורות שלפניהם, יחזקאל היה לפניו דור המוניי דל ומעונה גולים ונודדים ראה את עצמו מוכרח לפרט להם יותר, וישעיהו היה לפניו דור דעה עם שקט ושלו ובפרח הצלחה ולא הוכרח לפרט להם כל כך ולכן בחר בקיצור ע"ש דפח"ח. והדעת נוטה שגם בענין צחות הלשון ומעוף מליצתה כך היא המדה, ושגם באלו הענינים כלכלו הנביאים את סגנוני נבואותיהם לפי ענין הדורות והזמנים שלפניהם.

ולדעתי זה הוא אחד מהטעמים על אשר קצת נבואות (ביחוד ביחזקאל) באו בקצת זרות נגד צחות הדקדוק הלשון ונגד יופי המליצה ונקיון הלשון כראוי, והרי התנאי הראשון מתְנָאי הנבואה שמנו חז"ל (בנדרים ל"ח) להנביא הוא שלמות החכמה, וידוע שמחוק החכם השלם הוא לידע היטב צחות הלשון שהוא דובר בו לטען כלכל דבריו במשפט הראוי, וביחוד הנביא, שתעודתו רק הדיבור (ולכן נקרא נביא מלשון ניב שפתים), ואיך יתכן שיהיה המום בניב שפתיו והדבור הצח והנקי אין בו ח"ו? — אמנם לדעתי היה זאת לסבת הדורות שלפניהם, יען שתכלית הנביא ועיקר תעודתו היתה להשריש יראת ד' אמונה ודעת אלהים בארץ מוסר ומדות ישרות בלב העם, לכן דבר הנביא עמם כפי אשר הורגל על לשון העם שלפניו, ככתבם וכלשונם, לפי מקומם וזמנם. כי רק בזאת יכנסו הדברים בלב שומעיהם ויכו שורש בלבם, באשר לא המדרש וצחות הלשון היא העיקר רק מעשה הטוב. והסירותי בזה שם איזה תלונות אשר היו לאבני נגף להחכמים בעיניהם לדבר תועה על הנביאים הקדושים ז"ל, וביחוד באיזה מקומות ביחזקאל, אך אין מקומו פה).

וכל זה הערה גדולה לקצת מליצי הדרשי ומנגנו המגביהם בדרשותיהם מעוף מליצות נשגבות ביותר, מבלי שום עין על הלשון והמליצה הנהוגה במקום ההוא ובזמן ההוא בין רוב המון השומעים. הרי הביהכ"נ הוא בית אלהים ותכלית הדרשה היא רק להביע בלבות השומעים יראת ד' אמונה ומוסר, וא"כ ראויה להאמר בלשון ובמליצה הנהוגה בין רוב המון השומעים ועל כל פנים קרוב לזה. — וכ"ש וק"ו שראוי להם

להיות

מליציי הנשגב ההיא, הכי היה בית הכנסת לבית לימור המליצות והלשונות? ותכלית שומעי הדרשה ללמוד מלאכת השיר והמליצה ודקדוק צחות הלשון ושמושו? הלא הבית הוא בית אלהים, וכל מודה על האמת ואינו מתעקש, ידע ויודה שתכלית הדרשה אינה רק להמשיך לבבות שומעיה ליראת ד׳ ומוסר השכל ולקבוע בנפשותם אמונות טהורות, דעת אלהים, דעות נכבדות ומדות ישרות ורצויות בעיני אלהים ואדם, ואם כי איפה למה לא תהיה בלשון הרגיל לכל איש ואיש בביתו ובשבתו ובקומו? ואף כן חובה על כל דורש ברבים לבחור לשון נקיה למען תת לדרושו הוד והדר, אך זאת אל הדבור הנשגב המליציי עדן לא בא.

אולי בערי הממלכות קריות עליזות, אשר יושביהן מלאים חכמות ומדעות, והלשון הצח ההוא הוא לשון מדברת איש בביתו ומובן לכולם ובשפת הישן נושן ישחקו וילעגו לו, שם, אולי תהיה הדרשה בצחות אשכנזי לתכלית טובה [אך לא בדבור מליציי נשגב, כי בזאת לדעתי יזיק לתכלית הדרשה, בהמשיכו השגחת השומעים מהענין הנדרש אל יופי הלשונות והמליצות, רק בצחות אשכנזי הנהוג], להנעים דברי תורתנו ולְיַפּוֹת אמרי מוסר ויראת ד׳ למען יכנסו באזני השומעים יְרֵאֵי ד׳ התאבים לשמוע תורה מפי מליץ דורש ירא ד׳,

פרק ג.

אחרי האמור בזה מובן בנקל צורך הקבץ שלשה תנאים לשלמות הדרשה ולהשגת טוב תכליתה, האחד בלשון הדרשה, והשני במהות הדרשה בעצמה, והשלישי במהות הדורש, והנה אל הנוגע ללשון הדרשה, כבר דברנו בפרק הקדום מה שראוי ממנו לענינינו.

ואל הנוגע אל מהות הדרשה בעצמה, הוא, שיהיה נושאה מחזק האמונה וממשיך ליראת שמים ומוסר השכל, כי זאת הוא כל מבוקשנו מאתה וזה כל פרי תכלית הדרשה. ואם ח״ו דברי הדורש המה בעקבה להרס יסודות האמונה ולרפות עמודי המוסר ולהתעות לב העם מדרכי יראת ד׳, הלא דרכי הדרשה ההיא דרכי מָוֶת ונזקה רב מאוד לא תערכנו קכת, ואי לך ארץ ששומריך וצופיך באים במחתרת ורופאיך מרצחים ומקום הצדק שמה הָרֶשַׁע. — אמנם בהיותה בנויה על יסודי האמונה יראת ד׳ מוסר ומשרים, אזי הדרשה ההיא ברחובות תתן קולה ותאמר אשרי אדם שומע לי וכו׳ כי מוצאי מצא חיים.

והנה ידוע שמצוות תורתנו הקדושה והזהרותיה נחלקים לשני חלקים, האחד חלק שבין אדם למקום, והשני חלק שבין אדם לחברו. ועינינו הרואות שבקצת מקומות מעוררים רק על החלק האחד ומן החלק האחר מעלימים עין, ובקצת מקומות נחלפה השיטה. ובאמת שניהם גורעים חוקי חובתם חובת הקודש, כי כל אלו שני החלקים ממקור אחד קדוש יתהלכו, אל אחד אמרם ותורה אחת צִוָּנָם, ובתורה אחת נאמר ואהבת את ד׳ אלהיך וגם ואהבת לרעך כמוך [ועיין של״ה שער האותיות אות ב׳], ובאמת שאלו ב׳ האהבות משולבות יחדיו [כאשר בארתי זאת במק״א אין כאן מקומו]. והחכם הדורש ירא ה׳ הרוצה לצאת ידי חובתו חובת הקודש להנהיג את העם בדרך השלמות האמתי, צריך לעורר בדרושי תוכחתיו על כל אלו שני החלקים, ולהחזיק כפי יכלתו ואל ירו את בית השלמות בכל אשר ימצא שם בדק בכל אלו שני החלקים.

ובחלק

להיות בוניך ולא מהרסיך, ולא יפרוצו בחומות האמונה וקבלות חז״ל, וכאשר פשתה המספחת בעו״ה. וד׳ ישיב לב בניו להבר את אהל יעקב להיות אחד לד׳ אחד ושמו אחד.

רוח דעת פרק ג'

ובחלק שבין אדם למקום שורש ועיקר גדול הוא, עסק לימוד התורה והחזקת ידי למודי תורה ותלמידים, כי אם אין תורה אין אמונה ואין דעת אלדים בארץ ח"ו, ולכן המחזיק בידי לומדי תורה כאלו כביכול אותו ית"ש הוא מחזיק, וכמבואר זאת הרבה לרוב במקראי קודש ובדברי חז"ל ומובן בנקל.

והנה אמרו חז"ל [פ"ד דמגלה] שקדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית הכנסת ואסמכוה אקרא אוהב ד' שערי ציון [המצויינים בהלכה] מכל משכנות יעקב, ולכן ביהמ"ד אינו רשאי לעשותו ביהכ"נ אבל ביהכ"נ מותר לעשותו ביהמ"ד משום דמעלין בקודש ולא מורידין וכן קי"ל להלכה באו"ח סי' קנ"ג, והטעם מובן בנקל לפי שבביהמ"ד מרביצים תורה ואמונה ודעת אלהים בארץ. ובזמננו החלפה השיטה, משכנות יעקב המה בתי כנסיות בונים ברמים ותלפיות ולפעמים הרבה יותר מכדי השגת ידם, ושערי ציון המה בתי מדרשות שוממין בעו"ה. וכבר היה כן לעולמים והמליצו חז"ל [בירושלמי פ"ה דשקלים] עליהם המקרא וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוו בני נשא דילעון באורייתא? ור"ל שאותן היציאות הגדולות שהוציאו בבנין בתי כנסיות לתלפיות למען הקנות להם שם וכבוד, יותר ראוי היה להוציאן בהחזקת לומדי תורה ותלמידים. [וכן פירש כונת מאמר זה המפרש בעין יעקב שם ע"ש].

ובחלק שבין אדם לחברו שורש גדול הוא הבאת שלום, ובייחוד בכמה קהלות קטנות שתושביהן רובם נבערים מחכמה ומוסר ודרך ארץ, מסכסכים תמיד איש באחיו וימררו את חייהם בריב ומצה וקנאת איש מרעהו דין וקלון לא ישבתו מקרבם. עוד שורש ועיקר גדול בחלק הזה, המה, מדות היקרות של גמלות חסדים רחמים ותנינה וחמלה, לחונן עניים ולתמוך נצרכים, כללו של דבר, לעזור איש את אחיו, בגופו ובממונו ובכבודו, ובדעתו ובשכלו ובעצתו, וכ"ש וק"ו שלא להזיקו בכל אלה. ומדות היקרות האלה המה עדי כתרינו אשר מעולם נעטרנו בהם והטבעו בנפשותינו כאבני נזר, וכמ"ש חז"ל [פ"ה דיבמות] ג' סימנים יש באומה זו [ישראל] רחמנים ביישנים גומלי חסדים. וכפי הנראה, שבזמננו אלה החלו בני ישראל לנצל מעליהם את עדי כתריהם והולכים בםו אחרונית, ושכח יעקב חנות בקצת מקומות ח"ו. והסבות לזה הם, התמעטות יראת שמים והתרבות הצרכים הבלתי הכרחיים ואם שגיתי, ד' הטוב יכפר בעדי. ונשובה לדברינו.

דרשו נא מעל ספרי הנביאים הקדושים וראו, אשר בדברי תוכחתיהם יחדיו התאחדו אלו שני החלקים, ורובי תוכחתיהם היו, לחזק האמונה ולהפֵרֶץ דעת אלהים בארץ, וגם על אשר בין איש ובין אחיו ובין גרו.

ומה נאוו דברי חז"ל במאמריהם, בסוף מכות אמרו תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני בא חבקוק והעמידן על [מוסדה] אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה, ובפ"ב דשבת אמר הילל להאי גיורא שיסוד התורה ורגלה הוא ואהבת לרעך כמוך [מה דסני לך לחברך לא תעביד]. והאירו המפרשים ז"ל עינינו שאין במאמרים אלו סתירה או מחלוקת, רק פה דברו על היסוד של חלק חובות שבין אדם נגד בוראו ית"ש והיזוק האמונה בד' ובתורתו, ושם דברו על יסוד של חלק חובות שבין אדם לרעהו. אהבת ד' ואהבת רעים שני אבני נזר המתנוססות בחדרי נפשנו, הן הנה שרשי התורה ומוסדות כלל השלמות האמתי אשר ד' אלהינו דורש מאתנו.

עוד יתר שכל כבוד בית השלמות תלוי עליו, הוא הלב כי הלב הוא מקור ומבוע כל מדות האדם, נטיותיו והרגשותיו, וממש תוצאות כל תנועותיו ופעולותיו, ולכן עיקר גדול הוא טיהור הלב, לצרף כבור סיגיו, ולהטות כל נטיותיו אל המוסר

וההשכל

והשכל, ליראת הש״י אהבתו ויראתו ב״ה, ובטוח בו והכנע מפניו ב״ה. ופרוש ממותרי התענוגים והעדונים, ואהבת רֵעִים, ועשות צדק ומשרים. והרחק המדות הפחותות המזיקות, כמו גסות הרוח, קנאה, שמח לאיד חברו, תאוה חמדה וכעס, חנופה שקרים לשון הרע וליצנות, כילות וצרות עין, ודומיהן אבות נזיקי השלמות. ורבנו הקדוש חבר על חלק המדות מסכת מיוחדת מסכ״ת אבו״ת, היא בית נכאת כל המדות הישרות. וכבר האריך בזה רבנו החסיד בעל חובות הלבבות ז״ל בהקדמת ספרו הנחמד, והוכיח במישור שטיהור הלב ותיקון המדות הוא עמוד השלמות, והוכיח שם חכמי דורו למה הם מתרשלים מהעיר אוזן על השרשים הגדולים ההם.

והנה למשה רבנו ע״ה נאמר [פ׳ יתרו] והודעת להם את הדרך ילכו בה, ודרשו חז״ל [פ״ב דב״מ] זה בית חייהם, ופירש רש״י שם אומנות המפרנסו, ובב״ק ד׳ ק׳ פירשו רש״י ז״ל על עסק התורה שילמד את בנו תורה. ובאמת שניהם צדקו יחדיו, הם חיי האדם ומיזונו, התורה היא מזון הנשמה, והאומנות היא מזון הגוף, ושניהם הם צרי ותעלה נגד הַבַּטָלָה שהיא ראשית כל עון וחטאת כידוע, וכמ״ש חז״ל [אבות פ״ב] יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. עכ״פ עינינו הרואות בזה, שבאה ההזהרה למרע״ה שיעורר לב העם על עסק התורה ועל לימוד האומנות. והחכם הדורש ירא ד׳ יצא ידי שניהם ויעורר את העם על שניהם יחד. עסק התורה ידוע רוב חביבותה לפניו ב״ה ושורש שלמות האדם להציל משחת נפשו ולהביאו לשלמות האמתי, והאומנות גם הוא ידוע כמה היא חביבה בתוה״ק שבכתב ושבע״פ ומוזהרים אנו עליה בתוה״ק שבכתב ושבע״פ במקומות רבות מאוד נלאיתי לפורטם פה. והנה לפי מעמדנו כעת, המסחר והמשא ומתן הוא לנו תמור האומנות, אך ע״פ הרוב הָאָוֶן והרמיה כרוכים בחיק המסחר, גם דרכי המסחר נעים ונדים תמיד, והאומנות לעולם עומדת לפרנס בעליה עכ״פ בצמצום וכמ״ש חז״ל אין עניות ולא עשירות מן האומנות. הן אמת שליראי ד׳ צור מכשול הלימוד האומנות עם בניהם, והוא שעל ידה ימצאו הנערים מקומות לסור מדרכי יראת ד׳ ולפרוק מעליהם עול מצוות וללכת בשררות לבם [אשר בימי מרע״ה לא היה כל כך מקום לחוש לזה, כי אז היו ישראל עם לבדד ישכון וכמובן בנקל] — אך מאת יראי ד׳ והושבי שמו לא נכחד לתקן תקנות והשגחות לזה, וכאשר כן שמענו מימי קדם בכמה קהלות קדושות במדינת פולין, וכאשר גם רבנו רש״י ז״ל הצמיד עסק התורה והאומנות יחד במאמרו הנ״ל, וקל להבין.

ועל דבר סידור בתי הספר להילדים, וסדר למודם, וחינוכם בלימוד תורת ד׳ ויראת ד׳ ומוסר ודרך ארץ ובמעט דכשר ידיעות וְהַשֵׂכֶל לפי צורך הזמן, [ובייחוד לאותן הילדים שלפי מעמדם והכנותיהם הטבעיות אין תעודתם לעשות חיל בש״ס ופוסקים], ראוי לדבר הרבה, ואין כאן מקומו. ועל כל פנים ענין הזה הוא אבן פנה ומוסָדָה גדולה — כי האדם עַיִר פרא יִוָלֵד, ואם יונח ויוגדל כן על טבעו בלי חינוך ולימוד, לא יגיע בזה אל תפארתו האנושיית ולא אל תעודתו הישראלית, רק צריך לצייר דעתו ושכלו ביראת ד׳ הטהורה ובתורתו התמימה ובקיום המצוות במדות ישרות ודעות נכבדות והכשר חכמה ודעה, ולבעבור זאת יִקָרֵא אדם בעל צלם אלהים באמת וזרע ישורון בייחוד. ולכל זאת הוכשרו רק ימי הילדות, עת אשר כלי חושיו של הנער לבו ומוחו כחות גופו וכחות נפשו עודם בְּאִבָּם רכים ומעודנים טהורים ונאמנים מוכנים היטב לקבל ציור ולימוד ומוכשרים לְהָסֵב אָפְנֵי הרגשותיו אל מול דרך השלמות והטוב והמועיל, ולא כן הוא בבואו בימים, עת כי יִזְקַן וְיִתְקַשֶׁה

גזעו

גזעו. — ולכן חנוך הבנים כראוי דבר גדול הוא, וכן סדר למורם וסידור בתי הספר, לפי ענין הילדים ומחלקותיהם, לפי שנוי הכנותיהם בטבע ולפי שנוי תעודתם. ותנאי גדול, שיהיו המורים ירא ד׳ אנשי אמנה ומוסר, בקיאים היטב בטיב המלאכה ההיא וראויים אליה. ועל כל אלה ראוי למנהלי העם לשית עיני השגחתם. לסדר על צד היותר טוב האפשרי להם, ובכל מקום לפי מה שהוא.

פרק ד.

ונשובה אחור לדמשך דברינו בראש פרק הקדום. אל הנוגע למהות הדורש מובי מעצמו שצריך להיות ירא ד׳ ואיש מוסר. כי בהפקד זאת מאת המליץ הדורש, הלא תהיה תכלית טובה של הדרשה נכזבת משני צדדים, מצד הדורש, ומצד השומעים. מצד הדורש, באשר נודע שדבור האדם הוא הוצאת מחשבתו מן הכח אל הפועל, ואם תהיה מחשבת הדורש באמונה על הענין ההוא אשר הוא דורש ולבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין ההוא, אזי יהיה גם דבורו על הענין ההוא כמעין המתגבר וכפטיש יפוצץ סלע קושי לב השומעים, וכאשר אמרו חז״ל על זה דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב — אמנם אם המליץ בעצמו אין לבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין אשר הוא דורש, אזי גם דבריו ישאו תיו הכזב והסתירה על מצחם, ובהיות המקור מקור אכזב לא אמון בו, גם המעין היוצא ממנו בעצלתים יתהלך ויתנהג בכבדות. ומצד השומעים, כי יאמרו א ת ם חכמים הדורשים הזהרו בדבריכם שאתם דורשים, והלא אין עיניכם רק על בצעכם לטרף ביתכם ולאסוף הון או לאהבת הכבוד או להראות חכמתכם או שארי פניות מדומות. ונמצא תכלית טובה של הדרשה, שהיא הכנסת יראת ד׳ ומוסר בלב השומעים, נעדרת משני צדדים. לכן צריך שיהיה המליץ הדורש בעל יראת ד׳ ואיש מוסר וכמ״ש חז״ל [ברכות] כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. אז נדברו יראי ד׳ איש אל רעהו ויקשב ד׳ וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ד׳ ו...שבי שמו.

...לך בעקבי חז״ל ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים ההם! והביטה נועם מו..ן דבריהם ואמתת מפעלותיהם לשם שמים ולמען האמת, וראה מעשה רב מובא בתלמוד [סוף פ״ג דב״ב], וזה לשונם שם, „רבי ינאי הוי ליה אילן הנוטה לרשות הרבים [וזה אסור מפני שמזיק לבני רה״ר], הוי האי גברא דהוי ליה נמי אילן הנוטה לרשות הרבים. אתו בני רה״ר הוי מעכבי עלויה אתא לקמיה דרבי ינאי, אמר ליה זיל האידנא ותא למחר, בליליא שדר קציא להאי דידיה, למחר אתא לקמיה, אמר ליה זיל קוץ, אמר ליה והא מר נמי אית ליה, א״ל זיל חזי אי קוץ דידי קוץ דידך אי לא קוץ דידי דידך נמי לא תיקוץ, [ומקשה התלמוד] מעיקרא מה סבר ולבסוף מה סבר? [ומתרץ] מעיקרא הוי סבר ניחא להו לבני רה״ר דיתבי בטוליה כיון דהוא דקא מעכבי שדר קציה, [ומקשה התלמוד] ולימא ליה זיל קוץ דידך? [ומתרץ] משום דריש לקיש דאמר התקוששו וקשו קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים״, עכ״ל המאמר.

מה נעים המעשה הזה, ומה רב מוסר השכל אשר נוכל ללמוד ממנו. וכן מכל מעשיותיהם והאגדות הנמצאים בתלמוד ובמדרשים, הכה אוצר כל כלי המדה, פנות יקרות מותדות להכמה ומוסר ויראת ד׳.

פרק ה.

ורע עלי המעשה אשר מקרוב החלי קצת מליצי דורשי זמננו לבלי העלה על דל שפתותיהם אגדה מהתלמוד ומהמדרשים, רק עם פסוקי תנ״ך ואמרי מוסר אשר יוציאו מלבם יתעסקו בכל הדרוש שלהם. הכי היה דבר ד׳ ודברי התנאים

והאמוראים

דאמוראים הקדושים חכמים האלהים המלאים דעת ובקיאים יראת ה' ומוסר, לתם לחרפה? אבני קודש המה עמודי מוסר ויראת ה' והאמונה המתוקים לעולם באמתתם ומוצקים כראי מוצק עד נצח, ההתחשבנה המה כצורות התכונות המלבושים אשר חליפות להאדם לפי חליפות נימוסים בא הזמן, לומר גם עליהם כי יתחלפו בהחלף נימוסי הזמנים? הלא דברי אמת חכמה ויראת ה' ומוסר חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים בעצמותם. ואם בתמונת תמונת הדבור והמליצות אשר הלשון יתכן לתת להם קצת שנוי תאר, ליפותם ולהטעימם לפני שומעיהם לפי המקום והזמן, אבל הלא בפנימיותם ועצמותם ומקורם אין חליפות להם. וכל יודע ומבין יבין את זאת בנקל.

אמת הדבר, שגם לעומתם, המה קצת הדורשים הדורשים על דרך הישן*) נוטן, הלוקחים מאוצר האגדות והמדרשים מן הבא בידם הדורשים אותם ברבים על פשטיותם או בבאורים ודרושים רחוקים מבלי שום טעם על המקומות והזמנים. הלא מומי ומחסורי הדרשות הלא רבו מאד, וגורמים להתבזא להעב ולהבזות פני מאמרי חז"ל בעיני שומעיהם ובעיני החכמים בעיניהם לומר שאין ד' בגואל הוא חכמה מה להם חז"ל, ולחשוב על האלהים בעיני האגדות והמדרשים שלא באו בסוד החכמות האמתיות חז"ל.

וראיתי להעתיק פה דברי רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל [בפירוש המשנה ריש חלק], השייכים הנה לענין שאנחנו פה. וזה לשונו הזהב.

ובמה שאתה צריך לדעת כי דברי חכמים ז"ל נחלקו בו בני אדם לשלשה כתות.

הראשונה, והוא רוב מה שראיתי וממה שראיתי חבוריו וממה ששמעתי עליו, הם מאמינים אותם על פשטם ואין סובלים בהם פירוש נסתר בשום פנים, והנמנעות כולם הם אצלם מחויבי המציאות, ואמנם עושים כן לפי שלא הבינו**) ... והם רחוקים מן התבונות ואין בהם מן השלמות כדי שיתעוררו מעצמם ולא מצאו מעורר שיעורר אותם, סוברים שלא כוונו החכמים ז"ל בכל דבריהם המתוקנים והישרים אלא מה שהבינו לפי דעתם מהם, ושהם על פשוטם. ואע"פ שיראה בקצת דבריהם יש בהם מן ההבאי והרחוק מן השכל, עד שאלו סיפר על פשוטו לעמי הארץ כל שכן לחכמים היו תמהים בהתבוננותם מהם, והיו אומרים היאך יתכן שיהיה בעולם אדם שיחשוב בזה או שיאמין שהוא אמונה נכונה כל שכן שייטב בעיניו. וזו הכת עניית הדעת, יש להצטער עליהם לסכלותם, לפי שהם מכבדים ומנשאים החכמים כפי דעתם, והם משפילים אותם בתכלית השפלות, והם אינם מבינים זה, וחי השם יתברך כי הכת הזאת מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים

תורת

*) בדורות הראשונים יותר היו יראים את ה', וכל דרוש אשר שם תורת האלהים נקרא עליו, הטו לו אוזן שומעת ושתו בצמא את דבריו מבלי הבט אל מראהו ויופי מאמריו. ולא כן הימים האלו.

**) הנה כתב הרמב"ם על הכת הזאת שהם הרוב, וכן היה מצב הדור בימיו ז"ל, באשר אז עדיין היתה נתפשטה מאד מחשבת ההשכלה בענינים האלהיים כנודע. לכן היו רוב האנשים מהכת הזאת ולא מבלי פירוש נסתר באגדות חז"ל והיתה רק השבים על פשטיותם ושטחיותם. אמנם בדורנו זה נתרבו יותר הדעות ... הלבבות ... האלהיים ... מצטירים בלבות המאמינים בשחוד יותר רוב גבר, ... אנשי הכת הזאת, והחז"ל הטבם ידעים שחז"ל כתבו אגדותיהם ע"ד משל ומליצה החדות וכפי הצורך אשר היה להם לפי ענין הדורות אשר היה לפניהם, בפנימיותם הם ענינים אמתיים נשגבים עומדים ברומו של עולם.

נייע. — ולכן חינוך הבנים כראוי דבר גדול היא, וכן סדר למורים וסידור בתי הספר, לפי ענין הילדים ומחלקותיהם, לפי שנוי הכנותיהם בטבע ולפי שנוי תעודתם. ותנאי גדול, שיהיו המורים יראי ד׳ אנשי אמנה ומוסר, בקיאים היטב בטיב המלאכה ההיא וראויים אליה. ועל כל אלה ראוי למנהלי העם לשית עיני השגחתם. לסדר על צד היותר טוב האפשרי להם, ובכל מקום לפי מה שהוא.

פרק ד.

ונשיבה אחור להמשך דברינו בראש פרק הקדום. אל הנוגע למהות הדורש מובן מעצמו שצריך להיות ירא ד׳ ואיש מוסר. כי בהפקד זאת מאת המליץ הדורש, הלא תהיה תכלית טובה של הדרשה נכזבת משני צדדים, מצד הדורש, ומצד השומעים. מצד הדורש, באשר נודע שדבור האדם הוא הוצאת מחשבתו מן הכח אל הפועל, ואם תהיה מחשבת הדורש באמונה על הענין ההוא אשר הוא דורש ולבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין ההוא, אזי יהיה גם דבורו על הענין ההיא כמעין המתגבר וכפטיש יפוצץ סלע קושי לב השומעים, וכאשר אמרו חז״ל על זה דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב — אמנם אם המליץ בעצמו אין לבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין אשר הוא דורש, אזי גם דבריו ישאו תיו הכזב והסתירה על מצחם, ובהיות המקור מקור אכזב לא אמון בו, גם המעין היוצא ממנו בעצלתים יתהלך ויתנהג בכבדות. ומצד השומעים, כי יאמרו א ת ם חכמים הדורשים הזהרו בדבריכם שאתם דורשים, והלא אין עיניכם רק על בצעכם לטרף ביתכם ולאסוף הון או לאהבת הכבוד או להראות חכמתכם או שארי פניות מרומות. ונמצא תכלית טובה של הדרשה, שהיא הכנסת יראת ד׳ ומוסר בלב השומעים, נעדרת משני צדדים. לכן צריך שיהיה המליץ הדורש בעל יראת ד׳ ואיש מוסר וכמ״ש חז״ל [ברכות] כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. אז נדברו יראי ד׳ איש אל רעהו ויקשב ד׳ וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ד׳ ולחושבי שמו.

צאי לך בעקבי חז״ל ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים ההם! והביטה נועם מילין דבריהם ואמתת מפעלותיהם לשם שמים ולמען האמת, וראה מעשה רב מובא בתלמוד [סוף פ״ג דב״ב], וזה לשונם שם, „רבי ינאי הוי ליה אילן הנוטה לרשות הרבים [וזה אסור מפני שמזיק לבני רה״ר], הוי האי גברא דהוי ליה נמי אילן הנוטה לרשות הרבים. אתו בני רה״ר הוי מעכבי עלויה אתא לקמיה דרבי ינאי, אמר ליה זיל האידנא ותא למחר, בליליא ש״ד קציא להאי דידיה, למחר אתא לקמיה, אמר ליה זיל קוץ, אמר ליה והא מר נמי אית ליה, א״ל זיל חזי אי קוץ דידי קוץ דידך אי לא קוץ דידי דידך נמי לא תיקוץ, [ומקשה התלמוד] מעיקרא מה סבר ולבסוף מה סבר? [ומתרץ] מעיקרא הוי סבר ניחא להו לבני רה״ר דיתבי בטוליה כיון דהוא דקא מעכבי שדר קציה, [ומקשה התלמוד] ולימא ליה זיל קוץ דידך? [ומתרץ] משום דריש לקיש דאמר התקוששו וקשו קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים״, עכ״ל המאמר.

מה נעים המעשה הזה, ומה רב מוסר השכל אשר נוכל ללמוד ממנו. וכן מכל מעשיותיהם ואגדות הנמצאים בתלמוד ובמדרשים, המה אוצר כל כלי חמדה, פנות יקרות מותדות להכמה ומוסר ויראת ד׳.

פרק ה.

ורע עלי המעשה אשר מקרוב החלו קצת מליצי דורשי זמננו לבלי העלה על דל שפתותיהם אגדה מהתלמוד ומהמדרשים, רק עם פסוקי תנ״ך ואמרי מוסר אשר יוציאו מלבם יתעסקו בכל הדרוש שלהם. הכי היה דבר ד׳ ודברי התנאים

והאמוראים

והאמוראים הקדושים החכמים האלהיים הממלאים דעת ומפיקים יראת ה' ומוסר, להם לחרפה? אבני קודש המה עניני מוסר ויראת ד' והאמונה המוצקים לעולם באמתתם ומוצקים כראי מוצק עד נצח, התחשבנה המה כצורת חתיכות המלבושים אשר חליפות לתוארם לפי חליפות נימוס ב"א והזמן, לומר גם עליהם כי יתחלפו בחלוף נימוס הזמנים? הלא דברי אמת והכמה יראת ד' ומוסר חיים וקימים לעד ולעולמי עולמים בעצמותם. ואם בתמונות הצונית הדבור והמליצות ויופי הלשון יתכן לתת להם קצת שנוי תואר, ליפותם ולהנעימם לפני שומעיהם לפי המקום והזמן, אכן הלא בפנימיותם ועצמיותם ומקורם אין חליפות למו. וכל יודע ומבין יבין את זאת בנקל.

אמת הדבר, שגם לעומתם, המה קצת הדרשנים הדורשים על דרך הישן*) נושן, הלוקחים מאוצר האגדות והמדרשים מן הבא בידם ודורשים אותם ברבים על פשטיותם או בבאורים ודרושים העולים במצודת שכלם מבלי שום עינם על המקומות והזמנים, הלא מומי ומחסורי הדרשות ההם רבו מאוד, וגורמים להשניא לתעב ולהבזות פניני מאמרי חז"ל בעיני שומעיהם ובעיני החכמים בעיניהם לומר שלחן ד' מגואל הוא והכמת מה להם ח"ו, ולחשוב על האלהיים בעלי האגדות והמדרשים שלא באו בסוד החכמות האמתיות ח"ו.

וראיתי להעתיק פה דברי רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל [בפירוש המשנה ר"פ חלק], השייכים הנה לענין שאנחנו פה. וזה לשונו הזהב.

ומכה שאתה צריך לדעת כי דברי הכמים ז"ל נחלקו בו בני אדם לשלשה כתות,

הראשונה, והוא רוב מה שראיתי ומה שראיתי חבוריו ומה ששמעתי עליו, הם מאמינים אותם על פשטם ואין סובלים בהם פירוש נסתר בשום פנים, והנמנעות כולם הם אצלם מחוייבי המציאות, ואמנם עושים כן לפי שלא הבינו**) ...מה והם רחוקים מן התבונות ואין בהם מן השלמות כדי שיתעוררו מעליהם ...ות מצאו מעורר שיעורר אותם, סוברים שלא כוונו החכמים ז"ל בכל דבריהם נ...א מתוקנים והישרים אלא מה שהבינו לפי דעתם מהם, ושהם על פשוטם, ואע"פ שהנראה מקצת דבריהם יש בהם מן הדבָה והריחק מן השכל, עד שאלו סיפר על פשוטו לעמי הארץ כ"ש לחכמים היו תמהים בהתבוננותם מהם, והיו אומרים היאך יתכן שיהיה בעולם אדם שיחשוב בזה או שיאמין שהיא אמונה נכונה ק"ו שייטב בעיניו. וזו הכת עניית הדעת, יש להצטער עליהם לסכלותם, לפי שהם מכבדים ומנשאים החכמים כפי דעתם, והם משפילים אותם בתכלית השפלות, והם אינם מבינים זה, וחי השם יתברך כי הכת הזאת מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים תורת

---

*) בדורות הראשונים יותר היו יראים את ד', וכל דרוש אשר שֵם תורת האלדים נקרא עליו, הטו לו אוזן שומעת ושתו בצמא את דבריו מבלי הבט אל מראהו ויופי מאמריו. ולא כן הימים האלו.

**) הנה כתב הרמב"ם על הכת הזאת שהם הרוב, וכן היה מַצַב הדור בימיו ז"ל, באשר אז עדיין היתה נתפשטה מאוד מחשבת ההגשמה בענינים האלהיים כנודע, לכן היו רוב האנשים מהכת הזאת ולא סבלו פירוש נסתר באגדות חז"ל וחדותם ורק השבום על פשטיותם וגשמיותם. אמנם בדורנו זה נזדככו יותר הרעיונות ונלטשו הלבבות והמושגים האלהיים הנשגבים האלה מצטיירים בלבות המאמינים בטוהר יותר ורוב זוהר, ונתמעטו אנשי הכת הזאת, ותהל"ל רובם יודעים שחז"ל כתבו אגדותיהם ע"ד משל ומליצה וחדות וכפי הצורך אשר היה להם לפי ענין הדורות אשר היה לפניהם, בפנימיותם הם ענינים אמתיים נשגבים עומדים ברומו של עולם.

תורת ד' בהפך המכוון בה, לפי שהשם יתברך אמר בתורה התמימה, אשר ישמעון את כל החוקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, והכת הזאת מספרים משפטי דברי החכמים ז"ל שכשימעים אותו שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה. ורוב מה שעושים זה, הדרשנים, שהם מפרשים ומודיעים להמון העם מה שאינם יודעים, ומי יתן אחר שלא ידעו ולא הבינו שיהיו שותקים, וכמו שאמר מי יתן ההרש תחרישון ותהי לכם לחכמה, או שיהיו אומרים אין אנו מבינים כוונת החכמים בזה המאמר ולא היאך יתפרש, אבל הם חושבים שהם מבינים אותו ומשתדלים לפרש ולהודיע לעם מה שהבינו הם עצמם כפי דעתם החלושה לא מה שאמרו החכמים, ודורשים בראשי העם הדרשות ממסכת ברכות ופרק חלק וזולתם על פשטם מלה במלה.

והכת השניה הם רבים ג"כ, והם אותם שראו דברי החכמים או שמעום הבינו אותם כפי פשוטו, וחשבו שלא כוונו החכמים בו זולתי מה שמורה עליו פשט הדבר, והם באים לסכל אותם ולגנותם ויוציאו דבה על מה שאין דבה וילעגו על דברי החכמים ושכלם יותר זך מהם ושהם עליהם השלום נִפְתִּים גרועי השכל סכלים בכלל המציאות עד שלא היו משיגים דבר הכמה בשום פנים. ורוב הנכשלים בזה השבוש, הם המתיחסים לחכמת הרפואות והמהבילים בגזרת הכוכבים, לפי שהם במחשבתם נבונים וחכמים בעיניהם ומחודדים ופלוסופים, וכמה הם רחוקים מן האנושית אצל אותם שהם חכמים ופלוסופים על האמת, אבל הם סכלים יותר מן הכת הראשונה והרבה מהם פתיות והיא כת ארורה, לפי שהם משיבים על אנשים גדולים ונשיאים אשר נתבררה חכמתם להכמים, ואלו הפתאים אלו היה עמלם בחכמות עד שיהיו יודעים איך ראוי לסדר ולכתוב הדברים בחכמת האלהות והדומה להם מן הדברים אצל ההמון ואצל החכמים ויבינו החלק*) המעשיי מן הפלסופיא, אז היו מבינים אם החכמים ז"ל היו חכמים או לא והיה מתפאר להם ענין דבריהם.

והכת השלישי והם חי השם יתברך, מעט מאיד עד שאין ראוי לקרותם כת אלא כמו שיאמר לשמש מין והיא רק יחידה, והם אותם בני אדם שנתבררה אצלם גדולת החכמים ז"ל וטוב שכלם, וממה שנמצא בכלל דבריהם מורים על ענינים אמתיים למאוד ואע"פ שהם מעטים ומפוזרים במקומות מחבוריהם, הם מורים על שלמותם וכי הם השיגו האמת ושנתברר אצלם ג"כ מניעת הנמנע ומציאות המחוייב להמצא, ויודעים כי הם ע"ה אינם מדברים התולים, ונתאמת להם שדבריהם יש לו

נגלה

---

*) נ"ל כוונת רבנו ז"ל ביתר באור. הנה ידוע לכל יודע, שהלימוד בכל חכמה וידיעה נחלק לשני חלקים. האחד, הוא על עצמית החכמה והידיעה ההיא להשיג מאמתתה כל מה שבכח המשיג להשיג ממנה, מבלי שום עין על אופני השמוש בה להשיג תועלת ומבוקש רק השגת החכמה בעצמה, [ובל"א טהעארעטישער טהייל]. והשני, הוא חלק המעשיי [בל"א פראקטישער טהייל] המודיענו דרכי השמוש בהכמה ההיא כדי להשיג ע"י זה תכלית ומבוקש מה. וכל אחד מאלו שני החלקים יש דרכים וסדרים מיוחדים בידוע ליודעים. וכן בפלוסופיא האלדיית יש אלו שני החלקים, האחד החלק העיוני והוא בקשת השגת הענינים הנשגבים ההם בעצמותם להחכמים האלהיים כפי מה שבכח שכל האדם להשיג מהם, והחלק השני הוא חלק המעשיי, ר"ל אופני דרכי השימוש בענינים האלהיים ההם ללמדם להמון ולהודיע לפגידם מהם כפי מה שצריך להם לתקוע אמונה ומוסר בלבם. והנה הלימוד בענינים ההם להמון צריך להיות בבינה והשכל ובישוב עין על מהות הנצבים לפניו ועל המקום והזמן ובמשלים מליצות וחדות מגלים טפח ומכסים טפחיים, מטעמים אשר באר רבנו ז"ל במרחב בהקדמתו לפירוש המשנה אעתיק קצת לשונו לפנינו אי"ה, (ועי' מזה בדברינו סוף פ"ה מרוח יראת השם ע"ש היטב). וזהו כוונת רבנו ז"ל פה, כי החכם היודע דרכי חלק המעשיי מהפלוסופיא האלהיית, ר"ל אופני השימוש בה כלמד ממנה להמון מה שצריך להם מזה, אז הוא ידע ויבין טעמי רבותינו למה דברו בהם במשלים וחדות, וידע מזה חכמתם ז"ל באמת.

נגלה ונסתר, וכי הם בכל מה שאמרו מן הדברים הנמנעים, דברו בדרך חדה ומשל, ולפיכך פתח ספרו גֹדל החכמים ואמר להבין משל ומליצה דברי הכמים וחדותם, וידוע הוא אצל בעלי הלשון כי חדה הוא שהמכוון בו בנסתר לא בנגלה ממנו, כמו שאמר אחודה נא לכם חדה וגו׳, לפי שדברי החכמים בענינים העליונים שהם התכלית אמנם הם חדה ומשל, והאיך נאשימם על שמחברים החכמה בדרך משל ומדמים אותם בדברים הפחותים, ואנו רואים החכם מכל האדם עשה זה ברוח הקודש, ר״ל שלמה במשלי ושירים ובמקצת קהלת, ואיך*) יקשה עלינו לסבור פירוש על דבריהם להוציאם מפשטם כדי שיאות אל השכל ויסכים עם האמת ועם היותם כתבי קודש, והם בעצמם סוברים בפסוקי המקרא ומוציאים אותם מפשוטם ומשימים אותם משל והוא האמת, כמו שאנו מוצאים שהם אומרים בפירוש פסוק הוא הכה את שני אריאל מואב שהוא כולו משל, וכן מה שנאמר והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור משל, וכן מה שנאמר מי ישקני מים מבור בית לחם ושאר כל הסיפור כולו משל, וכן ספר איוב בכללו אמרו קצתם משל היה ולא פירש לאיזה דבר הושם זה המשל, וכן מֵתֵי יחזקאל אמרו קצתם משל היה, ורבים כאלה.

ואם אתה המעיין מן השני כתות הראשונות, ולא תשגיח בדבריי ולא בשום דבר מזה הענין, לפי שלא יהיה נאות לך שום דבר ממנו, אבל יזיקך ותשנאהו, והיאך יאותו המאכלים הקלים המעטים בכמותם הישרים באיכותם לאדם שהרגיל במאכלים הרעים, אבל באמת הם מזיקים לו והוא שונא אותם, הלא ידעת מה אמרו האנשים שהיו רגילים לאכול השומים והבצלים והדגים ונפשנו קצה וגו׳: —

ואם אתה מן הכת השלישית, כשתראה דבר מדבריהם שהדעת מרחיק אותו, תעמוד והתבונן בו ודע שהוא חדה ומשל, ותשכב עשוק הלב וטרוד הרעיון בחבורו ובסברתו ותחשוב למצוא כוונת השכל ואמונת היושר, כמו שנאמר למצוא דברי חפץ וכתב יושר דברי אמת, ואז תסתכל בספרי זה ויועיל לך בעזה״י, עכ״ל רבנו בפירוש המשנה שם.

ובענין זה כתב עוד רבנו גם במורה מ״ג פ׳ מ״ג. וזה לשונו. ונחלקו בני אדם בדרשות [ר״ל בדרשות והגדות חז״ל] לשני חלקים, החלק האחד ידמה שהם אמרום על צד ביאור ענין הפסוק ההוא, והחלק השני הוא מבזה אותם ויחשבם לשחוק, אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק, והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאַמֵת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם ענין הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים, ולא**) הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יסופק ענינם אצל כל בעל שכל, והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא והיו עושים אותה כולם כמו שיעשו המשוררים מזמרי השיר. אמרו רז״ל תנא

---

*) כונת דבריו ז״ל כך היא, כי בהשקפה ראשונה ישעון הטוען ויאמר איך נוציא דברי חז״ל מפשטיותם כדי שיאותו להשכל ויסכימו עם האמת, והלא דברי חז״ל התנאים והאמוראים בש״ס ומדרשים המה כתבי קודש, ואיך נוציא כתבי קודש מפשטיותם לומר שהם אמורים על צד המשל והמליצה? — לזאת אמר רבנו ז״ל שזהו טענת שקר, שהרי פסוקי תנ״ך בודאי הם כתבי קודש, ובכל זאת עינינו הרואות שחז״ל בעצמם התנאים והאמוראים מוציאים הרבה מהם מפשטיותם ואומרים שהם משלים ומליצות, והביא רבנו לזה דוגמות. ואני מוסיף עוד לדבריו, שהרי אפי׳ בעקרי האמונות נוהג דבר זה לרוב בהתנ״ך, והוא בכל לשונות ההגשמה ומשיגי הגוף הנמצאים מיוחסים לו ב״ה, כענין ויאמר ד׳ וירד ד׳ עיני ד׳ ודומיהם לרוב, הרי כולם הם רק על צד המשל כדי לסבר את האוזן ודברה תורה כלשון ב״א, וכאשר פירשו לנו חז״ל וכאשר רבנו ז״ל ביאר כל זאת במרחב בחלק הראשון מספרו המורה אשר כולו נועד לזה.

**) ועיין עוד מזה בדברי רבנו ז״ל בהקדמתו לספרו המורה, וכתב שם שהחל לחבר חבור לפרש בו כל הגדות חז״ל הנראות זרות ושנמנע אח״כ מזה מפני הטעם אשר ביאר שם, וע״ש דפה״ת.

רוח דעת פרק ה'

תנא בר קפרא ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרא אזנך אלא אוזניך מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אזנו, ואני תמיה אם זה התנא אצל זה הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק שזאת היא כוונת זאת המצוה ושהיתד הוא האצבע ואזנך הם האזנים, ואיני חושב שאחד מי ששכלו שלם יחשוב זאת, אבל היא מליצת שיר נאה מאוד, הזהיר בה על מדה טובה, והוא כי כמו שאסור לומר דבר מגונה כן אסור לשומעו, וכמך זה לפסוק על צד מליצת השיר. וכן כל מה שיאמר ברשית אל תקרי כך אלא כך, זה ענינו. וכבר יצאתי מן הכוונה, אלא שהוא תועלת יצטרך אליה כל בעל שכל מאנשי התורה הרבנים, עכ"ל במורה שם.

הן הנה פנינות אמרי רבנו הרמב"ם ז"ל במורה ובפירוש המשניות, העתקתים הנה ככתבם וכלשונם עבור לקח טוב ותועלת רב היוצא מהם לענין שלפנינו.

ובבאורי להגדות ריש פ"ק דברכות בארתי שהגדות חז"ל אמורים על דרכים מדרכים שונים, ושחז"ל ג"כ בדרכי הנביאים הלכו לדבר בדרכי משלים ומליצות בתמונות שונות. והרבה פעמים האריכו ופרטו חז"ל משלי הנביאים ז"ל והשלימום, בהרבותם עלידם עוד ציורים פרטיים המתיחסים למליצת הנביא שבמקרא, ושדרך זה נוהג ומצוי הרבה מאוד בהגדות חז"ל, והעתקתי שם על זה דברי הגאונים רב האי ורבנו נסים [הובאו בעין יעקב בפ' הרואה בהגדה דזוועות וגוהא]. וקצת הגדות לפי מה שהיה לדם ז"ל קבלה דור דור. וקצתם אמרו ז"ל מצד חכמתם הנשגבה לפרש המקראות או לבאר ענינים שונים או לתת לקח טוב מוסר והשכל, וקצתם למדו מן המקראות, וקצתם אסמכינהו אקראי בדרך אסמכתא, וקצתם בלא מקרא כלל. ובקצת מקומות פירשו כוונתם בבאור. ובקצת מקומות באו במעטה משלים ומליצות ודרכי צחות וחידוד, [ומעין זה גם מה שרגיל להמצא בדבריהם ז"ל אל תקרי כך אלא כך והוא כמליצת הנביא משפט ומשפח צדקה וצעקה דישעיהו סי' ה']. גם בדרכי גוזמות והפלגות, או בלבוש הויכוח וההתווכחות, נתנו חז"ל דבור מכוונם בפיות נושאים שונים המתוכחים בהם, והוא תועלת גדולה לְיַפּוֹת הדברים ולהגשימם ולהכניס' יותר בלבות שומעידם על הדרך הזה, ומצוי דרך זה גם במקרא ובייחוד בספר משלי ניתנו בפי החכמה מאמרים רבים לְהִתְוַכֵּחַ בהם עם בני האדם, [ולדעת קצתם גם ספר איוב ומתי יחזקאל אמורים על הדרך הזה כמ"ש חז"ל פ"ק דב"ב ופרק חלק]. ובמעט אגדות לתנאים הראשונים, עד תוי החזיון וסגנוני הנבואה מתנוססים בם, כענין גלוי אליהו בהגדות חז"ל ואגדה דר"י בן אלישע כהן גדול פ"ק דברכות ודומיהם, והם נאמרו על צד רוח ממרום הוער עליהם קרוב למדרגת רוח הקודש, [כי רוה"ק האמתי נסתלק מישראל אחרי מות חגי זכריה ומלאכי כמ"ש חז"ל בסוטה מ"ח ע"ב], אך ההגדות ממין זה הם מעט במציאות.

וכל הגדות חז"ל באו בתמונות ומדרגות שונות, כפי הצורך הנראה להם ז"ל לפי הענינים מצד עצמם, ולפי ענין בעלי המאמרים ולפי ענין הדורות והזמנים שלפניהם. באשר גם סגנוני נבואות הנביאים ז"ל הכה לפי ערך מדרגת הנביא ולפי ערך בית קבול הדור והזמן שלפנידם, וכמ"ש חז"ל [חגיגה י"ב] כל מה שראה יחזקאל [במרכבה] ראה ישעיהו אלא שזה נדמה כבן כפר וזה כבן פלטין, ופי' הרמב"ם [במורה מ"ג פ"ו] ששנוי סגנוניהם חייב להם לפי שנוי מדרגת שלמות אלו שני הנביאים מצד עצמם ולפי שנוי הדורות והזמנים שלפניהם ע"ש, וגם חז"ל בדרכי הנביאים הלכו וכמ"ש הז"ל [ב"ב י"ב] מיום שחרב בהמ"ק אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה. ושם בבאורי להגדות פ"ק דברכות בארתי כל זה באריכות בדברים נכוחים, ופה רק בקצרה. ועיין מ"ש לקמן ברוח יראת השם פ"ה מן ד"ה וראיתי להעתיק וכו' עד סוף הפרק ההוא דברי חן ושכל טוב בעזה"י, השייכים לדברינו אלה פה ולא רציתי לכפול הדברים. קְהֵם משם לכאן, ועתה שוב נשוב לדברינו וכוונתנו למה שאנחנו בו.

פרק ו.

כבית נכאת הרפואה, מקום אוצר המונים מינים מרקחות וסמים צמחים ובשמים מכל אבקת רוכל, שונות בתכונותיהם ופעולותיהם ובהתנגדות טבעיהם, והאומן הרופא החכם בהביאו אותו ההכרח לקחת משם לכל מחלה וכְאֵב לרפואה, לא יצבור מהם חמרים מפי העולה על רוח מושכלו הראשון, כי בזאת הכאב עוד יֵאָנֵשׁ ויוכל להגיעו עד שערי מָוֶת, אבל ישכיל בדעתו בשובה ונחת ויקח משם מעט מעט ויכינם וימזגם ויתקנם לפי צורך הענין והזמן ולפי טבע האדם וטבע המדינה והאקלים אשר לפניו, ככה ועל האופן הזה יהיה אוצר האגדות שבתלמוד לפני האמן הדורש, ודעת לנבון נקל.

והנה ידוע ומובן לכל איש. כי בהתעסקנו עם החולה בעניני רפואתו, צריכים אנו להמציא כל מיני המצאות ותחבולות להניע לבבו שיאכל וישתה סמי ומימי הרפואה ויעשה כל פעולות הרפואות כמשיחות והקזות והקאות ומרחצאות והדומה לאלו, כדי שיושג תכלית הנרצה לנו, הוא שוב בריאות גופו לאיתנה, אם בעל שכל הוא, יבוא עליו בדברי שכל להניעו לעניני הרפואה, ואם סכל או רך בשנים הוא, יסובבנהו בדברי חלקות ורצוי ופתויים על עניני הרפואה, ואם מרים המה סמי הרפואה ימתקם בדבש ומתיקה, ככה צריך להמציא כל מיני תחבולות להשגת תכלית הנרצה.

ככה ועל אופנים האלו התנהגו חכמינו ז״ל עמנו בהתעסקם עמנו להמשיך לבבנו ליראת ד׳ ומוסר השכל בהגדותיהם ז״ל, באשר מצד טבע האדם כל דרכי איש ישר בעיניו, ואף הפחות שבבני אדם אומר בלבו זך לקחי ומפעלי טוב וישר, ואם יאמרו לו מאמרי המוסר על פשטיותם להוציאו ממחשבתו, ימאן ויקוץ בהם, לכן המציאו ז״ל כל מיני תחבולות לעורר לבב השומעים לקרוע סגור לבבם ולהביא אותם לדעת והשכל, למען יבחנו ויבינו כי אמרי מוסרם אמתיים המה ושעל ידם יושג להם כל תכלית טובה.

פרק ז.

בהיות לפניהם קהל המוניים קושיי הטבע וערלי לב אשר לבם טמון משכל, המציאו לעורר לבבם במשל מתמיה זר ונפלא, כדי להקיצם מתרדמתם או משינת אִוַּלְתָּם לשמוע אח״כ פתרון המליצה המעורר על מוסר השכל. ובשיר השירים רבה על פסוק הנך יפה רעיתי וז״ל, „רבי דרש בקשו הצבור להתנמנם אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא וכו׳״ ע״ש. ועוד להם ז״ל, „ר״ע דרש בקשו להתנמנם אמר להם מפני מה זכתה אסתר למלוכה על קכ״ז מדינה וכו׳״ ע״ש, ועל דרך זה פירש הרשב״א ז״ל האגדה פ״ט דברכות גבי עוג מלך הבשן דעקר טורא בר תלתא פרסי וכו׳ ע״ש ברשב״א מובא בע״י שם. ואולי שעל דרך זה קמו עמדו אגדות*)

דרבה

*) וראיתי להעתיק פה דברי בעל שבילי עולם לאפריקא במדינת בַארקא בתולדות רבנו חננאל ז״ל, יען משם ניקח עוד דרך בהגדות חז״ל. וז״ל שם. והוא הרבנו חננאל מפרש עובדא דתנור עכנאי ופלאות ר״א הגדול (ב״מ נ״ט) ופלאות רבה בר נחמני (שם פ״ו) כי הכול היה במראה החלום לתלמיד אחד שנתנמנם אז בביהמ״ד כמובא בשמו בס׳ יוחסין ושיטה מקובצת שם. והערוך בערך על מפרש דברי רשב״י ראיתי בני עליה והמה מועטים (סכוה מ״ה) במראה החלום. ועד״ז פי׳ גם הרי״ף ז״ל (שו״ת הרי״ף סי׳ שי״ד) טימרא דר׳ בנאה ציין מערתא (ב״ב נ״ח) דבחלום ראה המעשה

 דאתמר

דרבה בר בר חנה בפ"ה דב"ב. וגוף משליו הובאו שם ופתשגן המליצות לא הובאו שם בתלמוד לסבת טעמים נכוחים שהיו לחז"ל על ככה, וכמו שצ"ל כן באגדה דעוג מלך הבשן הנ"ל לפירוש הרשב"א, [ועי' בספר הברית ח"ב מאמר י"ב פ"ה בדרכי אגדות חז"ל ורפח"ח ע"ש].

פרק ח.

ובהרבה אגדות הלבישו חז"ל מאמרי חכמה ומוסר על דרכי ויכוחים שונים, כדי להגשים הענינים ולתת להם נשמת חיים לצייר ענינם בלב שומעיהם ע"י יותר, וכאשר מצאנו דרך זה גם במקרא וכמבואר. ובפ"ט דשבת דרש רבא מאי דכתיב לכו נא ונוכחה יאמר ד' וכו'? לעתיד יאמר הקב"ה לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם, ויאמרו לפניו רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם וכו'? אצל יצחק וכו'? אצל יעקב וכו'? אומר הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו הטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכו', וסמכו דבריהם על המקרא ע"ש. ועוד שם לעתיד לבוא יאמר הקב"ה לאברהם בניך הטאו וכו' ימחו וכו' וכן ליעקב וכו' א"ל ליצחק א"ל רבש"ע בני ולא בניך? בשעה שהקדימו נעשה לנשמע וכו' ע"ש המאמר באריכות ורוב נועם. מה נחמד הדרך הזה ומה רוב יפיו ותועלתו להעיר את כח הדמיון על הענין המוסרי הנרצה שם, והוא על דרך בן מביש ממאן לשמוע בקול מוכיחים, אך בהציגנו נגד דמיונו ענין אביו הצדיק הנפטר כבר, ונאמר לו, הביטה נא אם יעמוד אביך מקברו ויראה אותך במעמד הזה באשר אתה בו כעת, מה יאמר לך אביך? מה מאוד ירבה צערו ומה תגדל בשתך, אז יכנע לבבו הערל ויֵרד וישיב אל לבו דעת ותבונה. וכן במדרש איכה ומדרש אסתר מאמרים שהקב"ה וישראל מתוכחים זה עם זה אודות מצב ישראל ומעמדם המוסריי ובעניני הקורות להם, והרבה דומיהם. וכן בפ"ק דע"ג לעתיד לבוא יטול הקב"ה ספר תורה בחיקו ויתוכח על אודות קבלתה וקיום המצוות הכתובות בה, עם ישראל וכל האומות יעו"ש דברי חז. ובפ"ה דברכות על פסוק ותאמר ציון עזבני ד' וכו', ויכוח נחמד בין הקב"ה עם כנסת ישראל, שהכנסיה קובלת שהקב"ה הסיר עתה השגחתה ממנה, והקב"ה מנחמה ומביא לה מופתים שעדיין הם קרובים לו ושהם היו תכלית הבריאה ועדיין השגחתו הוספת עליהם, ותמכו יסודם שם על המקרא דישעיהו הנ"ל שהוא ציור ויכוחיו בין הקב"ה לכנ"י, והז"ל האריכו ופירטו הויכוח ההוא עוד בציירים פרטיים, וגם פירשו בזה כונת המקרא בכ"ש הן על כפים חקותיך, שהוא

משל,

דאתמר שם ולא בהקיץ (תשובה זו מובאה בכפתור ופרח פ' י"א, וע"ש דבר נפלא אשר במעט לא תוכל לפרש פירוש אחר זולת פירוש הר"ף). ולכן גם הרמב"ם ז"ל תלמיד תלמידו בדרכיו הלך ויעד לחבר חבור על כל הדרשות ולגלות מי מהם היה בחלום ומהן אותו במאמר פשוט כאלו היה בהקיץ (עי' המשנה כל ישראל). וכן הריטב"א ז"ל נאמן ארבתו (אשר חבר ספר הזכרון להשיב על כל השגות הרמב"ן על הרמב"ם ז"ל הובא בס' צפנת פענח למהרי"ט פ' ויקרא) פי' ג"כ המעשה בחסיד אחד (ברכות י"ח) שהיה בחלום מובא בע"י שם (ומהרש"א שם החזיק ימינו וכתב ובודאי הנבון כדברי הריטב"א שמעשה זה היה בחלום, והוסיף לבאר דעובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחצר מ"ת היינו נמי בחלום). וכן מפרש הריטב"א ז"ל מפויי דרבב"ח (ב"ב ע"ג) בשם הגאונים שגם כל אלה ראה בחלום, עי' בע"י ברכות שם. גם הגאון בעל מעדני מלך מפרש עובדא דהאי גברא דקא הוי מצלי אחורי ביהכ"נ (ברכות ו') שהיה בחלום, כי על עון קל כזה לא העיר אליהו כל המתו למהר לשפוך דם. ובלי ספק קבל הר"ח דעה זו מהגאונים, כי רוב דבריו דברי קבלה, ובעדות הריטב"א ז"ל שזכרנו, ולכן גם שותי מימיו בדרכיו הלכו, עכ"ל בעל ש"ע הנ"ל.

משל, והכוונה שגם שַׁמָּשֵׁי מרום המשמשים לפני במרום נבראו בשבילך, ועי"ש המאמר דברי חן ונועם. ודומיהם מאמרים כאלו הרבה מאור כולם מלאים זיו ומפיקים נוגה.

פרק ט.

ובפ"ט דשבת. דרש ר' סמאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים, וכיון שחטאו ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עֶדְיָם מהר חורב, ועתיד הקב"ה להחזירם לנו שנאמר ופדויי ד' ישובון וכו' ושמחת עולם על ראשם וכו' ע"ש, מה נמלצה מדבש מליצת המאמר הנשגב הזה! ומה רב לקחו! להשריש אמונות יקרות ואמרי מוסר בלבותינו. הנה העירונו חז"ל שהאדם פרא יִוָּלֵד, ובלעדי תורה הוא נמשל כבהמות להיות חיים הבהמיים כמוהם, וע"י התורה אשר תורהו הַכָּרַת אלהותו ית"ש וקיום מצוותיה וחיות חיים השכליים, היה האדם במדרגת מלאכי השרת העושים רצון קונם, ועוד מִתְעַלֶּה האדם על ידה בעלוי רב יותר ממעל למדרגת מה"ש, באשר המה אינם בעלי בחירה רק מוטבעים לעשות רצון קונם בהכרח טבעם. והאדם בשר ודם ובעל יצה"ר וכל הסתות לבו אשר בגורל שוכני בתי חומר, ויעוז במעוז שכלו להתגבר על כל אלה, לחיות חיי הנשמה חיים השכליים, בלי ספק ע"ז יתעלה במדרגת מעלה וכבוד יותר ממדרגת מה"ש, עד כי ירדו מה"ש ממעלתם ומדרגתם, עד כי עטרו עטרות לבן אדם המקיים התורה, ובחטוא ב"א והמשכם אחר הסתת לבם, הנה שָׁבוּ לאחור למדרגת הבהמיי, ובא מלאכי חבלה ופרקו כתרי הכבוד מעל ראשם. והעירונו ז"ל בזה על פירוש וענין נכבד בפסוק ויתנצלו ב"י את עֶדְיָם וכו'. ומְקַוִּים אנחנו כי עוד תשוב האומה אל מדרגת שלמותה בקיום התורה, וישובו להם אלו שני כתרי הכבוד והמעלה, והנעימו ז"ל בזה פירוש הפסוק ופדויי ד' ישובון וכו' ושמחת עולם על ראשם וכו', ע"ש המאמר. מה נאוו דבריהם ז"ל, שפתים ישקו עפרות מנוחת כבודם ז"ל.

ועוד להם ז"ל שם מאמר קרוב לזה, ג"כ לָבוּשׁ בלבוש הויכוח בין הקב"ה ומלאכי השרת ומשה רבנו ע"ה. וז"ל, בשעה שעלה משה למרום אמרו מה"ש רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו וכו' תנה הודך על השמים, א"ל הקב"ה למשה רבנו ע"ה, משה החזר להם תשובה וכו', אמר להם תורה וכו', מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, שמור את יום השבת וכו' לא תרצח לא תגנוב לא תנאף לא תחמוד וכו', למצרים ירדתם? מלאכה יש ביניכם? יצה"ר יש ביניכם? קנאה או שנאה יש ביניכם וכו'? מיד הודו להקב"ה ואמרו ד' ארונגו מה אדיר שמך בכל הארץ וכו', ע"ש המאמר. הלבישו ג"כ אמונות אלו בלבוש ויכוח נשגב, והורונו, כי מה"ש הם כחות ושכליים נעדרי גופות עושים רק רצון קונם כאשר יסר עליהם בבריאה, והאדם לולי הַכָּרָתוֹ את התורה אלהיית הוא במדרגת מעלה וכבוד למטה מהם וכבהמות שדה, וע"י דתורה שגם דאדם יחיה חיים השכליים ויעשה רצון קונו היה גם הוא במדרגת מלאכי השרת, ולכן בעלות מרע"ה לכחיצתם המה ראו גם תמהו ושאלו מה לילוד בינינו במדרגת כבודנו? וא"ל הקב"ה כי בן ראוי לו מאחר שבא לקבל תורה ולחיות על ידה ג"כ החיים דאלהיים, ועדיין לא שקטה דעתם, ואמרו שיותר ראוי לתת התורה האלהיית בין מה"ש נעדרי גופות הבהמיות מלתתה לאנוש קרוץ מחומר, ומרע"ה שגם הוא קרוץ מחומר השיב להם, כי נהפוך הדבר, ואדרבה המחסור שמצאו מה"ש בהאדם מצד היותו נלבש בגוף הבהמיי ובזה חשבוהו

חשבוהו מתחת למדרגתם ובלתי ראוי להתורה האלהיית כמותם, ואדרבה החסרון הזה נותן להאדם עלוי רב יותר ממעלת מה"ש, ושעל ידה האדם יותר ראוי לקבל התורה האלהיית יותר ממה"ש, שמה"ש הם נעדרי גוף הבהמיי ומשיגי הגוף, המה ג"כ משוללי בחירה רק מוכרחים ומוטבעים לעשות רצון קונם ב"ה ואין להם זכות בפועל ידם וביגיעם, לא כן האדם שוכן בית חומר בעל יצה"ר ותאוה ותמרה ומוכן לקנאה ושנאה ודומיהם מנטיות הלב והסתות ופתויים, וע"י קיום התורה יעוז במעוז שכלו להתגבר על טבע הבהמיי ולהיות כמה"ש, ע"י זה תגדל מדרגת כבודו יותר ממה"ש.

מה רבו האמונות הנשרשות במאמר הנחמד הזה. אמונת מציאות מה"ש שכליים נעדרי גופות. דומיהם לנצחיות נשמת האדם הַמְקֻיָּה מאת כל בעל דת. ושהאדם בלעדי התורה נמשל כבהמות. וע"י קִיּמָה אותה יגדל ממה"ש. ורוב חשיבות התורה האלהיית ורוב תועלתה עד שבעבורה נתקנאו מה"ש. — ואתה אם תאמר האמונות האלה להאיש ההמוניי על פשטיותן, הלא מעט תועיל לעוררו עליהן, באשר האיש ההמוניי כחו יותר בכח הדמיון מבכח השכל, אבן חז"ל ברצותם להשריש אלו האמונות האמתיות, המציאו להלבישן בלבוש נחמד ונאות להן, ויעשו לו מטעמים כאשר אהב.

ולא בלבד בענינים נוגעים לכלליות האומה, אף גם בעניני אנשים פרטיים נמצאו להם ז"ל הרבה מאמרים ויכוחיים כאלו. בעניני האבות והשבטים והנביאים והמלכים והתנאים והאמוראים, להיותם אנשים מסוימים בצדקתם או בחכמתם או בפעולותיהם נוגעים לכלליות האומה, או גם לאנשים מסוימים ברעתם נוגעים בפעולותיהם לכלליות האומה. ולפעמים גם לנעדרי נשמת חיים נתנו ז"ל רוח הדיבור בפיהם [וזה הוא כל ענין פרק שירה, וכמו שביאר בצדק הרב בעל עקרים ז"ל במאמר ג' פ"א] ומלות הויכוח על לשונם. ותכלית כל אלו המאמרים ללמוד מהם לקח טוב ומוסר וענינים גדולים בהאמונה, רק נתנו ללימודים אלו תמונות שונות בחצוניותם למען הנעיכם לפי המקום והזמן.

וניקח לדוגמא מאמר אחד סתום בפ' חלק. דרש בר קפרא בצפורי וכו' ביקש הקב"ה לעשות לחזקיהו משיח וכו', אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, רבש"ע מה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך ולא עשיתו משיח, חזקיה שעשית לו כל הניסים ולא אמר לפניך שירה תעשהו משיח? מיד פתחה הארץ ואמרה, רבש"ע אני אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח וכו', יצאה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי וכו'. נ"ל להבין קצת מאמר הנשגב הזה ומליצתו. בהקדים, כי בברוא ד' את האדם, נברא לתכלית שלמות נשמתו השכליית והיא הִקָּרְבוּ את הבורא ית"ש ולעובדו, ובהארץ הוטבע שתתן את יבולה ברוב שפע אוכל בלתי פסולת, למען ישיג האדם צרכי מִחְיָתִי בלי טורח, ויהיה פנוי לבקשת והשגת שלמותו ותכליתו, אמנם מאז חטא האדם והשיגו קללת ד' לבלי ישיג לחמו רק בזעת אפו, נארה גם האדמה [שנבראה רק בעבורו] לרגלו, וקוץ ודרדר תצמיח לו, למען לא ישיג טרפו רק בעמל ויגיעה. והוא על דרך אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם וכו' והארץ תתן פריה, למען ישיג האדם צרכי מחְיָתִי במעט עמל ויהיה פנוי להשגת שלמותו, ואם בחקותי לא תלכו ועצר ד' את הטבע ולא תתן את יבולה רק בצמצום ויוטרד האדם בהשגת מִחְיָתִי למען לא יהיה פנוי לעשות ר"ע, וכמו שפירש בן רבנו הרמב"ם ז"ל הענין הזה. ואנחנו בעלי דת ישראל מאמינים, כי עד עתה לא באו עדיין ימי התיקון, ושלמות מין האדם לא תהיה על מלואה עד ימות המשיח שאנו מקוים, כי אז תמלא הארץ דעה את ד' ויטו כל העמים שכם אחד לעובדו ב"ה, ולעומת זה גם הארץ תוציא יבולה ברוב שפע, אוכל בלתי

פסולת,

פסולת, וכמו שהיה קודם חטא אדם הראשון, וירבה מאד השלום בעולם, וכל אלו למען יהיו פנויים להשגת שלמות, וכמ״ש חז״ל [פ״ב דשבת וסוף כתובות] עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, ופי׳ הרמב״ם [בפי׳ המשנה כל ישראל י״ל חל״ה] שדבריהם בזה המה ע״ד משל וכוונתם שהארץ תוציא יבולה ברוב שופע עד שישיג האדם מזונו בלי טורח ויהיה פנוי להשגת שלמותו, ע״ש. כן היא זאת אמונתנו מעיקר זה עיקר אמונת המשיח, וזאת היא הכל מאשר ידענו מהענין הזוא. אמנם יתר פרטיי הענין ההוא, מתי יהיה ואיך יהיה ועל איזה אופנים יהיה ומה יהיה באותן הימים, אין אתנו יודע עד מה, וגם חכמינו ז״ל ואפי׳ הנביאים לא ידעו אלו הדברים ונסתבכו בהם, ודברים אלו המה רז וסוד כמוס אתו ב״ה לא נודעו בלתי לד׳ לבדו, וכאשר באר כל זאת רבנו הרמב״ם ז״ל סוף ה׳ מלכים. [ומדי דברי בזה הענין אצא כמו רגע חוץ מכוונתי, על אשר מקרוב לרוח היום הזה נשמעה תלונת מקצת, באמרם, שאמונתנו בביאת המשיח מתנגדת נגד דתי מלכי חסד ונגד חוקי המדינות שאנחנו יושבים בקרבם השקט ואוכלים את הלב הארץ, ואחרי הדברים והאמת שהבאתי פה ענין האמונה ההיא ועליהם ניתן הנזר והעדות מדברי רבנו הרמב״ם ז״ל ס״ה מלכים, יבחנו נא הדברים ואז יֵרָאֶה שאין בהאמונה ההיא שום התנגדות לחוקי המדינות והמלכיות יר״ה, ונשוב לכוונתנו]. והנה בימי המלך חזקיהו מלאה הארץ דעת ד׳ כנודע ממקרא ויותר מדברי חז״ל והשלום רב בארץ, ושוב גם להארץ טבע רוב שפעה כמו קודם חטא אדה״ר למען יפנה הכל אל קניית השלמות, וחזקיהו מלך צדיק היה וראוי להיות משיח וימי דורו ראויים להיות ימות המשיח, והארץ בשובה אל עושר שפעה ושובה לתכלית שלמותה שעליה הוטבעה, זה הוא ענין שירה שלה, [וכמו שנוכל לקחת מדברי בעל העקרים שהבאתי לעיל בענין פרק שירה], אך רזי לי רזי לי, הכוונה שהזמן מתי יהיו ימות המשיח הוא רז סתום וכמוס לא נודע בלתי לד׳ לבדו, ועדיין לא בא מועד.

ועל דרך זה באור ענין כל המאמרים הדומים לאלו, ובלי ספק שחז״ל בדרשם אותם ברבים הרחיבו הענינים יותר ויותר, אבל התלמוד מביא רק קיצור דבריהם, כאשר זה הוא דרך התלמוד גם בעניני השמעתיות להביא רק קצור דברי האמוראים, וסמכו על המעיין שירחיב הדברים בדעתו ושכלו כראוי, על דרך די להכימא ברמיזא, תן לחכם ויחכם עוד.

וברוב המקומות תמכו יסודות אגדותיהם ז״ל על המקראות, וברוב הפעמים הורו לנו בזה פירושי המקראות על אמתתן, והנעימו המקרא בענין אגדתם והעירונו על פירוש נחמד ודקדוק נפלא בהמקרא, ולפעמים העיקר הוא אגדתם רק אסמכוהו אקרא על דרך האסמכתות למען תת להענין חיזוק יותר, וכאשר ענין האסמכתות נהוג אצלם גם בעניני השמעתיות. וכבר ביאר זאת הרשב״א ז״ל בפירושיו להאגדות בכמה מקומות.

והרבה פעמים ימצאו להם ז״ל מאמרים מורכב תמונתם מלבוש הויכוח עם לבוש המשל והמליצה.

דוגמא לזה מאמרם ז״ל בפ׳ חלק. אחר הדברים האלה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, מאי אחר? אמר רבא אחר שתפשו הקב״ה לירבעם ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג״ע, א״ל מי בראש? א״ל בן ישי בראש, א״ל א״כ לא בעינא. הביטה נא גדולת המאמר הקצר הנשגב הזה, בו הורונו חז״ל פירוש מתוק בהמקרא, ושני למודים גדולי הערך. וביאור זה, דהנה שם במלכים א׳ סי׳ י״ג

לפני

לפני קרא ראתר הדברים ראלה וכו׳ כתיב שם המעשה שבא איש האלהים בדבר ד׳ אל ירבעם בהקטירו על המזבח ויגבא עליו רע וירבעם אמר תפשוהו ושלח בעצמו ידו לתופשו ותיבש ידו עד שהוצרך לחנן את איש האלהים שיתפלל עבורו שתשוב ידו אליו, ויתפלל עבורו ושבה ידו אליו, א״כ מכל אלה היה לו לירבעם לתת אל לבו ולשוב מדרכו הרעה, ומיר בסוף המעשה הזה שם כתיב אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, ושפיר הקשה רבא מאי אחר? ור״ל כלפי לייא? אדרבה אחר הדבר הזה ודאי היה לו לשוב? ותירץ רבא שכונת מלת אחר הוא כאלו היה כתוב „בכל זאת״, וכונת במקרא כך היא, ראה קשי ערפו של ירבעם, כי אחרי כל ההערות הגדולות דאלו שהעירו דקב״ה לירבעם עד שיצדק עליו המשל שתפשו הקב״ה בבגדו, ר״ל שהעירו בהערה גדולה [על דרך ולשוטה בכורמיזא], ובכל זאת לא שב ירבעם מדרכו הרעה. והודיע לנו רבא גם טעמו של ירבעם, הנה מאת כל ההערות הרמה שהעירו הקב״ה נראה בעין שהקב״ה היה חפץ בירבעם והיה רוצה שישוב, ואם היה שב מדרכו הרעה לא אונה אליו כל רע והיה מלך על עשרת השבטים, שהרי נועד למלך ע״י הנביא בדבר ד׳*), ולא היה מוסר מכלכותו, [ועי׳ רמב״ם וראב״ד פ״א מה׳ מלכים הלכה ט״ת ע״ש היטב], והיה הוא ובן דוד שני מלכי ישראל הוא על יו״ד השבטים ובן דוד על יהודה, אך לבית דוד היה קדימת מעלה וכבוד יותר מלבית ירבעם, אבל יצרו הרע ובקשתו הכבוד יותר מהראוי לו, עור עיני שכלו ומסך בו עועים עד שלא שת לבו אל כל ההערות והנפלאות האלה. ומזה ניקח ב׳ למודים. האחד, איך ימינו ית״ש פשוטה לקבל שבים, שהרי ירבעם שהדיח ישראל אחר ע״ז עוררו הקב״ה כל כך שישוב, ואם היה שב היה מתהלך לפני ד׳ והיה ג״כ מלך ישראל רק שלבית דוד היה קצת קדימת מעלה. והשני, הורונו בזה רוע מדה הפחותה של גסות הרוח, עד שבעבור קצת קדימת כבוד הראוי לבית דוד פנה ירבעם עורף אל כל ההערות האלהיית האלו הגדולות ולא שב, וכמשז״ל [פ׳ חלק] גסות הרוח שהיה בירבעם טרדתו מן העולם וכו׳, וא״כ איך ראוי להתרחק ממדה הפחותה הזאת של גסות הרוח. הן הראונו ז״ל במחזה הקצר הנשגב הזה פירוש נפלא ואמתיי בהמקרא ושני למודים יקרי הערך. מי ימלל גבורות נפלאות חכמתם ז״ל במאמרים כאלו? להם דומיה תהלה.

וזאת לדעת, במאמרים מליציים משליים ויכוחיים כאלו, א״צ לדמות הנמשל אל המשל רק בעקרי הענינים, וא״צ למצוא פתרון כל חלקי וכל פרטי המשל בהנמשל דהיינו בהענין שנמלצו עליו, כי דברו חכמי תורה בלשון בני אדם, אשר ברצותם להמתיק איזה ענין ע״י ספור המשל, הנה ירחיבו המשל ההוא בפרטיים רבים ההווים לדמצא בנושא המשל ההוא בעצמו, אף שבנמשל שעליו המשילו א״צ לאלו הפרטיים ולא בא פתרונם בו, אעפ״כ מציירים המשל בכל מיני חלקים השייכים להמשל מצד עצמותו, ואין מקפידים רק שיהיו עקרי ענין הנמשל והמכוון להם דומים להמשל. וכבר ביאר דבר זה הרמב״ם בהקדמתו לספרו המורה. וכ״כ גם הרשב״א בפירושיו להאגדה ריש פ״ק דע״ז הובא שם בעין יעקב.

פרק י.

ובהגדות המדברים מדרקיעים והגלגלים ומהלך הכוכבים והמזלות. הלא המה לא ניתנו להדרש ברבים כמ״ש ריש פ״ב דחגיגה במשנה ובגמרא שם, גם אין

---

*) והיה מגיע גם בעולם הבא למעלה נכבדה כמשפט כל מלכי צדק אשר למשפט וצדק ישורו.

אין יוצא מהם תועלת מוסרי להמון ע"פ הרוב, זולתי במקומות מועטות ובמעט הדבור בהם, להעיר לב ההמון על מה רבו מעשיך ד', גם חז"ל דברו בהם בהעלם ובקיצור וברמיזות למשכילים — וכתבתי בעזה"י בזה מאמר מיוחד.

ובהגדות המדברים ממעשה קסמים וכשופים ושדים ורוחות. הנה כל האגדות האלו אין הכוונה בהם מה שיורו פשטיותם, אבל יש בהם פנימיות שונות, ולא ניתנו לדרוש בהם, ובייחוד בזמננו אלה. ואם יביא ההכרח להעיר מהם, צריך להיות בהשכל ושום לב על המקום והזמן, כפי ערך התועלת המוסריי המכוון, ולפרשם על צד הצורה ולגלות מפנימיותם כפי הצורך — וכתבתי בעזה"י על אגדות האלה בייחוד שני מאמרים נחמדים.

גם נמצאו לרבותינו ז"ל בהגדותיהם הרבה עניני רפואות. גם בהם נראו אותות גודל חכמתם, ורוב ידיעותיהם ז"ל גם בטבעיות. אך הם דברו לפי ארצותיהם והאקלים שלהם אשר גרו שם, ולפי הרגל האנשים בימיהם. וגם באגדות אלו אין מקום לדורשם, ובייחוד בארצותינו ובזמננו — אמנם להמשכיל המבין יוקח מהם תועלת גדול על דרך מֵבִין דבר מתוך דבר.

פרק י"א.

עוד נמצא לרבותינו ז"ל בהגדותיהם בתלמוד ובמדרשים המצאה נפלאה להנעים ולהסביר על ידה עניני חכמה ומוסר ואמונות יקרות. והם, המשל, והמליצה, והחדה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם, ואמרו ז"ל במדרש, למה דברי תורה דומין עד שלא בא שלמה? לבְאֵר שהיו מימיו עמוקים וצוננים, ולא היה אדם יכול לשתות מהם, מה עשה פקח אחד? קשר חבל בחבל ומשיחה במשיחה, ודלה ושתה, עכ"ל. ופירש הרמב"ם ז"ל [בהקדמתו להמורה] שאין הכונה בזה על השמעתיות והלכות והדינים, רק על חלק האמונות והדעות והמוסרים שבתורתנו, שהם נושאי אגדותיהם ז"ל.

וענין הזה מצאנו להם ז"ל על כמה אופנים. יש, אשר הנמשל ונושא המאמר גלוי ומובן לכל אף בלעדי משל, ועטרוהו ז"ל במשלים שונים, לסבות ותועליות שונות. לפעמים ליתר ביאור, דימו ענין כבר עבר או עתיד להיות לענין ההווה ומצוי, ורגיל תמיד, או ענין מקיף כללית המדינה והאומה דימוהו לענין חלקיי ופרטיי, באשר ע"י דמיונות האלו יובן הענין הכלליי או העבר או העתיד להיות, יותר לפני האיש ההמוניי. או, להמשיך על ידם לב עם הארץ לשמוע תורה ומוסר, באשר בימיהם היו השבתות וימים טובים קבועים לדרוש לפני עם הארץ אשר בכל ימי השבוע היו טרודים במקשת הטרף, ובשבתות ובחגים נחו והתענגו על ד' ועל תורתו, ועטרו הדורשים את מאמריהם במשלים להמשיכם לדברי תורה מוסר ותוכחה, ולמען יְבַלו שעות ימי השביתה בבתי מדרשים ולא בדברי בטלה. ובהרבה פרשיות במדרש נמצאו הרבה משלים מהרבה חכמים משלים כולם נרדפים לענין אחד. וענין משל זה הוא מצוי לרוב הרבה מאוד למאות ולאלפים במדרשים וגם בתלמוד.

ויש, שענין המאמר הוא ענין נשגב רב הרעיון צריך להבנתו הרחבת דברים רבים ובכל זאת לא יובן על מלאותו מאת כל, וע"י המשל המתאים להענין ההוא, יובן הענין במעט דברים הבנה שלמה. ועל ענין המשל הזה המשילו חז"ל במדרש משל נחמד. משל לאחד שמאבד סלע או מרגליות בתוך ביתו עד שהוא מדליק פתילה כאיסר מוצא את המרגליות, כך המשל הזה אינו כלום וע"י המשל אתה רואה דברי תורה, עכ"ל. המשילו את הענין הנשגב מדברי תורה למרגלית, להאיש אשר שכלו אָפול מהבינו הרי היא אבודה ממנו, וע"י משל קל, המשילו

המדרש

המדרש לנר ופתילה פחות הערך שוה רק כאיסר, הוא מאיר בשבלו ומוצא ומבין את המאמר שהוא המרגלית.

ניקח לדוגמא מדרש משלי, על פסוק עולם חסד יבנה. משל למה העולם דומה וכבודו של הקב"ה? למלך שהיו לו אוצרות כל טובה, ואמר על מה אלו מונחים? לוקח אני עבדים ומאכילם ומשקם והם מקלסים אותי, כך היה העולם תהו ובוהו, עמד וברא את העולם וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלסו, ועלינו מה לעשות? לקלס ולברך, עכ"ל. והנה אם ישאלך איש על סוד בריאת העולם איזה תכלית הגיעו להבורא ית"ש לבוראו? ואתה תשיב אמריך לו שהיה מרוב טובו ב"ה ומרוב חפצו להשפיע טוב לבריותיו שישבעו מטובו וִיתְאַשְּׁרוּ בַּדְּבֵקוּת אלהותו ב"ה, הנה אף אם תסביר לו הענין הסבר רב וגם אם תרבה לו בתול דברים אודותו, לא יבין הענין על שלמותו, ובאמרך לו אח"כ המשל הנחמד הזה יבן דעתך היטב ויאירו עיניו, וישקך על ראשך. [גם הנעימו ז"ל פירוש הפסוק של עולם חסד יבנה].

אמנם עוד להם ז"ל ענין משל יקר ומליצה נשגבת מאוד נעלה, ישתמשו בהם בִּדְבָרָם בענינים אלהיים ענינים כוללים ונפרדים מגופות ומשיגיהם דקי העיון מצטיירים רק בלבות שְׁלֵמֵי הדעת והחכמה, כתבו בהם בחדות נשגבות ובמליצות כתומות ונעלמות מגלים טפח ומכסים טפחיים. ומזה המין, האגדה פ"ק דברכות מנין שהקב"ה מניח תפלין וכו', והני תפלין דמארי עלמא מה כתיב בהו וכו', שכונת דבורם ז"ל שם היא על השגחתו ב"ה הכוללת וגם המיוחדת לבנ"י, וכמו שפירש הרשב"א ז"ל דובא עם בע"י. והרבה מאמרים כאלו העומדים ברומו של עולם.

וכן כל אלו האגדות המדברים מהסעודה והמחול והחופות והעטרות ודומיהן שיעשה הקב"ה לצדיקים לע"ל בג"ע, כולם המה מליצות חדות נשגבות, וכוונתם על ההשארות הנפשיי אשר שם תהיינה נפשות הצדיקים והמשכילים בעולם הרוחניי, בחבורת השכליים הנפרדים ומלאכי השרת ובמדרגתם, עושים רצון קונם ומתענגים בהכרת שלמיותיו ב"ה הבב"ת ברוב יקר וכבוד כל אחת לפי מדרגתה ומפעלה. הסעודה היא מזון הגופיי. והמחול הוא התענוג הגופיי והִתְחַבְּרוּת הָרֵעִים, והחֻפה והעטרה היא הכבוד הגופיי. השאילו ז"ל אלו מַשִּׂיגֵי הגופות והמשילום אל משיגי השכליים הנפרדים והנשמות, למען שהאיש ההמוניי אשר לבו טמון מהשכיל ענין נפרד מגופות, יהיה לו על כל פנים איזה ציור מהשורש הגדול, שהוא נצחיות הנפש והתהלכה לפני ד' ונהנה מזיו השכינה עם רעיותיה עם מה"ש שהם השכלים הנפרדים ברוב יקר כל צדיק מדור לפי כבודו הראוי לו, ולרשע רע ודראון עולם ברשעתו. ולהבין הענינים הנשגבים האלו על בוריים, נעלם אף מעיני החכם שבחכמים, והוא בגדר כי לא יראני אדם וחי ועין לא ראתה אלהים זולתך. רק שמין מנהו יורגש ללב החכם המשכיל האמתי ומעט, יותר להנביאים. ובענינים דאלו מובטחים אנהנו כפי האמונה וכפי קבלת תורת אלהינו ית"ש ויתעלה, ועדות ד' נאמנה. והם המה שרשי התורה והאמונה. יתרון האדם מבהמות ארץ. אחרית תקות הצדיק אשר יחכה במותו להתהלך לפני ד' בארצות החיים הנצחיים, לכן המציאו חכמינו ז"ל כל מיני ענינים ומשלים לתת להאיש ההמוניי ציורים מהאמונות האמתיות האלה. קצרו של דבר המציאו כל מיני תחבולות להשריש האמונה ויראת ד' ומוסר והשכל ודעת, רק נתנו לדבריהם לבושים נאותים לפי מקומם וזמנם.

ועל מקומם הראוי יבואו פה דברי רבנו מאור עינינו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו הכללית לפירוש המשנה בדברו שם על ענין האגדות ממין הנ"ל, כתב וזה לשונו.

וזה

וזה הענין ר"ל [חלק] הדרש הנמצא בתלמוד, אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה, אבל יש בו תבונה גדולה, מפני שהוא כולל חדות פלאות וחמודות נפלאות, כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם השתכלות שכלי, יובן ממנו מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו, ויגלה מהם מן הענינים האלהיים ואמתות הדברים, מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו, וכל מה שֶׁכָּלוּ בו הפלסופים דורותיהם, ואם תביט אותו [ר"ל חלק הדרש שבתלמוד] על פשוטו, תראה בו דברים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם. ועשו דבר זה [ר"ל שדברו בענינים אלו בחדות והעלם], לענינים [ר"ל מפני טעמים] נפלאים. האחד מהם, ללטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם [נראה כוונתו לחדד שכל התלמידים ולעורר תשוקתם אל הענין]. ועוד כדי לעַוֵר עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם, ואלו היו מראים להם זוהר האמתיות, יסובו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם וכו', שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתיות על בוריין, וכן החכמים לא היו רוצים לגלות זה לזה סודות החכמה וכו' [והביא שם עובדא דחגיגה במעשה מרכבה על זה] והביא שם על ענין זה דברי שלמה ע"ה דבש וחלב תחת לשונך וכו', שהחכמות המתוקות שהנפש תנעם בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב צריך להסתירם וכו', שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהגות בישיבות החכמה בהם: — ואולם ירמזו בכתוב מהם רמזים נעלמים, וכשיגלה הקב"ה מסוה הסכלות מלב מי שירצה, אחרי אשר יִגַע ויֶרגיל בחכמות, אז יבין מהם כפי שכלו, ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלות, אלא לעזוב עניניו ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן, לבוננהו ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות, כמו שמצינו דוד ע"ה עשה כן, כמו שאמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, וכשיגלה הקב"ה את עיני האדם וְיֵרָאה לו מה שהראה, ראוי לו לגונזם כמו שאמרנו, ואם ירמוז מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם וכו', כמו שבארו וגילו במעשיות רבות בתלמוד וכו', ועל כן אמר החכם באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מִלֶּיךָ. ועוד שהלימוד להמון עם צריך להיות בדרך חדה ומשל, כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים, עד אשר ישלם שכלם, ואז יתבוננו וישכילו עניני הרמזים ההם, ולענין הזה רמז שלמה ע"ה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם. ומפני אלו הסבות סדרו חכמים ע"ה בדרשות על ענין שירחיקהו שכל הכסיל לפי מחשבתו, ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא, אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו, וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה לחשכל אפי' פשוטו, ראוי לו להשתומם מאוד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות תכלית הריחוק, שהרי הדעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המזגים וכמו שנמצא שמזג איש אחד שהוא שלם ממזג איש אחר, כן יש שכל איש אחד שלם משכל איש אחר. עכ"ל הרמב"ם בקיצור.

והעתקתי דברי רמב"ם האלו, כי המה מאירים עיני השכל ומורים דרכי חז"ל בהגדות כאלו. גם הנבון המבין דבר מתוך דבר יקח מהם לקח טוב לענינים שלפנינו, ונשוב עתה למה שאנחנו בו.

גם על זה פקחו חז"ל עיניהם אם ראויים בני דורם לפזר להם דברי תורה בשופע, או אם בלתי ראויים לזה וכצרור אבן במרגמה וראוי לצמצם אמרים להם. וכמ"ש חז"ל [ברכות צ"ט] אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר ואם לא כנס. ואז"ל [יבמות פ"ו] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. וברבה שיר השירים אמרו על פסוק נופת תטופנה שפתותיך כלה כו', כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואין ערבים על שומעיהם ככלה זו שהיא חביבה על ב"א בחופתה נוח לו שלא אמרן. גם שמו חז"ל עיניהם על הזמן, אם הוא עת שובע והרווחה, או עת מחסור ומצוק, לכלכל הדרשות במשפט הראוי גם לפי

לפי אלו הענינים. ובמדרש שיר השירים על פסוק רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני, אמר ר' לוי לשעבר היתה הפרוטה מצויה, והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכות ותלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהם חולים מן השעבוד אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות.

פרק י"ב.

הן הנה קצות מקצת דמקצת דרכי חז"ל, כערך המסכן אל בית גנזי המלכים האדירים המה גנזי אוצרות אגדות חז"ל בתלמוד ובמדרשים. ומי יתהלל לומר כי בא עד תכלית שבחם? ומה אני ומה כחי ומה חכמתי ומה תבונתי? להללם ולשבחם כראוי להם,*) אפס, כי מדי דברי בפנינות אמרי חכמתם ז"ל הֲיָכוֹל אוכל אחשה

---

*) הביטו נא וראו והתמהו, איך גם חכמי העמים אשר לא מבני ישראל המה אוהבים ומחבבים ספרי רבותינו בעלי הש"ס ומפרשיהם ומפרשי מפרשיהם ונותנים להם פאר וכבוד גדול, וקבצו ורבצו ספריהם לאלפים ולרבואות נדפסים וכתבי יד. בבתי אוצרות הספרים (ביבליאָטעקען) אשר להמלכים ושרים יר"ה, גם העתיקו מהם הרבה מאוד ללשונותיהם, ללשון לאטיין צרפתי ספרדי פארטוגיזי איטאליאני ואשכנזי ויתר הלשונות, והושבים את דברי חז"ל למקור נאמן לשאוב ממעיני חכמתם ז"ל דעת ובינה יראת ד' ומוסר אוצר כלי חמדת כל יקר.

וראיתי להרב הגדול החסיד והשלם מו"ה משה האגיז זצ"ל (שהיה משולח מארץ הקדושה ונדפס בשמו ביו"ד בלקט הקמח סוף ה' רבית שטר עסקא) בהקדמת ספרו הנחמד „משנת חכמים" (נדפס בוואנזבעק שנת תצ"ג), מְסַפֵּר שם נפלאות מרבוי קבוצת ספרי חז"ל נדפסים וכתבי יד אשר ראה בבית עקד הספרים אשר להחכם הגדול הנוצרי בלשונם יאהאן קרישטאף וואלף בהאמבורג לאלפים ולרבואות ורבוי הוצאותיו עליהם, ומרבה שם לספר בשבח החכם הזה מאוד מאוד, וכאשר נודע את כל הגדולות בטרחו ובכספו אשר עשה האדון החכם הזה עבור ספרי חז"ל בהעתיקו וקבצו והדפיסו אותם. גם שם בספר משנת חכמים הנ"ל בסוף מעלה הכ"ג באמונת החכמים, הביא מכמה אפיפיורים (פאָבבסטע) אשר מלכו ברומי, אשר ברב טובם כבדו מאוד ספרי רבותינו בעלי הש"ס ומפרשיהם ז"ל, וצוו להעתיק מהם ללשון לאטיין, ואמרו שהמעיין על ספרי ישראל ילך וישיג המעין מהמקור שהוא נובע, ושהרבה מחכמי הנוצרים ומתלומדיהם היו רגילים לבוא לבתי כנסיות ומדרשות של היהודים ברומי לשמוע שם, והאריך שם בספר הנ"ל באריכות ורוב נועם.

וזה זמן לא כביר בא לידי ספר אחד באותיות ולשון אשכנזי נדפס מחדש והוא חבור נפלא ערוך ע"פ סדר האלפא ביתא (כעין ספר הדורות והיוחסין ודומיהן ביבליאָגראַפיע) כולל תולדות חכמי ישראל, וחבוריהם אשר חברו, הנדפסים ואשר עודם כתובי יד אשר בבתי עקד הספרים אשר להמלכיות יר"ה, ומפרשי ספריהם, והמקומות והשנים שנדפסו. (בספר שלפני היה חסר שער הספר לכן לא אוכל להודיע שמו ומעתיקו. אך ראיתי שם שתי הקדמות מהמחבר ומהמעתיק ובהקדמת המעתיק סיים לייפציג נאוועמבר 1838 למספרם, וכתב שם שהוא מועתק מלשון איטאליאני להחכם בערנהארד די ראָססע, גם יחסו שם לכבוד שני הגבירים האדונים המפורסמים ראָטהשילד אשר בפראנקפורט ובפאריז, וע"י סימנים אלה יוכל המבקשו לדורשו). ושם ראיתי נפלאות מרוב כבוד ותהלה ויקר אשר גם חכמיהם נותנים לספרי חז"ל בעלי הש"ס ומפרשיהם ופירושיהם להתנ"ך וספרי מוסר שלהם, כי גם חכמי העמים אנשי אמת ואמונה הם ובאמונה הם עושים, ושם ראיתי ספרי חכמי ישראל מועתקים למאות ללשון לאטיין וליתר הלשונות למען ישאבו גם הם ממעיני הישועה האלו.

העברים! הביטו נא וראו והתמהו תמהו! איך גם חכמי העמים אשר לא מבני ישראל המה נותנים פאר ותהלה לדברי חז"ל, ומחשיבים אותם למקור נאמן מעיני ישועה לחכמה

אחשה ? — ומאור הציקתני רוח בטני אודות אשר בזמננו זה החלו קצת מליצי דורשי זמננו לעזוב בארות אלו אשר חפרום שרי התורה שרי החכמה התנאים והאמוראים האלהיים החכמים הקדושים והטהורים, מבלי נשוא שמותיהם ומאמריהם על שפתם, ויחצבו להם בארות נשברים במאמרי מוסר אשר יוציאו מלבם. הבזה יֵחָשבו לחכמים הלא כה דבריהם ז"ל [פ"ד דאבות] איזהו חכם ? הלומד מכל אדם — וא"כ כ"ש וק"ו שהאיש אשר בשם חכם יכונה, ראוי לו ללמוד וללַמֵד מתורת רבותינו האלהיים ז"ל. ולהלבישם מלבושי יקר וכבוד לפי המקום והזמן. והחכמים בעיניהם העיזבים מקורות מים חיים האלו, הלתחת זאת יִקָראו חכמים ? או אולי להיותם נטועים על אדמת הקודש ודרך הקודש יקרא להם ? ואם ימצאום כתובים לחכמי העמים בלשונותם לגוייהם ישתעשעו ויסתלסלו במו ? המאום מאסת את יהודה ? —

אמנם האמנתי אולי לא בסבת אנשי הלבב ובבחירתם זאת להם, כי דורשי חכמה לא ימאסו חכמה, ושוחרי אמונה לא ימאסו אמונה, ואוהבי מוסר לא יבוזו אמרי מוסר, אבל מֶתֶק פרייהם ימתיקו בְחִכָם מבלי הסתכל בקנקן לראות החדש הוא הישן. — ואולי הוא גם לאשמת העם והדור שלפניהם, המואסים במימי השלוח בקרים הנוזלים מהררי ציון אשר שם צוה ד' את הברכה, ויבחרו במימי אֲבָנָה ופרפר נהרות דמשק ? —

באשר כן דמינו וכן חזה עינינו, מחבורים וקונטרסים עפים על פני חוצות לעקור גבולות עולם, לקולם יֵחַת בית האמונה, פור התפוררה תורה, ועמודי הדת יתפלצון, ולהם יִתַן יד ושם. ואשר באומן ואמונה ישלחו את ידיהם, לחזק האמונה ולהפיץ יר את ד' ומוסר, בשֶפֶל ינוחו ובחשך שמם יְכֻסו.

ואם אמת הדבר שהתורה והחכמה תאמי צביה הֵנָה, ופניהן אשה אל אחותה להאיר אל עבר פנינו. ואף בימינו אלה אשר מצאה החכמה בית והידיעה קן לה ותפרח ותפרה ותרבה לכל סעיפיה וחלקיה ותשלח קציריה מים עד ים ויפה באפה נשמת רוח חיים נעימים רוח חן והסד רוח אהבת האדם באדם ותתענג על רוב שלום השקט ובטחה וכאשר פרטנו הדבור בזה [ברוח היום], למה תהיה זאת לנו לפוקה לתת מגרעות לאחותה הבכירה, הקדומה לה בזמן ובתכלית ובמעלה — היא התורה האלהיית, לגרעות הוקה והוק אושר האדם. כי אם דבר ד' יִמָאֵס ח"ו, וחכמת מה היא ? ומה מפעלה ? — אבל אהוזת יד תתהלכנה שתיהן לעשות מלאכתן להפרות ישע וצדקה בארץ ועל פי ד' יסעו גבר במכלתו אשר חלק ד' להם.

בואו נשתחוה נכרעה ונברכה לפני ד' עושינו ונבקשה מפניו על זאת כי יתן ד' את רוחו עלינו יֵשֵב רוחו רוח הכמה ובינה רוח דעת ורוח יראת ד' יפיהו גנו יזלו בשמיו יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו.

לחכמה ודעת ליראת ד' מוסר והשכל ואוצר כל כלי המדה. ואנחנו עם בני ישראל מקבלי התורה והדת ובאים בבריתה מבקשים תואנות. — והתורה הקדושה חוגרת שק מיללת ואומרת בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי.

רוח יראת השם.

פרק א.

בן אדם! רְאֵה, האלהים נתן לך מורה צדק לנחותך במעגלי ההצלחה האמתית, היא התורה הזאת, ואתה עֹזֵן אותה ומבקש רָעָתָה, והיא אהבתך, הַחֲפֵצָה באָשְׁרְךָ מרדפת אמרי נועם לְךָ לאמור שמור מצוותי וחיה, ואתה איש ריב ומדון לה, ותמיד חרבך על ירך להלחם אִתָּה, קשתך בידך תחליף חליפות וצבא עמך לערוך תמיד מערכה נגדה להפילה ולהרסה, ולקבור גם הצלחתך תחת מְעֵי מפלתה.

הגידה נא לי אחי שֶׁאֲהַבְךָ נפשי! מדוע אתה עֹזֵן את התורה והמצוה הזאת ותתנכל עליה תמיד? — מה עָוֶל מצאת בה כי חפצת לשנות את דרכה ולעַוֵּת פניה? — בת אל חי! תורתנו הקדושה! אור עולם! מקדם קדמתה הלכו גויים לאורך ולאומים לנוגה זרחך — גְּבֶרֶת האמונה האלהיית! מקור קודש! ממעיני ישועתך תמיד שאבו עמים רבים אמונה ודעת ויישימו בכליהם, מִגַּנֵּי עדנך לקטו מור ואוהלות, ומִכַּרְמֵי חמדתך פרי מגדים תמיד קטפו ויטמינו בצקלוניהם. ועתה מהרו בניך מהרסיך לתתך שפחה לשפחותיך, הלא על זאת תרגז הארץ ותרעד ממקומה על בן כי יפשע ועל שפחה כי תירש גְּבִרְתָּהּ — על מה זה ולמה תזרע את כרמך כרם ד׳ צבאות כלאים וזמורות זר תטענו? —

אם למצוא בזה חן וחסד בעיני המלכים שרים ולאומים אשר אתה יושב בקרבם? — הבזה תשיג יקר וגדולה? — היתכן בגוד באלהים חיים ומלך עולם למען מצוא חסד בעיני אנוש תולעה ובן אדם חציר ינתן? למכור הצלחה נפשיית ונצחיית בעד הצלחה זמניית בין לילה היתה ובין לילה אבדה?

אף גם האמן לי אהובי אחי, כי ברוך ד׳ מלכי ולאומי אמת ואמונה המה וישרים למשפט וחסד ישורו, וגם נפשם יודעת מאוד כי כל עם אל אלדיו ידרוש, ויותר יחפצו בך בהחזיקך באומן אמונתך מבשנותך את טעמך ותמיר את כבודך — ולמה יתנו לך יקר, ובמה איפה יבטחו על אומן אמונתך, אם אתה בעצמך את צלמה תבזה, ותמיר ותחליף את הדר הוד תבניתה עשרת מונים? —

אָחִי! ראה נא, אבותיך ואבות אבותיך התהלכו לפני ד׳ אלהי אבותם באמת ובתמים, את ד׳ עבדו באמת, ואת מצוותיו שמרו בתמים, ואת תורתו אהבו באמונה, ובה חיו ובה השכילו, וממנהגי אבותיהם הטובים לא סרו, לא החליפום ולא המירום, הכי לא מצאו גם המה חן וחסד בעיני המלכים ושרים? האם לא גברו חיל בהצלחה ועושר כבוד ויקר כמוך? — ועתה אשר את מצוות ד׳ אלהיך זנחת, ובתורתו מאסת, ואת עמך נטשת, וממנהגי אבותיך הטובים סַרְתָּ, הֶחֱלַפְתָּ וְהֵמַרְתָּ, הימים הטובים האלה מהראשונים? החדל האביון מקרב הארץ בימיך? הֲשָׂמַנְתָּ עָבִיתָ בהצלחה ועושר כבוד ויקר יותר מאבותיך? ומי יודע אם לא ירדתָּ עשר מעלות אחורנית בהצלחה וכבוד ובמנוחת נפשך מעת הבעיסך את ד׳? — קרא נא הדורות מראש, והתבוננה שנות עולמים לְמֵאָחוֹר, שנות מאות ואלפים מדורות שלפנינו׃

שלפנינו, עד זמן הנשיאים וראשי גליות, ואחורנית עד מֶלֶך מַלְכֵי צדק החשמונאים בימי בית שני, ועוד אחורנית עד מֶלֶך מַלְכֵי צדק יחזקיהו ואסא שלמה ודוד בימי בית ראשון, ועיניך תחזינה כי תמיד לרגל עבדם את ד׳ וְשָׁמְרָם מצוותיו וְשָׁמְעָם לתורתו, כן גברו חיל בעושר והצלחה כבוד ויקר ויהיו לשם ולתהלה לכל מלכי ולאומי ארץ.

או אולי בור כרה לך יצרך להפילך משמים ארץ תַּחְתִּית לחיות חיי השלוה והפקר? — ופתך לבך לפרוק עול לנתק מוכרות כפי אשר יהיה לאל ידיך? — חלילה! הס דם מלהזכיר, מוקצה מדעתי ורחוק מכליותי לחשוב מחשבות פגולים כאלו על עם ד׳, ההמיר גוי אלדים? — אף כי בן אל חי.

ורעה עוד מזה, בהיותך מצודד בהרכך נפשות נקיים לירות במו אופל לישרי לב אשר לבם נכון בטוח בד׳ ובתורתו, היושבים לבטח במנוחות שאננות על משמרת הדת הקדושה וקיום מצוותיה, ואתה דוב אורב להם ארי במסתרים לסבבם בסבך ראמונות והדעות, ולספק עלידם אכונתם ברשתות אלו טָמַנְתָּ להם בפיך ובקולמסך, ובמקום שתילי עדן להפרות אשכלות מרורות למו. טורף נפשו! הזאת חשבתָ לאהבת רֵעִים? ואהבת לרעך כמוך להוריד גם רעך אָחִיךָ לבאר שחת כמוך?

הגידה נא לי ידידי אחי שאהבך נפשו! איזו הדרך ישכון אור מנוחת נפשך בבוא עת פקודהך ללכת ולהתיצב לפני האדון ד׳ צבאות כדרך כל הארץ? עת כבקרת רועה עדרו יעביר האדם לפניו במחשבתו כל ימי חלדו ויחשב עם קונהו על כל אשר בְּעִתּוֹת חַיָּתוֹ פעל בתבל ארצה, הֲתָנוּחַ נפשך? התשקוטנה סרעפותיך? וכי יקום אֵל ובמשפט יבוא האלהים על כל מעשה האדם אשר פעל ותקן בארץ, איזו אֲמָרִים תשיב לו? — כי ישאלך לבך אז לאמור מה עשיתָ פה ומה תִּקַּנְתָּ לטובת הכלל בארץ בה הצבתָ לך קבר? מי יודע אם לא תתחרט ותנחם על עפר ואפר? ובראותך כי אין לאל ידך להשיב את אשר כבר נעשה, מי יודע אם לא כשוד משדי פחד פתאום יבהלך ורוח הנחמה והבהלה כשעירים מצירים בדמיונך יתרוצצון? אם לא מרורות פתנים כגור לבך יקרע ותלך בלא חמדה ובאפס תקוה ח״ו?

אי לזאת אָחִי, השמר לך ושמור נפשך מאוד לבלי חַלֵּל אבני קודש וקרקר קירות בית האמונה, הנה בית האלהים על מכונו, וארמון על משפטו ישב בָּנוּי על תלו על מכונו ובכונתו, כאשר מקדם קַדְמָתָהּ הכינה וגם הִקְרָה הבורא ית״ש, ויאמר לאדם הַסְכֵּן נא עמו ושִׁלַּם בהם תבואָתֶךָ טובה בתבל הזה וחיי נצח בעולם הנשמות.

פרק ב.

כי התורה והמצוה אשר צֻוֵּינוּ יוצרנו ב״ה לא בשמים היא לאמור מי יעלה אותנו השמימה? מי יתן לי אבר כמלאכי אֵל אעופה ממעל להארץ החדלה הזאת ואשמענה וְאֲקַיְּמֶנָּה? גם לא מעבר לים היא לאמור מי יתנני בירחי קדם בימים ההם ובארצות ההנה ובאקלימיהם ובמנהגי ממלכותיהם ובנימוסי ממשלתם? ואשמענה ואעשנה וַאֲקַיְּמֶנָּה — כי קרוב אליך הדבר מאוד משוער ומסודר מחכמת תמים דעים ית״ש, לעשותו וּלְקַיְּמוֹ בכל הדורות ובכל הארצות ובכל הזמנים ובכל האקלימים*), כאשר תחזינה עיניך בקראך בְּעַיִן בוֹחֶנֶת — אם איש בינות

*) עינינו הרואות כי כל מצוות התלויות בארץ דיני זרעים תרומות ומעשרות שמיטין ויובלות גם כל מצוות הקרבנות הטומאות והטהרות וכן דיני נפשות וקנסות לא חייבתנו תורה הקדושה רק בהיותנו עם וממלכה נטועים בארצנו לבדד ישכון והיות לאל ידינו לקיימם, אך בעתים האלו בהיותנו פזורים בין העמים פטרתנו התורה מהם מבלתי יכולת לקימם עתה.

רוח יראת השם פרק ב׳

בינות אתה — בספרי הדורות מראש, וכאשר הזה עינך גם בדברינו ברוח קדים העולה ממדבר קדמות.

אך לא הקקי עוצר רעה אשר למען הרבות אוצרותיו או להרבות כבודו או לאכזריות*) לבבו יעמוס על שכם עבדיו סֵבֶל משא בל יוכלון שְׂאֵת, המה.

אבל, בחבלי אדם משכנו יוצרנו ב״ה בעבותות אהבה. וכרחם אב על בנים ריחם ד׳ על יראיו. ויצונו ד׳ אלהינו לעשות את כל החקים ליראה את ד׳ אלהינו לטוב לנו כל הימים להיותנו כיום הזה [פ׳ ואתחנן]. וזאת התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום [משלי ג׳], והקב״ה אומר עַמִּי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך עֲנֵה בי [מיכה ו׳].

ומבלעדי התכלית העקרי אליה כיוונה תוה״ק ומצוותיה והיא השגת חיי נצח בעוה״ב, היה גם יסוד אמיץ עליו ארני התורה ומצוותיה הטבעו, לתקוע בלבנו אלהותו וארנותו**) אהבתו ויראתו ית״ש, ולמען ישיב האדם אל לבו תמיד, כי לא להיות חיים הבהמיים חיי השלוה וההפקר למלאות רק תאוות נפשו הבהמיית כבהמות שדי וחיתו יער נעזב פה בארץ, רק להיות חיים המעולים חיום האלהיים חיי השֵׂכל

חיי

---

*) זה לשון הרמב״ם פ״ב מה׳ שבת הלכה ג׳. „הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלום בעולם, ואלו האפקירסים האומרים שזה (ר״ל בחולה שיש בו סכנה) חלול שבת הוא ואסור, עליהם הכתוב אומר וגם אנכי נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם״. (וכוונתו כלפי מ״ש שכתוב שם דשבת נדחה בחולי שיש בו סכנה מקרא דואלה המצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ור״ל שמשפטי התורה הם משפטים יחיה בהם האדם ולא משפטים לא יחיה בהם ח״ו).

ובש״ס ופוסקים הרבה ענינים דומים לזה, כמה חשו חז״ל לתקנות עגונות (ואמרו משום עגונא הקילו ואפקעינהו לקדושין), וידוע מאמרם ז״ל התורה חסה על ממונם של ישראל, ולענין דלקה (ועי׳ או״ח סי׳ של״ד סעיף כ״ו), ואז״ל גדול כבוד הבריות שדוחה שב ואל תעשה ולאו דלא תסור, צא וראה דבריהם ז״ל בתקנותיהם מה הרבה חששו והשגיחו בהם על הפסד מרובה ולטורח הצבור ולבטול מלאכה ולדרכי שלום ולדלא ליתו לאנצויי ולמקום צערא וחולי וחולשא ולכה״ג. וכאשר בואו נדרי ופרטי כל הדברים האלה במקומותיהם הראויות להם לדורשי ד׳ הצוללים במים אדירים בים התלמוד והפוסקים, באשר להם לבדם ולבנליהם נמסרו ענינים אלו לדון בהם.

**) ומה נעמו דבריהם ז״ל באמרם (פ״ד דמנחות) חביבים ישראל שסבבם הקב״ה במצות וכו׳, והוא להזכירנו על ידם תמיד באלדותו ב״ה. ואז״ל במדרש וכי מה אכפת להקב״ה אם שוחט מן הצואר או מן העורף? אלא לא ניתנו המצוות רק לצרף בהם הבריות שנאמר כל אמרות אלוה צרופה. ובקרבנות נאמר ריח ניחוח ופרשוהו חז״ל נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. ומה נעמה מליצתם ז״ל באמרם (פ״ה דברכות) אין להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים שנאמר יראת ה׳ היא אוצרו, בארו בזה, שממעשה המצות אשר יעשה אותם האדם יובא רק אוצרתה בית ד׳ זכרון מהשבת הלב וקבלתה עול יראת שמים המצורף במעשה המצוה, הוא הוא המָכוון והרצוי להובא אל בית אוצר גנזי הממ״ה ב״ה. ואמרו ז״ל רצה הקב״ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, ופי׳ הרא״ה (בסה״ח פ׳ בא מצוה ט״ז) כוונתם שע״י התמד קיום המצוות המעשיות יוקבעו בדעתנו אמונות טהורות מאהבתו ויראתו ב״ה, ובענין זה כתב הרמב״ן (פ׳ בא) בכוונת מאמרם ז״ל הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, כי כולם חמורות מצד התעוררותם על האמונות האמתיות, ע״ש דפה״ח, (ועי׳ רמב״ן ורא״ה בסה״ח פ׳ כי תצא במצוה דשלוח הקן ע״ש).

וזה לשון החסיד חובות הלבבות שער חשבון הנפש פ״ג בפנים הכ״א. ראוי לך אחי שתבין, כי רוב הענין המכוון במצוות שהם בגופים ובאברים, הוא להעיר על המצוות שהם בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם מישען העבודה והם שורש התורה כמו שאמר הכתוב וכו׳ עכ״ל ע״ש.

חיי כבוד ויקר באשר הוא אדם בעל צלם אלהים, ולמען יהיה ציור יקר תפארת גדולת מקור מחצבת נשמתו ושהיא אצולה מכבודו ית״ש, לזכרון נגד עיניו תמיד, וכמש״ה [תהלים] שויתי ד׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט, להעיר ולעורר נפשנו תמיד על כל אלה ע״י מעשה המצוות והזהרות הלאוין, לאסור אברי גופנו ותאוותיו ונטיות לבבו במוסרות העבודה והכנעה לרצונו ית״ש.

ואתה בן אדם! מה לך כי נזעקת וכי תתן את פיך לחטיא את בשרך לדבר גבוה על גבוה מעל כל גבוה לדרוש תמיד ולשאול טעם מצוה זו מה היא? ומה תכליתה? לו, לא יהיה בה רק תכלית עשות רצונו ב״ה והזכירך באמונתו אלהותו ויראתו ית״ש והעירך תמיד על יתרון גדולת נשמתך והדבקה באלדים חיים והכנעת תאוות גופך אל מאסר השכל ולצוויו ית״ש, הנה יש בזה תכלית טובה די והותר.

אף כי באמת לכל מצוה ואזהרה בפרטיות יֶשְׁנָם טעמים רמים ותכליות נכבדות ונשגבות, ואם לאנשי גילנו קצתם נעלמים, הנה לְהַנִּגָּשִׁים אל ד׳ אנשי בריתו המה גלויים יותר, וכאשר גלו לנו רבותינו הרמב״ם והרא״ה (בס׳ החנוך) והרמב״ן ז״ל ויתר החכמים האלהיים שמץ מנהם, ומספריהם הקדושים ילקוט איש ואיש לפי מִסַּת יד שכלו וכח הַכָּרָתוֹ — ואף גם הם גלו רק שמץ מנהם, כי מי בא בסוד ד׳? ומי יתן אלוה דַּבֵּר ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה, ויש לאלהים פתרונים תכליות רמות ונשגבות בטעמי המצוות יותר ויותר מכדי שדעת האדם הקצרה*) ראויה לְהָכִילֵם.

הֲיִתָּכֵן לבן אדם תולעה לבוא במשפט עם אלהים חיים, לחשוב עם קונהו לאמור מה צִוִּיתָ? — ויציר יאמר ליוצרו על מה זה ולמה? — והמלך החסיד תהלים

*) ואמרו חז״ל (סנהדרין כ״א) מפני מה לא נתגלו טעמי המצוות? — שהרי שני מצוות נתגלו טעמם ונכשל בהם גְּדָל העולם. ועי׳ דברי הרמב״ם סוף ה׳ תמורה וסוף ה׳ מקוואות.

וראיתי כי טוב להעתיק הֵנָּה דברי מאור עינינו הרמב״ם ז״ל סוף ה׳ מעילה, וזה לשונו הזהב שם, „ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עִלָּה, אל יהיה קל בעיניו, ולא יהרוס אל ד׳ פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול. בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר, כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד, נתקדשו, וכל הנוהג בהם מנהג חול מעל בה, ואפי׳ היה שוגג צריך כפרה, ק״ו למצוות שחקק לנו הקב״ה, שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על השם, ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול. הרי נאמר בתורה ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, אמרו חכמים, ליתן שמירה ועשיה לחוקים כמשפטים, והעשיה ידועה, והיא שיעשה החקים, והשמירה שיזהר בהן ולא ידמה שהם פחותין מן המשפטים, והמשפטים הם המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה, כגון איסור גזל ושפיכת דמים וכיבוד אב ואם, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע, אמרו חכמים, חקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן ויצרו של אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבים עליהם, כגון איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלח, וכמה היה דוד המלך מצטער מן האפקורסים ומן העכו״ם שהיו משיבין על החקים, וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכים לפי קוצר דעת האדם, היה מוסיף דבקות בתורה, שנאמר טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך, ונאמר שם בענין, כל מצוותיך אמונה שקר רדפוני עזרני. וכל הקרבנות כולם מכלל החקים הם, אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא. והקדימה התורה צווי על החקים, שנאמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", עכ״ל רבנו הרמב״ם ז״ל.

[תהלים ע"ג] אמר ואני בער ולא ארע בהמות הייתי עמך. ובנו החכם מכל האדם בחתימת ספר חכמתו [קהלת] אמר, סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם.

פרק ג.

וראיתי אותך נצב לקראתי ובפיך תוכחות להשיב על דברי לאמור. הן ראינו כי תהלוכות נתן ד' למין האדם, והלוך ילך מין האנושי בטבעו מהלך השלמות השכלי תמיד מעלה מעלה בכל חכמה ומדע, ובייחוד בדורותינו אלה מקרוב כאשר עינינו רואות, ואם כן איפה למה תִגָּרַע התורה והחכמה האלהיית לבלי שנות את טעמה לרוח היום ולפי ענין הזמן ?

אשיבך אחי, הן כל חכמה ומדע בה יתפאר המשכיל לעלות עליה בעֹצֶם רוחו, הלא הוא, בְּתֵתוֹ עַיִן בוֹחֶנֶת על גָלְמֵי הטבע הגופיי ועין חוֹקֶרֶת על צפוני כחותיה, לחשוף כחותיה הצפונות ולהוציאם מן הכח אל הפועל, או בְּגָלְמֵי הטבע לחלק כלליה ולחבר חלקיה בפנים מפנים שונים כפי הצורך להועיל בזה לבני אדם. אפס, במוסדות גָלמי הטבע וחמרי עצמיותה אין אדם ולא שום נברא שליט להוסיפם או לגרעותם ככפי אשר ברא ד', ואם יתאספו כל חרטומי מצרים וכל חכמי איראפא להוסיף על מעשה בראשית אפי' יתוש אחד או להכחיד שום בריה קלה להעדיר יסודותיו [שהוא מורכב מהם] מן המציאות, לא יהיה לאל ידם.

וכך היא המדה בטבע המעולה היקרה, היא התורה והאמונה, טבע בתוך טבע הגופיי, חיי בשרה ורוח לגולמים בה [עי' עקדה פ' נח וחין מליצותיו]. הנה הרשות נתונה לך, אם איש בינות אתה — לחקור אחרי כחותיה ותכונותיה הצפונות, להשוף ספונותיה להוציאם מן הכח אל הפועל להראות יָפְיָה ומנעמיה, לחברם ולחלקם כפי הצורך והזמן להועיל בהם לבני אדם. אפס, במוסדות גלמי הטבע היקרה ההיא וחמרי עצמיותה, הלא המה התורה האלהיית ומצוותיה אשר מפי עליון ב"ה יצאו, אין אדם שליט לגעת בהם להוסיף או לגרעות.

זולתי, אשר הסכם הסכימו חכמי ישראל ושקלו בשכל הקודש לשם שמים ומצאו*) הכרח לחדש איזה דבר כדי לעשות בזה סייג להתורה ולחזק בזה התורה, למשמרת עולם או להוראת שעה לפי ענין הדור והזמן. והרשות נתונה להם ע"פ התנאים המבוארים בענינים אלו במקומם, והוא ממה שכתוב בתורה כי יפלא וכו' לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל, שגם הצווי הזה ממוסדי התורה הוא אשר ראה הבורא ית"ש כי טוב והכרחי הוא לשיתו בתורתו התמימה, [והם המה, מצוות דרבנן, גדרים וסייגים, תקנות, והוראות שעות].

פרק ד.

ואביט וארא עדיין אין דעתך שוקטת, ובפיך מלים לאמור, אולי רק עקרי האמונה אשר מנו בעלי האסופות [הדעה המקובלת בזה היא דעת רבנו הרמב"ם ז"ל שהם י"ג] או עשרת הדברות המה המה מוסדי עצמיות התורה ולא שארי המצוות? או רק תורה שבכתב ולא תורה שבעל פה?

אשיבך

---

*) וכמ"ש חז"ל ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין וכו' כדי לעשות סייג להתורה, ואז"ל יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, וענין אליהו בהר הכרמל, וענין רבנו הקדוש בהרשיתו לכתוב תורה שבע"פ וכמבואר למעלה ברוח קדים פ"ב בהגה. ומזה גם מצוות דרבנן וגם הגדרים שראו חז"ל לעשותם משמרת להתורה, וכאשר בא באור כל ענינים אלו ברחבה במקומותיהם הראויות להם, ואין כאן מקומו. (ועי' שם ברו"ק פ"ב בסוף ההגה כי נעד מורשה לכל ענין זה בטלואו ושלמותו אחר התימת התלמוד הוא רחוק מאוד וכמעט נמנע המציאות ע"ש).

אשיבך אחי, הן דבריך בזה מא״ז ומחשבתך מאפע, הבל ורעות רוח, כי באיזה מקום בהתורה מצאת כתוב שמצוה זו ואמונה זו היא עיקר והשאר ענף? אבל החוקרים האלהיים מחז״ל חקרו שמצוה זו ואמונה זו הוא כלל גדול ויתד חזק תלויים וכלולים בו הרבה מצוות וענינים אמוניים. וכענין שאמרו חז״ל [סוף מכות] תר״יג מצוות נאמרו למשה בסיני בא דוד והעמידן על י״א וכו׳ בא ישעיהו והעמידן על ו״ו וכו׳ בא מיכה והעמידן על ג׳ וכו׳ חזר ישעיהו והעמידן על ב׳ וכו׳ בא חבקוק והעמידן על אחת וכו׳. והכוונה בזה, שאלו הנביאים ז״ל נתנו כללים גדולים יתדות ושרשים. ולכן גם בנינן העקרים לא השתוו כל החכמים, לדעת בעל העקרים המה ג׳, ולדעת הרמב״ם [דעתו מקובלת בישראל] המה י״ג, ולדעת קצתם המה כ״ו [וכמ״ש בעקרים מ׳ פ׳], ולדעת קצתם אין בתוה״ק עקרים וענפים כי כל דברי התורה עקריים. וכן עשרת הדברות המה כללים גדולים שרשים ויתדות. אמנם ממוסדי התורה וחמרי עצמיותה הלא הם כל מצוותיה וכל הכתוב בה, באשר הכל מפי עליון ב״ה יצא אלינו.

וכן תורה שבעל פה, הכי תורה אחרת היא? ואל אחר ציוה אותה ח״ו? הלא תורה אחת היא, וכל תורה שבע״פ כולה היא רק פירוש תורה שבכתב, המקובל לחז״ל דור אחר דור עד מרע״ה והנמסר לחז״ל לפרש המצוות לפרטם ולגדרם ומה שהוציאו בי״ג מדות שהתורה נדרשת בהם או הראו לו רמז וילפותא מן המקרא, הכל הוא פירוש תורה שבכתב, ולולי תורה שבע״פ יהיה לנו כל תורה שבכתב כספר החתום ולא מצאנו ידינו ורגלינו בשום מצוה מהמצוות לדעת גדריהם ופרטיהם, וכן בכמה מקראות תרבה המבוכה בהבנתם לולי תורה שבע״פ, וחזקה על תמים דעים ית״ש ויתעלה שלא יוציא מתחת יד אלהותו ב״ה דבר שאינו מתוקן ח״ו, בלתי אם סמך על פירושה הנמסר היא תורה שבע״פ, וראתה החכמה האלהיית שאי אפשר להעלות הכל בכתב, וכאשר ביאר זאת בצדק היטב נכון הרב בעל עקרים ז״ל במאמר ג׳ פרק כ״ג, וכבר הרהבתי לך באור נכון על כל זה ברוח קדים פ״א בהגה והראיתי לך שם כל זאת בראיות רבות גדולות ונצחות אין להשיב עליהם, והיו כל הדברים האמורים שם לאחדים בידיך עם הדברים האלה, כי הם שייכים לפה, רק שלא רציתי להלאותך להכפיל הדברים עוד. וממוצא הדברים הנך רואה בנקל שגם תורה שבע״פ היא ממוסדי התורה ומחומרי עצמיותה בין המקובל ובין הנמסר לחז״ל ונשען על השורש הגדול מ״ש בתורה לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל וכו׳. ועי׳ מ״ש בזה רבנו הרמב״ם ז״ל ר״פ א׳ מה׳ ממרים ע״ש ויאירו עיניך בזה, ומשפטי ד׳ אמת צדקו יחדיו. גם ביאר שם רבנו ז״ל שגם כל התקנות והגדרים שראו חז״ל לתקנם משמרת להתורה חייבים אנחנו לקיימם מפי התורה, ונכלל בתוך השורש הגדול לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל וכו׳.

פרק ה.

עוד דבר לי אליך אחי, על דבר האמור למעלה פרק ג׳ בדברינו אודות האמונה [ידעתיה בשם הטבע המעולה היקרה], שהרשות נתונה לך, אם איש בינות אתה — לחשוף ספונותיה ולהוציא כתרי צפונותיה מן הכח אל הפועל להועיל בזה לבני אדם.

הנה אם אמנם שהרשות נתונה לך בזה, אך לאט לאט, בהדרגות וסדרים, ולא לדלוג כאיל קרמה, כי בזאת לא תועיל רק תזיק לבני אדם.

צא וראה מאמרם ז״ל [פ״ב דחגיגה] שמגדולי התנאים אשר נכנסו אל הקודש פנימה לפרדס עיון הענינים האלהיים וחקירותיהם הנשגבות לא יצאו משם בשלום רק רבי עקיבא, וגם אותו בקשו מלאכי השרת להודפו לולי שאמר הקב״ה הניחו לזקן זה ראוי הוא שישמש בכבודי, [נ״ל כונת מליצתם ז״ל, שר׳ עקיבא עם כל שלמותו, עכ״פ מצד היותו אדם בעל חומרי ולא שכל נפרד כמה״ש, היה

רוח יראת השם פרק ה'

גם הוא נבון למועדי רגל העיון וההטעאה בענינים הנשגבים ההם, לולי שהקב"ה עזרו וזיכך חומרו ביותר מכפי הטבע הגופיי]. והרמב"ם ז"ל בפתיחת ספרו המורה כתב, סוף דבר אנכי האיש וכו', הראה באצבע שרק לאנוש כערך הרמב"ם הדומה לו בשלמות תורה וחכמה אמונה ויראת ד' ניתנו ענינים אלו להעמיק בהם. והרמב"ן ז"ל בפתיחתו לפירוש התורה השביע כל קורא בו שלא יחשוב סברות בסתרי תורתו העולים בפירושו, כי לא ישיגם רק יהרס אל ד' ח"ו ע"ש. וכדברים האלה כתב גם הרב בעל העקרים ז"ל מ' פ' ויתר חכמים ברבת הסכנה בהעמיק בעיונים אלו זולת השלם המוכן לזה. זה השער לד' צדיקים וחכמים שלמים יבואו בו. ואם ככה הדבר בחכמים, כ"ש וק"ו בחיק ההמון, ואמרו המושלים, כאשר לא יכונו לחלש הראות זהרי חמה כן לא יתכן לאטום השכל רבוי ההשכל, והאיש אשר יעשה בזדון לפלסף את ההמון ביותר מהראוי לו, בנפשו הוא עושה לכבות את גחלת האמונה ח"ו. ואמר חכם אחד [עי' בס' טל אורות סוף שער ד'], כי לא ירצה ד' באלפי דרושים ופלפולים כי אם בהדריך את העם לעבודתו. ועל פי האמת כולנו כהמון וילדים נחשבנו בענינים האלהיים וחקירותיהם על אָמְתָּן, ולכן דברה תורה והנביאים והחכמים ז"ל אתנו מהם כלשון בני אדם בהגשמות משלים ומליצות. ובהדרגה כזאת תהיה הַדְרָכַת החכם להמון בהם, ולפי ענין הזמן והנושא שלפניו — עד בוא עת השלמות האמתית אי"ה, כי אז תִּפָּקַחְנָה עיני עִוְרים ויחזו כולם בנועם ד' הדר אלהינו. ועוד מלים לי בביאור ענין זה.

הן ראינו כי תהלוכות נתן ד' בטבע מין האנושי לעלות דור אחר דור מעלה מעלה בַּהַשְׂכֵּל ודעת, ובמקום שדור זה כלה מושכלותיו, שם יָחֵל הדור הבא אחריו לעלות כמשם על סֻלָּם החכמה הלוך ועלות, וכל אשר עמלו ויגעו דורות קדמוניות ויולידו תולדות שכליות ויצברו ידיעות ונסיונות, הן הנה לדורות הבאות להקדמות, על ידיהן עוד יוסיפו לעלות למצוא ידיעות ומושכלות לא שערום אבותיהם. וכל דור עומל וצובר להדור שאחריו. והיטב המשילו קדמונינו ז"ל ערך הדור הבא מול הדור שלפניו, כננס על גבי ענק.

אבן לעומתו, גם באמונה ויראת ד' ומוסר צריך להעלותו כפי ערך עלותו בהשכל ודעת, למען לא יגדל יד ההשכל ממעל ליד האמונה ומוסר, כי בזאת תבטל תכלית האנושי, ויהיה ההשכל לרע לו ולהזיקו, באשר נפש השכל בלא אמונה ומוסר לא טוב. וכבר אמרו החכמים שאיש ההשכל בלא אמונה ומוסר הוא נגרע בערכו מכל בע"ח הטורפים ומזיקים, כי כח הַהַשְׂכֵּל יהיה לו לכלי נשק שֶׁלַח ותנית לילך ולהזיק ולטרוף בְּאַוַּת נפשו ביותר מאשר יש לאל יד שום בעל חי, ורסן אמונה ומוסר אָיִן. ואיך יאמר עליו בצלם אלהים עשה את האדם, והוא נגרע בערכו מכל החי אשר על פני האדמה ? — אבל בהצמד כח ההשכל עם האמונה ומוסר לדעת את ד', ולירא אותו ב"ה ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו, הוא הוא הוד צלם האלהים, וכמדתו ית"ש להשכיל להטיב, ולבעבורו יִקָּרֵא אדם באמת.

ולימות המשיח קץ הַיָּמִין הַמְקֻוֶּה לנו, אז תמלא פְּאַת שלמות המין האנושי, כי אז יגיע כולו אל תכלית קצה שלמותו באלו שני הענינים יחד, ר"ל בהשכל גם באמונה ומוסר, כי אז תמלא הארץ דעה את ד' וְיֵטּוּ כל העמים שכם אחד לעובדו ב"ה באמת, לא יָרֵעו ולא ישחיתו, וישפוך ד' את רוחו על כל בשר וְנִבְּאוּ בנים ובנות, וכמיועד לנו כפי הנביאים הקדושים.

אמנם טרם בוא עת המיועדת ההיא, לא הבשילו עדיין הֲכָנוֹת הדורות עד תומם, והאדם ברצותו לדלוג קַדְמָה בהר ד' ביותר מכדי שֶׁהַדְרָגַת הזמן סובל, מה תהיה מלאכתו ופעולתו ? הלא אַיִן ואפס, ותחת רצותו להועיל יזיק, וְכִבָּה את גַּחֶלֶת האמונה ח"ו.

אם כרמך סְמָדַר, הכי תוכל להבשיל אשכלותיו ענבים טרם בוא עִתּוֹ בטבע ? — ואף אם תחשוב למהר אָרְחָה בתחבולות ב"א המתנגדים להטבע, תהיה מלאכתך דלה ושדופה והיא לא תצלח — אבל יברך ד' את עבודת הכורם אשר ישגיח לעובדו לרגל עורך הטבע בעת ההיא ובאקלים ההיא.

ועתה

ועתה, למי נִתְכְּנוּ הדרגת הדורות ומצעדם? — בלתי לד׳ לבדו, כי הוא בוראם ויוצרם, ובטרם צאתם מרחם ידע מה בקרבָּנָם, עֶרְכָּם ושעורם, ומה יעזו אנוש לבוא בסוד ה׳ לקרוא הדורות מראש, לתת להם יתרון הכשר ביותר מכדי ערך מדרגת ההכנה אשר חלק ד׳ להן? — אבל רק לרגל ערך ההכנה ההיא אשר חִלְקָה ההשגחה האלהיית להן, תוכל לעבור עבודתך עבודת השלמות להוציא כחותיה הצפונות אל הפועל, אך בערך שלא יגדל יד ההשכל מעל ליד האמונה ומוסר, וכאמור, ואז יברך ד׳ את מעשה ידך והיית איש מצליח במלאכתך מלאכת הקודש.

וראיתי כי טוב להעתיק פה מה שכתוב אצלי במקום אחר על דברת הרמב״ם בהקדמתו לפירוש המשנה [העתקתיהו למעלה ברוח דעת] שהלימוד להמון בענינים אלהיים צריך להיות בדרך חדה ומשל וכו׳, וזה לשוני שכתבתי שם.

והוא גם הוא הטעם לחז״ל בהגדותיהם בבואם בהם בדרכי המשל והמליצה והחִדָה, ובפרט בדַבְּרָם בענינים דקים מענינים אלהיים ופלוסופיים. כי לא כאשר יצטיירו הענינים בלבות המשכילים יצטיירו בלבות ההמון, וחז״ל ברצותם להועיל לכל העם מקצה, באו עליהם בדרכים נאותים יכונו אליהם, וכאשר ביאר זאת במרחב רבנו הרמב״ם ז״ל בפתיחתו לפי׳ המשנה, ועיי׳ במורה מ״א פרק ל״ג.

דִּרְשׁוּ נא מעל ספר ד׳, פקח עיניך והתבונן בו בינה, וראה, כי לא כפי דרכו וכחו הבלתי בעל תכלית בא עלינו האלהים לדבר בו אִתָּנוּ, רק כפי דרכינו וכח השגתנו דברה תורה אתנו כלשון בני אדם כדי לסַבֵּר את האוזן. ולמען ישמע העם בְּדַבְּרוֹ עמם בא אלינו בעב הענן לדבר עמנו ממציאותו ית״ש והשגחתו ואופני הנהגתו ב״ה את ברואיו, בלשון גופיי תוארי הגוף ומשיגי הגוף ואופני פעולותיו וכהתהפכות מְזָגֵי קדוץ מחומר, מִדּוֹתָיו וטבעיו, [וכאשר רבנו הרמב״ם ז״ל בחלק הראשון מספרו המורה האיר עינינו והורנו דעת דרך לשונות ההגשמה הנמצאים מיוחסים לו ית״ש בכתבי הקודש]. ומה נאוה דרשת חז״ל במתן תורה על פסוק קול ד׳ בכח, לפי כחן של ישראל — כי מה אנוש? ומה חכמתו ותבונתו? הלא הוא רק בערך ההצטרפות — חכמים אנחנו נגד מה שלמטה ממנו בְּהַבָּרָה, מַלְּפֵנוּ מבהמות ארץ מעוף השמים יחכמנו. אך נגד מקור החכמה תמים דעים ית״ש, מה אנחנו ומה חכמתנו ומה תבונתנו? ואם אֵל ישגיב בכחו לדבר אתנו כפי דרכו הנעלה ומרומם מעל להשגת האדם וכח ציורו, מה נבין ומה נדע? מה נשכיל ומה נצייר? הלא אַיִן ואפס. אבל, ד׳ החפץ בשלום ברואיו והצלחתם ולמען צַדְּקֵנוּ והורנו דרך, דִּבֵּר אִתָּנוּ כפי דרכי בני האדם ככתבתם וכלשונם, ומי כמוהו מורה ית״ש. וכאשר יִשָּׂא האומן את היונק אל בית הספר להורותו ולחנכו לאט לרגל המלאכה אשר לפניו ולרגל מעללי הנער ועל פי דרכו, כן היינו לפניו ית״ש, ועל דרך זה נהג עמנו בתורתו התמימה אשר שם לפנינו.

ואתם המתחכמים המתפלספים! האומרים נפקחו עינינו והיינו כאלדים ובני עליון כולנו, אשר ממרום דמיונכם תביטו בגאוה ובוז על האיש התם ההולך בְּיָשְׁרוֹ שימו נא על לבבכם אולי טוב טוב הוא לפני אלהים ואנשים מֵרֵבִּים אשר כגילכם, [כי לא המדרש והעיון וחקירה עיקר רק מעשה הטוב וליראה את ד׳ ולעובדו וכמש״ה ועתה ישראל מה ד׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד׳ וכו׳]. גם אם הִתְעֵיתָ בנפשך והשבתָ כי אורו עיניך וכי טעמת דבש, יְהִי לך לבדך אמרו בלבבכם ודומו סלה — ולמה זה תניאון את לב העם ותגרשו מימיו רפש וטיט? ואף גם מי הגיד לך כי נפקחו עיני שכלך ובהיר הוא בשחקים? אולי הוכּת בסנורים, ואם יְגַל ד׳ את עיניך באמת וְרָאִיתָ כי מְשַׁשְׁתָּ באפלה כאשר ימשש הָעִוֵּר? ועם בעולם הגופיי סָתַם גָּדַר בעדנו לבלי הבט תמיד אל מְאוֹרֵהוּ, אף כי בעולם האלהיי? — אשר עָבִים סִתְרוֹ לו, צפון וספון מעיני בשר.

אמנם

אמנם אהובי! קִוֵּה לד׳ כי לעת קץ, ימות המשיח, בוא יבואו ימי השלמות האמתית ותמלא הארץ דעה את ד׳, ויקויים מקרא שכתוב והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, והארץ תוציא צִמְחָהּ סלת נקיה בר ומזון נקי ומצורף ומנופה מכל מוץ וקליפה וקש [עי׳ היטב פירוש המשנה להרמב״ם ר״פ חלק], וכל הטבע מוכשרת ומוּכֶנֶת לאדם להשכיל להטיב, ועץ הדעת יתן פרי חמד קורש הלולים כולו למאכל בלי קליפה, ולא יהיה משם עוד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת. ובית ה׳ נכון יהיה בראש ההרים ועליו יזרח ה׳ והלכו גויים לאודו, וּמַקָּבוֹת וכל כלי ברזל לא יִשָּׁמַע בְּהִבָּנֹתוֹ, וכל תָּאָיו וְאֵילַמָּיו אף גם יסודותיו ומכונותיו אבני אֶקְדָּח מלאים זיו ומפיקים נוגה, ושעריו המביאים אל הקודש פנימה אבני חפץ. אז יִמָּלֵא שחוק פינו וְיָרֹן לשון הַשָּׁלֵם הֶחָפֵץ בשלום הכלל וּבִשְׁלֵמוּתוֹ לו שלום, והיה כעם ככהן כנער כזקן כולם יֵדְעוּ את ד׳ באמת למקטנם עד גדולם, וכל בניך למודי ד׳ ורוב שלום בניך. ולא יִכָּנֵף עוד מוריך בכנף מעילו, והיו עיניך רואות את הָאֲמִתִּיּוֹת לאמתתן במראה ולא בחדות.

אך עתה באשר זמן השלמות עדן לא בא, נא אַחַי! לא תעלו להר ד׳ ולא תִתְקוֹמְמוּ במקום קדשו, לא תעלו ולא תלחמו את ד׳, לא תעירו ולא תאיצו את בעל הכרם הוא הבורא ית״ש להחיש מעשהו, וכרמו סמדר — אבל הוא ית״ש עוֹשָׂהּ הוא יוצרה הוא כוננה הוא נוטרה, לבקרים יבחננה ולרגעים יפקדנה להשקותה, כל יִפָּקֵד מִמֶּיהָ ולבל יחסר חוקה, ובעל הכרם ית״ש הוא יודע בטיב כרמו והוא ימהר ויחיש מעשהו בראותו כי בא מועד, אך אנוש אל יעוז, לא תעפילו ולא תעלו לגבול ההשגחה האלהיית להתגדר במלאכתה, כי מי בא בסורה? ומי הוא זה עָרַב לבו לגשת אליה וְנִקָּה? לא תעירו ולא תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

התרחקנו מעט מכוונתינו, ועתה שוב נשוב לדברינו ולמה שעמדנו עליו בפרקים הקדומים.

פרק ו.

שים עינך על הטבע הגופיי וכבוד עושרה, אשר עֲשָׂאָהּ ד׳ ערי מסכנות למזון גוף האדם וכל צרכיו הגופים לבל יחסר לו חֻקּוֹ בם, ועיניך תחזינה גבולות וּסְדָרִים, חקות עולם אשר שם היוצר להם, דרכי נועם דרכיה, השקט ושלוה במפעלותיה, לא יעבטון אורחותם לשנות את תפקידם או להפוז דרכם בִּמְסִלָּה אשר חָלַק ד׳ להם.

לכה דודי נצא השדה אשר ברכו ד׳ בְּשִׁפְעַת המונים מינים עץ פרי וְיֶרֶק דשא בכוס רְוָיָה, טרף ומזון כפלי כפלים מכדי צורך החי אשר על פני כל האדמה, ומי הוא הבורם? — וְאַיֵּה היוגב? — הלא מטל השמים ישבעו וּמִמְּטְרוֹת עוזו ית״ש ישתו, והביטו נא חוסן האלונים וְגָבְהָם, ישבעו אצי ד׳ ארזי לבנון אשר נטע. ומה יעוז אנוש בתחבולותיו בלוחצו מטעי קדם נגד טבעם בבתי הַצֶּמַח אשר תיקן בארצות המערב? הביטו נא תוארם, דלים ושדופים, ומה ראה היגיעה עמהם ומה מעטה תועלתם, נפש כל חי ברעב תתעטף אם אליהם ישברון לטרף חייהם. אבל יברך ד׳ את עבודת הָאִכָּר אשר יעבוד את האדמה לאט לפי מסלול טבעיהם אשר נטע ד׳ בהם.

ככה התורה והאמונה, אשר עשאה ד׳ ערי מסכנות למזון נשמת האדם ולצורכי נפשו השכליית, והיא הטבע המעולה האלהיית, טבע בתוך טבע הגופיי, שכל לגופה, חיי בשרה רוח ונשמה לגולמים בה [עי׳ עקרה פ׳ נח דפח״ה], טבע ספונה ונעלמה במעון קדשה. הוא ית״ש יוצרה הוא עֹשָׂהּ הוא כוננה בסדרים נפלאים, גבולות וחקות עולם שם לה בל יעבורון, והוא ית״ש נוטרה, לבקרים יפקדנה ולרגעים יבחננה להשקותה לבל יפקד מימיה ולבל יחסר חוקה — [בשבת קל״ח ע״ב תניא רשב״י אומר ח״ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו].

זכור

זכור ימות עולם! שאל לדור ראשון — שה ישראל הפזורה זה אלפים שנה בכל הארצות ובכל הלשונות ובכל המקרים אשר חלפו עליהם, עיני ד׳ עליהם תמיד וינטלם וינשאם כל ימות עולם, ובכל הטלטולים אשר הורקו מכלי אל כלי עמד טעמם בהם וריחם לא נָמָר ולא שכחו ברית אלהיהם. עַיִן מי לא תראה בכל אלה השגחת יד אֵל מסתתר על האומה לטובה לתת לה שארית עולם לרגל טבע ענין האלהיי הדבוק בה ולא יסור נצח.

ואתם! ההורסים אל ד׳, החושבים לנתוש ולנתוץ לבנות ולנטוע לְאַבֵּד ארחות עולם מוסרות דור דור, דעו, כי אלהים בשמים אש אוכלה לא ינקה כל הנוגע בְּחֻקָּיו וּמִשְׁטָרָיו אשר שם עלי תבל, וכמו חֻקּוֹת הטבע הגופיי בן אלה*) חקות התורה היא הטבע האלהיי המעולה אשר שם פה להצלחת האדם ולצורכי נפשו השכליית, ואם תבקשו לסלף דרכיה ולצמצם אורחותיה ומסלולה אשר הִתְוָה ד׳ לה, הלא יקצוף ד׳ על קולכם יחַבֵּל את מעשה ידכם — אבל תוכלו לעבוד עבודתה לְיַפּוֹתָהּ להראות את יָפְיָהּ ולהוציא תועלתה מן הכח אל הפועל בידי פועלים אנשי אמנה בקיאים מאוד בטבעה ומהותה ובטיב המלאכה ההיא, אנשים חכמים למודי ד׳ ויראי ה׳. לעבדה לאט לאט לרגל ענין הטבע היקרה ההיא. ואז יברך ד׳ את מעשה ידכם, כאשר יברך ד׳ את עבודת האִכָּר הזריז ובקי לעבוד את האדמה ויבולה לפי טבעיהם.

התלחמו על ד׳? לאמור ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו? וגם לעומת כן, אולי לב הותל התעך לאמור קרבו ימי הפקודה ושנת שלמות המין האנושי באה, והנה נרפא הטבע ונגלה כבוד ד׳ וראו כל בשר יחדיו מראות אלהים במראות הרואות באפס עב וענן וערפל סביבו?

ואם יש את ההשגחה האלהיית לעשות לכרמה, הלא לאלהים דרכים, כי לד׳ מצוקי ארץ וַיָּשֶׁת עליהם תבל, אך אנוש אל יעוז לעלות בגבולה להתגדר במלאכתה, כי מי בא בסודה? ואל מי גלתה סודה ההשגחה האלהיית? ומי הקשה אליה וַיִּשְׁלָם? וכבר מלתי אמורה בזה.

פרק ז.

ואשמע אחרי קול מתרעמים לאמור, הנה סָגַר עלינו הַמְדַבֵּר הזה את דלתות השמים היא הדרישה השכלית והחקירה ברוח בין שבנפשנו שהיא מבחר כחותינו ויתרוננו מבהמות ארץ לשוט ולעופף בה על כל חלקי הבריאה, גָּדַר סָתַם בעדנו, ויסכרו מעינות השכל וחקירתו במדעות ומושכלות מפחד הדברים האמורים בזה.

אשיבך מלים, אחרי בקשת הסליחה, לא בדעת תדבר, הלא כל הארץ וכל

*) עי׳ ילקוט ע״פ האזינו השמים וכו׳ ותשמע הארץ וכו׳ וילקוט ישעיהו ע״פ שמעו שמים והאזיני ארץ וכו׳, וז״ל, אמר הקב״ה למשה, הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינה את מדתו? או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו וכו׳? והאזיני ארץ הביטו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה? שמא זרעתם ולא צמחה או שמא זרעתם חטים וצמחה שעורים? שמא אמרה פרה איני חורשת ואיני דשה או חמור איני טוען ואיני הולך? וכן לענין הים אשר שמתי חול גבול לים שמא שינה ועלה והציף? ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זכו אין מקבלים שכר ואם חטאו אין מקבלים פורעניות ואתם חסים על בניכם ובנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מדתכם, עכ״ל, ודפח״ח ללב מבין ולאוזן שומעת. ועוד לחז״ל כיוצא בזה מאמרים בפ׳ בחקותי ובכמה דוכתי. המאמרים האלו והפסוקים שעליהם המליצו הז״ל דרשותיהם, כונתם על הענין הזה והאמונה הזאת שחֻקּוֹת הטבע וחקות התורה המה תואמי צביה לפי עִנְיָנָם והֲוָיָתָם ומשולבים יחדיו ע״ד שכר ועונש הכללי ברצונו ית״ש.

רוח יראת השם פרק ז'

וכל הטבע הגופיי רחבת ידים לפניך לתור אותה להפכה ולרגלה, לחלק כלליה ולחבר חלקיה, למציא ולהמציא חכמות ומדעות מאין הפוגות כמעין המתגבר עד לבלי תכלית. אך, בבואך ברוח בינתך בית אלהים ובשדה הדת והאמונה, זכור אל תשכח מהות המקום אשר אתה עומד עליו, מקום נשגב נורא וקדוש, חֲרַד לאחוריך מפני פחד ד' וגילה ברעדה.

כלל הענין, לא המדרש והעיון והחקירה הוא העיקר, רק המעשה, ואלה המצוות אשר „יעשה" אותם האדם וחי בהם, כתיב. וגם לימוד התורה צריך להיות לשמה, ההינו ע"מ ללמד לשמור ולעשות ולא לקנטר או להתגאות לחרחר ריב ולהשתרר וכדומה מהפניות המגונות ח"ו, רק למען האמת, ולהשיב לב בנים לאביהם שבשמים לחזק האמונה ולעשות פה שלום בארץ וכנגדר ת"ח המרבים שלום בעולם שנאמר וכל*) בניך למודי ד' ורוב שלום בניך.

ואם אִכָּר אתה, או כורם ויוגב, הלא צמדך אתך והשדה והכרם לפניך לעבדם ולשמרם ולהוציא את יבולם מברכות שמים מעל. ואם אומן אתה חורש וחושב, הנה שבכך אתך ופעולתך לפניך לעבוד עבודתם כראוי. ואם איש מסחר אתה, הלא הארץ רחבת ידים לפניך, בוא וסחור אותה לכל מקנה וקנין. ובין כולם קבע עתים ללמוד או לשמוע תורה ויראת ד' מוסר והשכל, כי היא חיינו ואורך ימינו ובה נשכיל. ואם בעל נפש אתה, מלתי כבר אמורה, הלא תורת אלהים לפניך כר נרחב ארוכה מארץ מדה תורה שבכתב ותורה שבע"פ וּפָרַצְתָּ בה יָמָּה וקדמה צפונה ונגבה בחלק הנגלות לנו ולבנינו והיא אילת אהבים וכו' וכל העוסק בה לשמה זוכה לדברים הרבה שמנו חז"ל.

קצרו של דבר, ירא את ד' ועבדהו. עבוד עבודתך שבע לחם. והתענג על ה' ועל עסק תורתו ועל קיום מצוותיה. מצוות פי המלך יר"ה ושרים ושלטונים וחוקי המדינה שמור. סור מרע ועשה טוב, אהב את הבריות, אהב את השלום, גמול חסדים טובים, התהלך תמים לפני אלהים ואנשים. ורעי את גדיותיך בניך ובנותיך על משכנות רועים בעלי תורה ויראת ד' בעלי מוסר חכמה והשכל, והודע להם את בית חייהם ללמדם אומנות או מסחר וקנין.

אפס, מעלות בית ד' הוקר רגלי חקירתך, ובשדה הדת ואל הקודש פנימה לא תבוא בכל עת לבחור ולמאוס לבור ולשנות אורחות עולם וגבולות ראשונים, כי המקום ההוא אדמת קודש הוא, מה נורא המקום הזה, הוא בית אלהים שער השמים. והוא חתום בחותם צר, חותם האמונה אמונת אומן, צדיק באמונתו יחיה, יָנֻעוּ מעגלותיה. הארץ נתן ד' לבני אדם אך השמים שמים לד'. — שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך „הן יראת ד' היא חכמה וסור מרע בינה".

---

*) ואמרו חז"ל (בפ' חלק) כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. נראה זאת כוונתם, שלימוד התורה יהיה על מנת להמשיך לב ישראל להקב"ה ולעשות שלום בארץ. וסמכו דרושם זה שם על מ"ש הכתוב (ישעיה) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, הרגישו ז"ל במקרא זה מה הכפל שלמא ? — ולכן המליצו ז"ל דרשתם זאת, והוא ע"ד משל שאומר לעמו בחירו, אם תהזיקו במעוז סדרי חקותי שסדרתי לכם, אזי תעשו שלום ביניכם לביני עם שרי היושבים עמי בשלטת, וגם בין עצמכם בין איש ובין אחיו ובין גרו. ככה אומר לנו הקב"ה, אם תחזיקו במעוז סדרי תורתי אשר שמתי לפניכם, אזי תעשו שלום ביניכם לביני וגם בין עצמכם בין איש לרעהו. וכינו להקב"ה הנערץ בסוד קדושים וצבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, בשם פמליא של מעלה. ובשם פמליא של מטה, כינו את כנסת ישראל, שאגודתם עלי ארץ יסדו באהבה ואַחְוָה ושלום ורֵעות.

אמר המו"ל, בהיות שכבוד אאמ"ו הרה"ג המחבר זצ"ל מרמז בכמה מקומות בספר הזה על כמה עניני חכמות שכתב במקום אחר, לכן הצגתי פה אלה:

ד' מאמרי חכמה.

מאמר א': „קרוב ד' לכל קוראיו", בעניני הגדות חז"ל ובעניני נבואה.

מאמר ב': „השמים שמים לד'", בעניני גלגלים ורקיעים.

מאמר ג': „כי לא נחש ביעקב", בעניני נחשים וכשפים.

מאמר ד': „חונה מלאך ד'" וכו', בעניני שדים ורוחות.

הכל ע"פ דעת תוה"ק ודחז"ל ועפ"י שהאיר ה' את עיני הרה"ג המחבר זצ"ל, ושייכים ונגררים לחבורו „מי מנוחות".

לעת הפץ, ועיוני נצב על פתח שער הגדות חז"ל בענין התפלה רפ"ק דברכות וידי אוחזות בקסת לכתוב לעצמי פשטות כוונתם ז"ל כפי הנראה לי, משכני עיון הענין למאמרם ז"ל פ"ק דב"ב, ויקר מקרה וראיתי אחד התנגפו רגליו בהבנת המאמר ההוא עד להשחית, ואמרתי עת לעשות לד', והנה יצא המאמר הקטן הזה איננו נעדר תועלת לדעתי, והיו תוצאותיו שלושה: **סעיף א'**, ביאור קצת הגדות בעניני התפלה ע"פ פשוטם, והראות שהז"ל בהגדותיהם בדרכי הנביאים הלכו, והערה בענין הבת קול הנמצא בהגדות. **ס"ב**. נמשך הערה קטנה בהראות גבולי הנבואה והחכמה, ובאור דברי חז"ל בזה, והראות שרוב הגדותיהם ז"ל אמורים על צד הכמתם ז"ל השלמה בדרכים שונים. **ס"ג**, נגרר סתירת דברי איש פער פיו לבלי חוק על הנביאים הקדושים ז"ל, והוספת באור ענין פ"ק הקדוש, וטעם הפסק הנבואה, וטעם נכון לעת מצוא זרות נגד צחות ונקיון הלשון בכמה נבואות בייחוד ביחזקאל, והערות נכונות לקצת מחברי ומליצי זמננו, ותעודת החכם בחכמתו.

סעיף א.

קרוב ד' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת.

ריש פ"ק דברכות, תניא ר' אליעזר אומר שלושה משמורות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר הקב"ה יושב ושואג כארי שנאמר ד' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו, ושם א"ר שמואל בר יצחק אמר רב ג' משמורות היי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העכו"ם, ושם בגמרא, סימן לדבר משמורה ראשונה חמור נוער משמורה שניה כלבים צועקים משמורה שלשית אשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו, עכ"ל, ונקדים בתחלה הוצעה קטנה כללית רַבַּת התועלת בהבנת הגדות חז"ל.

דע, כי מעת גלות הארץ אשר נכתם כל חזון ואפס נביא וחוזה וכמש"ה [תהלים ע"ד] אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, בכל זאת לא עזבנו אלהינו ולא הדיחנו מלפניו, ויָקֶם לנו רועי צדק מנהלי יושר אנשי לבב אשר יוציאו את העם לקראת האלהים ואשר יביאו דבר ד' אליהם, המה החכמים הקדושים רבותינו חכמי המשנה והתלמוד ז"ל, וינח עליהם רוח קדשו רוח חכמה ובינה רוח עצה וכו' למען השלים לנו על ידם מחסור הנבואה כמעט, וכמ"ש ז"ל פ"ק דב"ב [י"ב ע"א] מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה [ובאור

קרוב ד׳ לכל קוראיו

מאמרם זה יבוא לפנינו אי"ה], ולכן גם הם [החכמים] בדרכי*) הנביאים הלכו, וכמוהם גם המה בכשול משל מליצה וחרות הטף יטיפון. ובקצת אגדות לתנאים הראשונים עוד עקבות החזון נודעו וסגנון הנבוא מתנוסס בם, וכדתניא בסוף סוטה [מ"ח ע"ב] משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ואע"פ כן היו משתמשין בבת קול, והסבה היא, בקרבתם עדיין אל מעין הנבואה. ולפי העלות הדורות והתרחקם מן המעין ההוא כן יתמעטו סגנוני הנבואה ותָוֵי החזיון יסתתרו ממאמריהם ז"ל, וזרחה שמש החכמה ותשלח ברקיה הולך ואור. אפס, תמיד תחת מעטה המשל ושית המליצה והדה בתמונות מתמונות שונות, כן דרכם בקודש במאמריהם ז"ל תמיד, וטעמם ונמוקם והצטרכותם לזה כבר באר לנו רבנו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפירוש המשניות ובמורה בכמה מקומות במה שיש בו די, [וגם לי עוד הוספת דברים בזה בעזה"י].

והן נודע כי נבואת הנביאים ז"ל המה במשלים ומליצות [לפי מדרגת שלמות הנביא ולפי ערך בית קבול הדור שלפניו וכמבואר מדברי המורה מ"ג פ"ו], וחז"ל בהגדותיהם אשר תמיד על דברי הנביאים תמכו יתידותיהם, לכן הרבה פעמים האריכו ופרטו משלי הנביאים ז"ל והשלימום בהרבות עליהם עוד ציורים פרטיים המתייחסים למליצת הנביא שבמקרא, ודרך זה נמצא הרבה לחז"ל באגדותיהם בדרכים מדרכים שונים איש איש כפי ענינו וכפי מדרגת שלמותו וכפי אשר רוח ד׳ נוססה בו, ועתה נבוא אל מאמר שלפנינו.

הנה מצינו במקרא [ירמיה כ"ה] המובא בהמאמר שהקב"ה מתאבל על הגלות ישראל והרבן ביהמ"ק וכמש"ה ד׳ ממרום ישאג וכו׳ על נוהו, והנה ידענו שהקב"ה נעלה ומרומם מכל משיגי הגוף, ודבר המקרא בלשון משל, וכונתו היא שהקב"ה מצד היותו מקור החסד וחפצו בשלום כל ברואיו ובייחוד בשלום עמו בחירו המפרסמים אלהותו ית"ש, הנה יש ביה התנגדות נחת רוח והתנגדות כונתו הקדושה ב"ה על אשר בחטאם ובבחירתם הרעה המה הסבו לנפשם והמשיכו על עצמם את עונשם הראוי הוא הגלות, [כי מבחירת הב"א מסלק הקב"ה יד שליטתו והכרחו וכמ"ש ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ד׳ אלדיך שואל מעמך כ"א ליראה וכו׳ וצדיק ורשע לא קאמר הקב"ה, והעונש ברוך ממילא בחק עושי הרע בגזרות קדומות כלליות מאתו ית"ש או לתכליות נועדות מאתו ית"ש וכנודע מדהז"ל], וכן כל עניני אבלות שבמקרא המיוחסים לו ית"ש הכונה בכולם התנגדות כונתו הקדושה ב"ה בהיות ברואיו ממשיכים על עצמם בבחירתם וחטאם העונש הראוי הכרוך עם זה.

ור׳ אליעזר ורב פרטו משל הקרא דירמיה הנ"ל עוד בציורים גופיים, ואמרו שבג׳ משמורות הלילה הקב"ה יושב ושואג כארי, להיות הלילה מעוררת אותנו ב"א לבכי וכמשז"ל על פסוק בכה תבכה בלילה, וגם להיות הלילה מיוחדת ליראי ד׳

---

*) לקמן בפרק הרואה אגדה סתומה בענין זוועות וגוהא כתב רבנו נסים גאון (הובא שם בעין יעקב), וזה לשונו, האי מלתא אגדתא היא, ובה ובכל דדמי לה אמרו רבנן אין סומכין על דברי אגדה, ואורחא דפירישא לברורי תחלה, דבין משקול הדעת ובין מדברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחק, וכד מבררא הא, מתידע, דכל מלתא דאמרו רבנן הבין לאו על פשטה אמרוה, רק בתורת משל ודמוי, למשל את המשל בדברים, שנודעים בינותינו למראית העין, כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם, דהא נביאים הכי מתלין ואמרין הנה עין ד׳ הנה יד ד׳ ויחר אף ד׳ עלה עשן באפו ואש מפיו, ולאו על פשטיה אלא בתורת משל ולישן בני אדם, ואף הבין אתיין דברי אגדה, עכ"ל ר"נ גאון והאריך שם לפרש המאמר ההוא על דרך משל ע"ש, גם הרשב"א (הובא שם בע"י) כתב נ"כ שאלו האגדות הם משלים על דרך המקראות והחכמים אחזו דרך המקראית, וכתב שכן פירשו נ"כ רבנו האי גאון ורבנו נסים גאון ז"ל ע"ש ברשב"א דפח"ח, והם הם הדברים שבארנו פה.

ד' להתפלל וכמ"ש דהע"ה קדמו עיני אשמורות, וגם אחר החורבן היה מקדם מנהג ליראי ד' לישב על הארץ בג' אשמורות הלילה להתאונן ולהתפלל אז, וכבר נודע שכפי ערך שהאדם מתקרב אליו ית"ש לפי ערך זה השגחתו וידיעתו ב"ה מתדבקת באדם ועורה עליו רוח ממרום, [ועי' מזה רמב"ן פ' וירא ע"פ כי ידעתיו וכו' ובמורה סוף מ"ג ויתר מקומות ברחז"ל, ומקרא מלא קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, ואמר דהע"ה ד"ה א' כ"ח, דע את אלהי אביך וכו' אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד], ולכן יתכן להמליץ שבג' משמורות הלילה הקב"ה משתתף בתפלת יריאיו ומתאבל עמהם על החורבן, והבן.

ועל דרך זה ג"כ הגדה דלקמן בסמוך, מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע ד' בימינו [היא התורה מימינו אש דת] ובזרוע עוזו אלו תפלין, פרטו נ"כ המשל שבמקרא, כאדם הנשבע בנקיטת חפץ בספר תורה ובתפלין שמניח בזרועו, והנמשל הוא על דבקות השגחתו ב"ה בישראל, ויבואר עוד לפנינו אי"ה. ועל דרך זה ג"כ ההגדה דלקמן בפרקין וראית את אחורי מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפלין, פרטו ג"כ משל אחורי הנאמר בהמקרא, והנמשל הוא סוד וכמש"ש הרשב"א הובא בעי', וקצת הראשונים פירשו הנמשל על הראות השגחתו ב"ה מצד פעולותיו ב"ה, ועי' במורה.

ונשובה עתה לסיום המאמר שלפנינו — לדבר משמורה א' חמור נוער וכו', הנה אלו השנויים לבעלי חיים הנראים בג' חלקי הלילה בלתי ספק יש להם יסוד בטבע הבריאה שבג' חלקי הלילה נולדים שנויים בטבע המעוררים מין החמור והכלב התינוק והאשה לפעולותיהם אלו, ואחרי הראות שנויים בטבע יתכן שפיר לחלק את הלילה חלוקה טבעיית לג' חלקים כפי ההראות שנויים בה בטבע. אמנם להיות שחז"ל הביאו פה הסימן הזה, נראה שיש להם עוד כונה בו, ולכן מהרש"א בח"א והכותב בעי' פה עשו לו כונים בדרך משל, אך לפירושיהם לא יתקשר הענין עם התחלת המאמר היטב ע"ש. ולי נראה שנמשך להתחלת המאמר, שהקב"ה משתף אבלותו על החרבן בג' משמורות הלילה עם ישראל, על החרבן, נתן סימן לדבר זה, כי במשמורה הא' והב' חמורים וכלבים נוערים וצועקים, והוא סימן על בית ראשון ובית שני שנחרב ע"י העכו"ם, ודימה את העכו"ם המחריבים את ביהמ"ק להמורים וכלבים אשר שאגו צורריו בקרב מועדו ב"ה, ומשמורה הג' הוא סימן לבית השלישי המקווה כאתנו להבנות, כי אז יקויים וארשתיך לי לעולם וזהו אשה מספרת עם בעלה ית"ש ותמלא הארץ דעה את ד' ויקויים ישקני מנשיקות פיהו ויאיר ית"ש עינינו וזהו תינוק ינוק משדי אמו, וק"ל, כן נ"ל נכון, [וקצת דוגמא לזה עי' מדרש פ' תולדות ג' הבארות דשם שטנה ועשק ורחובות רימז ג"כ על ג' בתי מקדשים].

ועל יסוד זה שבארנו מאמר הקדום שהקב"ה משתתף בתפלתם של ישראל בנוי ג"כ מאמר הסמוך לו, וז"ל, תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לאחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח וכו' באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים וכו', אמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו, לבתי

*) ראיתי להעיר בענין הבת קול, הנה ממשמעות דברי חז"ל בסוטה מ"ח ע"ב ובפ"ד דב"מ בעובדא דר' אליעזר בתנורו של עכנאי נראה שהבת קול היה קול נברא בדרך נס נשמע בבית המדרש להחכמים היושבים שם כענין וישמע את הקול מדבר אליו דמרע"ה, וכן מבואר בתוס' סנהדרין י"א ריש ע"א. גם כתבו שם טעם למה נקרא בת קול ע"ש, (והבת קול הוא למטה ממדרגת רוח הקודש כמבואר בסוטה שם), ונראה שכן היה הב"ק דב"ה פ"ק דערובין. אך בפ"ו דאבות אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ושם אי אפשר לומר כן, שהרי המקום ההוא עתה מדבר שממה מאין אדם, ולמי יאמר הבת קול כן? ולא יעשה הקב"ה נס לבטלה, אבל הוא שם מליצה, ור"ל שמענין מתן תורה בפרסום גדול בהר חורב נודע עלבון עוזבי התורה וכאלו בת קול מכרזת כן, שוב ראיתי להרש"א הובא

אמרתי לו שמעתי בת*) קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי, א"ל בכל יום ויום ג' פעמים אומרת כך, ולא עוד אלא שבכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואומרים יהא שמיה רבא מברך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסים אותו בביתו כך ומה לו לאב שהגלה את בניו וכו'.

הנה דתנא האלהיי ר' יוסי אשר היה חי סמוך אחר החרבן והיה אז שם בהעיר הקדושה החרבה, הנה לרוב צדקתו ורוב הדבק מחשבתו תמיד בצרת כלל ישראל ומחונן ומחבב תמיד עפרות החרבות הקדושות האלו, נכנס לאחת מהן להתפלל על כלל ישראל, ולפי רוב הדבק מחשבת השלם ההוא בתפלתו ההיא בו ית"ש, הוער עליו רוח ממרום ע"י מלאך הברית אליהו ז"ל, ובתחלה העיר לו כי לא טוב עשה בהכנסו לחורבה ויותר היה ראוי לו להתפלל תפלה קצרה בדרך, ומזה למד ג' דברים האמורים שם, אח"כ התעורר על דבקות רוח קדשו ב"ה עם ישראל בעת התקרבם אליו במחשבתם בתפלה נכונה, וכמו שאלו החרבות מעוררים את ישראל לאבלות כך שכינתו ב"ה משתתפת עמהם בזה, ושמע בת קול שבחורבה, שמענין החרבות האלו יתעורר השתתפותו ב"ה עם ישראל באבלם, ומ"ש שהבת קול מנהמת כיונה הוא משל על הדבקות שכינתו ב"ה עם ישראל, כענין היונה שרבוקה בבן זוגה כנודע מדחז"ל, והתעורר התנא שבכל ג' התפלות שישראל מתפללים בכל יום ומשבחים אותו ב"ה הנה יש בזה נחת רוח לפניו ית"ש, וזהו נענוע ראשו שהוא סימן לקבלת איזה ענין ברצון, ובכל אותן ג' התפלות שישראל מזכירין את העיר רשוממה החרבה, גם שכינתו ב"ה מתדבקת ומשתתפת עם ישראל, והוא ענין הב"ק היוצא בכל יום ג' פעמים מאותן החרבות ומאמרו ב"ה ג"פ בכל יום כה לאב שהגלה את בניו, והבן.

ויתר פרטי המשל שבמאמר ההוא, כגון מ"ש שהמתין לו עד לאחר שסיים תפלתו ומ"ש זה לזה שלום עליך רבי ומה"ג, א"צ למוצאם בהנמשל, כי כן דרך חז"ל [וגם הנביאים] לתאר המשל בכל דרכיו וחלקיו כפי מה שהוא רגיל להיות, ואף שבפתרון הנמשל לא באו כל אלו החלקים רק החלקים העקריים שבהמשל, וכאשר ביאר זאת הרמב"ם בהקדמתו להמורה והרשב"א בח"א בפירושיו להגדות רפ"ק דע"ז [ומבואר אצלי היטב ב ר ו ח ד ע ת פ"ז].

ועל הדרך זה הבנת יתר מאמריהם ז"ל שם פ"ק דברכות בעניני התפלה. שם תניא וכו' אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת ואסמכוהו אקרא יעו"ש, והוא להיות הביהכ"נ מקום נבדל מעסקי העוה"ז ומיוחד רק לתפלה לכן יותר מתכוין האדם שם בתפלתו ולכן המקום ההוא קנה קדושה להיות רצונו ב"ה וחפצו דבוק במקום ההוא. וז"ש ז"ל שם עוד מנין שהקב"ה מצוי בביהכ"נ ומנין לעשרה
שמתפללים

(הובא שם במדרש שמואל) פירש להך דאבות ג"כ כדפרשתיה. וגם במאמר שלפנינו אין הדעת סובלת לפרש שבכל יום בת קול בפועל אומר כן בהך חורבה דירושלים, כי אל מי יאמר הב"ק כן בכל יום בחורבה שאין שם אדם שומע? אבל לדעתי הכונה על צד המשל, ור"ל שמענין החרבות הקדושות האלו יתעורר להמשכיל השתתפותו ב"ה באבלם של ישראל וכאלו בת קול יוצא בזה, ואף שר' יוסי י"ל שמע ב"ק ממש, אך היות כן בכל יום א"א, וע"כ כמ"ש.

ובפ"ב דחגיגה תניא, אמר ריב"ז מה תשובה השיבתו בת קול לנבוכדנצר הרשע בשעה שאמר אעלה על במתי עב אדמה עליון יצאה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע וכו' כמה שנותיו של אדם וכו' ע"ש המאמר באריכות, וכן במגילה י"ב ע"א אמר רבא יצאה בת קול ואמרה להם (לאחשורוש ואנשיו) ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים בהם, כל אלו נראים רק על צד המליצה ולא בת קול גמור, ור"ל שהקב"ה לועג למחשבות הרשע כי המה הבל ע"ד שאמר הכתוב יושב בשמים ישחק וכו', וכן בכמה מקומות בהגדות שמוזכר בהם בת קול אין כונת כולם שוה, וק"ל.

ובחולין מ"ד ע"א ד"ה ור"י היא כתבו התוס' וז"ל, תימא דקי"ל כבית הילל משום בת קול וקי"ל דר' אליעזר שמותי הוא ולא משגיחין בבת קול שפסק כותיה
ב"מ

שמתפללים ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל, כי חפצו ב"ה ורצונו דבוק במקום המקודש ההוא ובעשרה המפרסמים עבודתו ב"ה וברוב עם הדרת מלך. ואז"ל שם בעשרה שמתפללים שכינה קדמה ואתיא, הוא כאלו תאמר שכביכול ב"ה מחכה ומצפה לתפלתם. ואז"ל שם כל הרגיל לבוא לביהכ"נ ולא בא הקב"ה משאיל עליו, ור"ל שהקב"ה חוקר אחריו אם נכון עשה לפי אונסו או אם בפשע ובמרד ואז לא ינקה מעונש הראוי. ואז"ל שם כשהקב"ה בא לביהכ"נ ואינו מוצא עשרה מתקצף, [ענין קצפו ב"ה הוא תת עונש הראוי, וזהו ג"כ כונת חז"ל במאמרם כל מקום שנאמר בו ית"ש חרון אף עושה רושם, באשר הוא ית"ש נעלה מקצף ומכל משיגי הגוף, והקצף האמור אצלו ב"ה הוא כלשון בני אדם על תת עונש הראוי הבא תמיד לרגל הקצף]. וכל ענינים אלו מובנים מעצמם, עוד אסמכום חז"ל שם עוד אקראי בדרשות נחמדות יעו"ש.

ושם מנין שהקב"ה מניח תפלין וכו' ומייתי התם מה כתיב בהנהו תפלין דמארא עלמא בחד בתא דרעא ובד' בתי דראש וכו', כבר פירש לנו הרשב"א כמו שהתפלין שמניחים ישראל הוא להזכיר לנו אלדותו ית"ש תמיד כך השגחתו ית"ש דבוקה תמיד בעם המפרסמים ומיחדים שמו ב"ה, ולהורותנו שדבקות שכינתו והשגחתו ב"ה היא כפי ערך התדבק מחשבת האדם בו ב"ה, לכן אמרו שכמנין הפרשיות והבתים שבטוטפתי דישראל כך לעומתם בחינות בענין השגחתו ודבקותו עם עמו, ואסמיך הכל אקראי שם, זאת היא כלליית כונת המאמר הנשגב ההוא, ולבארו בכל פרטיו עולה למעלה מיד שכלי, ועי' ברשב"א.

ועוד שם על דרך זה מאמר נשגב, אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר ושמחתים בבית תפלתי בבית תפלתם לא נאמר אלא בבית תפלתי מלמד שהקב"ה מצלי, מאי מצלי? אמר רבא יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואכנס עם בני במדת הרחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

הנה כבר כתב הרשב"א [הובא בעי"] שיש בהגדה זו סוד נשגב מאוד גם חיצון נכון והאריך בבאורו יעו"ש — והבנת המאמר לדעתי הוא, הנה ודאי לב האדם מלא תמיד תאות ותשוקות שונות וכמ"ש חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו, אבל הבורא ית"ש ודאי נעלה ומרומם על זה, כי אל מה יתאוה ויחשוק ב"ה? הלא ידו ב"ה בכל משלה ואין נעדר מיכלתו הבב"ת, אמנם מצינו דבר אחד שהקב"ה סילק יד הכרחו מעליו, והוא שלמות האדם וטובו המוסריי, כי נתנו ית"ש ומסרו ביד בחירת האדם, וכמ"ש חז"ל [ברכות ל"ג ע"ב] הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולהיות שהעונש האמתי תמיד כרוך [או בטבע גזרתו ית"ש או לתכליות נודעו אצלו ב"ה] בחיק עושה הרע המרשיע, והקב"ה חפץ תמיד בשלום כל ברואיו, ובייחוד בשלום עמו בחירו המפרסמים אלדותו ית"ש, לכן התשוקה הזאת האחת יש לה מקום להאמר בחיקו ית"ש, והוא שהקב"ה חושק ומשתוקק שעמו ישראל

(ב"מ נ"ט), וי"ל דשאני התם שלא יצאה אלא לכבודו דר"א שאמר מן השמים יוכיחו, עכ"ל, ועדיין מאין ידעו שהב"ק היה רק לכבודו? — ונ"ל, שבב"ק דב"ה (בלעדי קול הנסיי שבביהמ"ד, עוד) באה הערה אלדיית כלב החכמים וישראל לפסוק תמיד הלכה כב"ה נגד ב"ש (כה"ג כתב הרמב"ם ס"ה מלכים ובאגרותיו שהמופת האמתי על המשיח האמתי א"ה יהיה הסכמת כל בני העולם עליו בהעדר שום ספק ע"ש) ומזה הסכימו החכמים וקבעו תמיד הלכה כב"ה, אבל גבי ר' אליעזר אף לאחר הבת קול לא הוסר מלב החכמים הספק והגמגום שהיה להם על דעת ר"א לכן שפיר אמרו אין משגיחין בבת קול שכבר ניתנה תורה ואמרה אחרי רבים להטות ר"ל שרצונו ית"ש הוא שספקות הנולדים בהתורה יוכרעו רק ע"פ הכרעת דעת רוב החכמים ולא על פי הכרעה נבואיית, וכאשר ביאר היטב זאת הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה ובדרשות הר"ן סוף ד' י"ב, וכמ"ש ז"ל תמורה י"ו ע"א שא"ל הקב"ה ליהושע לאומרם לך (ג' מאות הלכות שנשתכחו) אי אפשר, ואח"כ החזירם עתניאל ב"ק בפלפולו, והבן.

קרוב ד׳ לכל קוראיו

ישראל יײשבו דרכם או עכ״פ יעשו תשובה, בכדי שיהיו ראויים לדונם במדת הרחמים ויהיו מוכנים לקבלת שפעו הטוב האמתי, ולכן בבית התפלה שישראל מתקרבים אצלו ב״ה ומבקשים מאתו אך טוב וחסד, ולעומתם בערך התקרבותם אליו ב״ה מתקרב הקב״ה גם אצלם וכמבואר למעלה, ומשתתף ב״ה בתפלתם ומשתוקק שײשבו דרכם ויעשו תשובה ויהיו ראויים להכנס עמהם במדת הרחמים ולהשיג את כל הטוב שעליו מתפללים וכמש״ה [ישעיה ל׳] לכן יחכה ד׳ לחננכם, ועל השתתפותו ית״ש בתפלתם של ישראל המליצו חז״ל נאוה מאמרם הזה, שפתים ישקו דבריהם הקדושים.

וסיום המאמר הוא יותר נשגב. הן מצד כונתו הנראה בהשקפה הראשונה כסתומה וכבר האריכו בבאורו הרשב״א [הובא בע״י שם] ויתר מחברים, והן מצד כי שם נגלה כבוד ד׳ במחזה, אמנם אינה מחזה נבואה ממש כי הנבואה כבר פסקה בימים ההם [וכמ״ש בסוטה מ״ח], אבל הוא מחזה ברוח ממרום הוער אשר לא פסק ולא יפסוק מעולם עד עולם מעל יראי ד׳ אוהביו ומקוראיו הבאים בסודו אשר יביאם הממ״ה ב״ה חדריו ויצוק שמן משחת קודש רוח קדשו עליהם להאיר עיני שכלם איש כפי מדרגתו וכפי אשר יחון ב״ה.

וזה לשונו, תניא אמר ר׳ ישמעאל בן אלישע כהן גדול פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ד׳ צבאות יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני, אמרתי לפניו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים והכנס להם לפנים משורת הדין, ונענע לי ראשו, עכ״ל הברייתא, וקאמר הש״ס מאי קמ״ל? קמ״ל דאל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך וכו׳.

והבנת כונתו הוא על פי דברים שבארנו ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דערעא, [וכאשר גם במחזות הנביאים מצינו מלכותא דרקיע נמשל למלכותא דערעא], והנה דרך מלך ב״ו ביום שמחת לבו [יום הולדתו או שאר יום גיל ודיצה] ישב על כסא מלכותו ויבואו לפניו עבדיו אוהביו הבאים בסודו ויברכוהו בברכת שלום [בל״א גראטולאציאָן גליקסוואונש], וענין הברכה היא, שיוציאו מחשבתם לפועל דבורם רוב אהבתם להמלך, והראות לו שכל תאותם ואווי נפשם המה רק שימלא רצון המלך וכל משאלותיו מאריכות ימים עושר וכבוד וכדומה לכל אשר יבקש האדם, והמלך שמח בברכה ההיא ומקבלה בנחת רוח ורצון טוב ומראה להם פנים יפות להורותם כי ערב עליו שיח ברכתם, גם לעבדיו ושריו אלו יגיע זאת לכבוד ויקר, באשר לא לכל עבדיו הרשות נתונה לבוא בברכת שלום הזאת כי אם להחשובים קרואי המלך ומכובדיו.

כזאת סיפר לנו איש האלדים ר׳ ישמעאל ב״א כהן גדול, מצאהו בעת הכנסו לפני ולפנים להקטיר קטורת שהיא ריח נחוח נחת רוח לפניו ב״ה [שנעשה מצותו עת שמחת לבו ב״ה, [ובייחוד שכפי הנראה היה אז יום הכפורים אשר היום ההוא כולו לד׳ יום סליחה ושמחת לבו ב״ה, עיי׳ משנה סוף תענית], היה לכהן גדול ההוא הכביד הנשגב האלדיי הזה, וראה ברוח ממרום עליו הוער שכינת עוזו ית״ש יושב על כסא רם ונשא, ובאה לו הערה אלהיית*) לכבדו ולפארו אומר לו ישמעאל בני ברכני, ר״ל באה לו הערה אלהיית כי יערב עליו ב״ה בהוציאו לפניו ב״ה

מחשבתו

---

*) לפי פשטות המאמר שמע ר׳י ב׳א קול ממש בביהמ״ק אומר לו כן וכענין וישמע את הקול דמשה ויתר הנביאים שהיה קול גופיי ממש נברא בנס וכמבואר מדברי חז״ל, אך לכאורה קשה הרי בזמן ר׳ ישמעאל כ״ג כבר פסקה נבואה ורוה״ק וכמש״ל סוף סוטה? — ולומר ששמע רק בת קול (וע״ד שכתבו תוס׳ סנהדרין י״א ע״א) והרי בב״ק השתמשו גם אז, וזה אין נראה בלשון המאמר, דא״כ היה לברייתא לומר ושמעתי בת קול. ולומר שלא שמע קול ממש רק שהוער לכל זה ברוח ממרום, גם זה דחוק בלשון הברייתא. ואולי היה קול ממש ובמדרגה ממוצעת בין נבואה לבת קול.

מחשבתו הטהורה מן הכח לפועל הדבור בברכת שלום, ולהראות לו בפועל דבורו שכל תשיקות ומאויי השלם הזה המה רק שימלא רצונו וחפצו ית"ש, [כי הקב"ה חפץ בהוצאת המחשבה הטובה להפועל כמ"ש הרמב"ם והעקרים בענין והאלהים נסה את אברהם ובתפלה ובשארי ענינים דומים לזה], כי זהו דרך הצדיקים הגמורים מבקשים רק המלאות רצונו ית"ש כמשז"ל פ"ב דאבות עשה רצונו כרצונך, והאלהיי הזה ר"י ב"א כה"ג ידע שאין לו להקב"ה תשוקה רק אחת, והיא, כי ישתלמו עמו בחירו בבחירתם במעשה הטוב ובתשובה כדי שיהיו ראויים להתנהג עמהם במדת הרחמים וישמח ד' במעשיו בהיותם מוכנים לקבל שפע טובו האמתי, לכן אמר לפניו ב"ה ברכת שלום ענינה כזה, והוא, שיתנהגו בניו על אופנים שיהיו ראויים למדה"ר ולקבלת כל טוב ואז ישמח ד' במעשיו, ואח"כ נענע לו ב"ה ראשו, הענין שבאה לו הערה אלהיית כי נתקבלה ברכת שלומו כרצון טוב לפניו ב"ה וערב לפניו ב"ה שיח ברכתו והקטרתו, [וכענין נענוע ראש שבמאמר ר' יוסי דחורבה הנ"ל שבארנו למעלה], והוא לרוב חשיבות הבן יקיר הכהן הגדול ההוא לפניו ית"ש.

כן נראה לדעתי הבנת המאמר הנשגב הזה על נכון, וד' יאיר עינינו.

סעיף ב.

ודע ושים אל לבבך אל אשר אמרנו בהגדות חז"ל שהם אמורים על צד רוח הקודש, כי לא בכל הגדותיהם ז"ל כך היא המדה, רק בקצתם במעוטים ומיוחדים בהם. בייחוד אותם אשר ישאו תיו הנבואה על מצחם ותמונת מחזה רוה"ק בהם, כענין מאמר דר' יוסי בחרבת ירושלים ודר' ישמעאל ב"א כהן גדול [פ"ק דברכות] שבארנו ודומיהם, שבא בהם בבאור גלוי אליהו ז"ל ומחזה כעין נבואה, הם ודומיהם נאמרו ברוח ממרום הוער עליהם.

אמנם יתר המון הגדותיהם ז"ל נאמרו על דרכים מדרכים שונים. קצתם אמרו כפי מה שהיה להם קבלה דור דור. וקצתם [ואולי רובם] אמרו ז"ל מפאת חכמתם הנשגבה, לפרש המקראות או לבאר ענינים שונים או לתת לקח טוב מוסר והשכל, וקצתם למדו מהמקראות וקצתם אסמכינהו אקראי בדרך אסמכתא וקצתם בלא מקרא כלל. ובקצת מקומות פירשו כונתם בבאור, ובקצת מקומות באו במעטה משלים מליצות וחדות, ודרכי צחות*) והדוד, ובלבוש הויכוח וההתווכחות. וכולם בתמונות ומדרגות שונות כפי הצורך הנראה להם ז"ל לפי הענינים מצד עצמם ולפי ענין בעל המאמרים ולפי ענין הזמנים והדורות שלפניהם [וכאשר הרחבתי באור כ"ז ברוח דעת. אמנם כל אלו על צד חכמתם ז"ל, וידוע שדרך החכמה לבדה, ודרך הנבואה לבדה, ואין ענין זה לזה.

וראיתי כי טוב לעמוד בזה על כוונת מאמר אחד לחז"ל [פ"ק דב"ב י"ב ע"ב] וז"ל, א"ר אבדימי דמן חיפא מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים, אטו חכם לאו נביא הוא? הכי קאמר אע"פ שניטלה מן הנביאים מן החכמים לא נטלה, אמר אמימר וחכם עדיף מנביא וכו'. והנה בהשקפה ראשונה יפלא מאמר אמימר מאוד איך יתכן שהנבואה שהיא נשפעת**) מאתו ית"ש תגרע בערכה

*) ממין מה שרגיל להמצא בדבריהם ז"ל אל תקרי כך אלא כך, שכוונו חז"ל להסמיך מכוונם אל המקרא בדרך צחות וחדוד, וקרוב לזה הדרך נמצא גם במקרא לשון נופל על הלשון משפט ומשפח צדקה וצעקה דישעיהו סי' ה', וכ"כ ג"כ במורה ח"ג פמ"ג במ"ש חז"ל בהגדות אל תקרי וכו' ע"ש.

גם לבוש זה הויכוח מצוי מאוד במאמרי אשר הז"ל נתנו הז"ל דיבור מכוונם בפיות נושאים שונים להתווכח בם, ומצוי דרך זה גם במקרא בייחוד בספר משלי ניתנו בפי החכמה מאמרים רבים להתווכח בהם עם בני האדם, והרחבתי הדבור הזה ברוח דעת פ"ו.

**) אולי י"ל עוד כונת אמימר בענין הכרעת הספקות הנולדים בדיני התורה שלא

בערכה מחכמת האדם? ואף אם נאמר שבא הדבור שם על החכמים האלהיים בעלי רוח הקודש, עדיין אין בו להשקיט הדעת, כי הלא נודע שמדרגת הנבואה רבה מאוד ועולה למעלה ראש הרבה מעל למעלת רוה"ק? ואחשבה בבאורו כך.

הנה ידוע כי חוק וגבול ניתן לחכמת מין האדם בכללה עד מקום שתוכל להשיג ולחקור, וכאשר מבואר ג"כ במורה מ"א פ' ל"א ומוסכם זאת מכל הפלוסופים [לדעת הפלוסופים האחרונים גבול מין האנושי בכללו לזה הוא, עד מקום שיד השגת חמשת חושיו שולטת בשום אופן], אמנם למעלה מגבולות ידועות אין יד חכמת מין האנושי שולטת בו כלל בלי נבואה או קבלה מהנביאים, והענינים האלהיים ורוחניים נפרדים מגופות, וכן ענינים עתידים להיות שאינם כמוסים בבטן הימים האלו על דרך סבה ומסובב, ובאופן שאי אפשר לדעתם על דרך איזה חכם הרואה את הנולד, המה ודומיהם הם ממעל לגבול השגת חכמת האדם בכלל, וצריכים להודעתם נבואה אלהיית.

והנה ידענו כי רק ארון הנביאים משה רבנו ע"ה זכה בנבואתו למדרגת במראה ולא בחדות שהיא מדרגת אספקלריא המאירה בלי תערובת כח הדמיון כלל [עי' יבמות ס"פ ד' ורמב"ם סוף ה' יסודי התורה ובמורה מ"ב פמ"ג וס"פ מ"ה], אמם יתר הנביאים לא ראו באספקלריא המאירה והיה בנביאתם קצת מתערובת כח*) הדמיון לפי ערך שלמות הנביא, כי לפי רבות שלמותו והתקרבו למדרגת אספקלריא המאירה כן ימעטו ציורים הגופיים ויחלשו הגשמותיהם בנבואותיו, ולפי מעוט שלמותו והתרחקו ממדרגת אספקלריא המאירה כן ירבו ציורים גופיים וחוזק הגשמותיהם בנבואותיו, ולכן אמרו חז"ל [חגיגה י"ב ע"ב] כל מה שראה יחזקאל [במרכבה דיחזקאל סי' א'] ראה ישעיהו [במרכבה דישעיה סי' ו"ו], רק שישעיהו נדמה כבן פלטין ר"ל שלם יותר וקרוב יותר למדרגת אספקלריא המאירה ומיעט בהגשמות וציורים, ויחזקאל נדמה כבן כפר ר"ל רחוק יתר ממדרגת אספקלריא המאירה לכן הרבה בהגשמות וציורים, [כן פירש מאמר זה במורה מ"ג פ"ו ועוד פירש שם פירוש אחר ע"ש ורפח"ח].

מבואר מזה שמה שהוא למעלה מגבול השגת החכמה ונודע רק בנבואה, אין

שלא ניתנו להכריע בשום נבואה רק על פי הכרעת החכמים, וכמ"ש הרמב"ם בפתיחתו לפירוש המשנה וז"ל, ודע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה וכו' יעו"ש באריכות דפח"ה, וכן ביאר בדרשות הר"ן דרוש י"ב, וזה מבואר מסוגיא דב"מ נ"ט שיצאה בת קול ואמרה הלכה כר' אליעזר ואעפ"כ לא השניחו חז"ל בב"ק ואמרו לא בשמים היא אין משניחין בבת קול כבר ניתנה תורה ואסרה אחרי רבים להטות, וכן מבואר בסוגיא דתמורה י"ו ע"ב שבימי יהושע נשתכחו ג' מאות הלכות ואמר לו הקב"ה לאומרם לך אי אפשר (ר"ל כי התורה לא ניתנה להכריעה בנבואה אחר מרע"ה) ואח"כ החזירם עתניאל בן קנז מתוך פלפולו ע"ש, ראינו שלא ניתנה התורה להכריע ספקותיה בהכרעה נבואיית כי לא בשמים היא, אכן ע"פ הכרעת החכמים בשקול דעתם העולה מתוך פלפולם ניתנה להכריע, ונמצא שיפה בזה כח החכם מכח הנביא וז"ש חכם עדיף מנביא, כן נ"ל נכון, וק"ל.

ועיין ירושלמי פ"ק דברכות, ר' חנינא אמר חביבים דברי זקנים מדברי נביאים וכו' עש"ה דפח"ה.

*) כי הנביא אע"פ שהוא נביא ד', מ"מ מצד היותו בעל גוף חומרי בעל אברים וחושים גופיים אין מציאות ואפשרות שימלט מכל הפעליות כח הדמיון הכרוך בהכרח הטבע בחיק בעל חומר, ורק משה רבנו ע"ה לפי תעודתו הגדולה שתתפרסם אלהותו ב"ה ותורתו על ידו בעולם, בראו הקב"ה בדרך פלא וגם למעלה מטבע מין האנושי עד שלא פעל כח הדמיון עליו כלל, שהיא מדרגת במראה ולא בחדות ואספקלריא המאירה. ולכן לא קם עוד כמשה וכו', באשר אין אפשרות לזה בלתי אם בריאה יברא ד' למעלה מהטבע ובדרך נס. והבטיחנו הקב"ה שלא יברא עוד אדם כמרע"ה, וכאשר כל זאת עולה מבואר מדברי הר"ן ז"ל בדרשותיו המסולאות.

אין אפשרות לשום אדם לדעתו על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח הדמיון, באשר אין שום נביא [זולת מרע"ה] נמלט ממנו. אמנם ענין שהוא למטה מגבול השגת החכמה יש אפשרות לחכם שלם בתכלית השלמות לדעתו על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח דמיון. נמצינו למדין, כי אף שיפה כח הנבואה מכח החכמה לענין זה שיד הנבואה שולטת להודיע ענינים שאין יד החכמה שולטת שם, מ"מ בזה יפה כח החכמה מכח הנבואה, כי עכ"פ במקום שיש להחכמה יד שולטת להשיג יש אפשרות לה להשיג הענין על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח דמיון כלל, מה שאין כך המדה בהנבואה [זולת מרע"ה]. והיטב נכון יובן ממילא כונת מאמר הנ"ל דחכם עדיף מנביא [ואסמכה ז"ל שם אקראי]. ודבר זה הוא דבר אמת מרגלית טובה לאיש יודע ומבין בעזה"י.

ובהמבואר אבין היטב מאמרם ז"ל בפ' חלק, שאז"ל שם לא בציר עלמא מל"ו צדיקים דמסתכלין באספקלריא המאירה, ותמה שם מהרש"א בח"א שהרי ספ"ד דיבמות אמרינן דזולת מרע"ה אי אפשר לשום אדם להסתכל באספקלריא המאירה, ותירץ דגמ' דיבמות אזלא לענין הנבואה וגמרא דפ' חלק אזלא לענין החכמה כי חכם עדיף מנביא כמ"ש במאמר דב"ב הנ"ל. אך עדיין אינו מובן ומה החילוק בין ההשגה מצד החכמה או מצד הנבואה עכ"פ יש יכולת להסתכל באספקלריא המאירה גם זולת מרע"ה מצד החכמה? — אמנם להמבואר יובן היטב, וגמרא דיבמות אמורה על ענינים שהם למעלה מגבול השגת החכמה וא"א לדעתם רק ע"י נבואה לכן אין אפשרות לשום אדם להשיגם באספקלריא המאירה זולת מרע"ה, וגמרא דפ' חלק אמורה על ענינים שהם למטה מגבול השגת החכמה לכן אפשר לחכם השלם בתכלית השלמות לידעם באספקלריא המאירה, והני ל"ו צדיקי הדור לרוב צדקתם עורה הקב"ה רוח ממרום עליהם להשלים שכלם בתכלית השלמות. וד' יראנו נפלאות מתורתו.

ואחרי הודיע ד' לנו כל זאת, נקל לדעת כי מאמריהם ז"ל הבאים בש"ס, אף שרק על דרך החכמה אמורים, מ"מ המה אמורים מצד חכמתם ז"ל השלמה, אשר לרוב צדקתם והנזרם ממותרות תענוגי הגוף והתמדתם בתורה ובמושכלות עורה הקב"ה רוח ממרום עליהם והשלים את שכלם בתכלית השלמות, כי סוד ד' ליריאיו.

והוא הדבר האמור בהמאמר פ"ק דב"ב הנ"ל, כי אחרי שפסקה הנבואה אחר חורבן ביהמ"ק, מ"מ מאת החכמים לא פסקה, כי יערה ד' רוח ממרום על יריאיו החכמים בכל דור להשלים חכמתם בתכלית השלמות שישגו בחכמתם בכדי שכח חכמת האדם בכלל יכולה להשיג.

אמנם אותן מאמרים שבאו בתמונה נבואיית, כהאי דר' ישמעאל ב"א כ"ג הנ"ל או שבא בהם גלוי אליהו ז"ל ודומיהם, המה נגלו על דרך רוח אלהיי נשגב מזה, הקרוב למדרגת רוה"ק ונבואה, ומגלה לבעליהם גם בענינים שהם למעלה מגבול השגת החכמה בכלל, והוא רק גורל מעט בני עליה השרידים אשר ד' קורא אנשי בריתו הבאים בסודו ית"ש. וד' ישים חלקנו עם עבדיו השלמים ויאיר עינינו במאור תורתו אמן.

סעיף ג.

א"ה, הנה אתרחש מלתא כי אחר כתבי עד הנה באו*) לנגד עיני דברי איש שוגה מבהיל ומהרס, [ה"ה במבוא להנביא יחזקאל בתנ"ך החדשים שנדפסו בפראג תקצז"ל

*) הנה ספרי התנ"ך הדם אינם נמצאים במחיצתי ורק ע"פ סבה באו דברי המבהיל האלו לנגד עיני, אמנם אזנינו שמענו כי עוד בכמה מקומות באו בבאורים ההם דברים זרים טיח תפל לחליש שרשי האמונה ולהרפות אשיותיה לפני צעירי השנים שאליהם

תקצ״ל עם ת״א], הנינעים להבנת גמרא דב״ב י״ב שבארנו למעלה היטב, והנה באמת לא ידעתי את האיש ההוא [גם את שמו לא העלה על ראש תרגומו ובאורו רק בר״ת] באשר לא ידעתי את שיחו, רק למען האמת והאמונה לא אחשה, ולמען הודיעך ביטול וסתירת דברי איש פער פיו לבלי חוק על נביאינו הקדושים ז״ל הוכרחתי להעתיקם הנה [וקונה הקולמוס תרע׳ בידי בהעתיקם] להראותך כי הבל יפצה פיהו.

וזה לשונו, „וגם הנביאים לא היו מוצרכים להיות מעוטרים בידיעות [א] נשגבות [כי השגת מעלת ד׳ בהרחקת כל גשם [ב] היא רק מנת כוס האיש אשר לו יד בידיעות אחרות נשגבות]. וראיה לדבר: הנה עמוס [ג] היה מנוקדים בתקוע והעיד על עצמו: לא נביא אנוכי ולא בן נביא אנוכי כי בקר אנוכי ובולם שקמים ויקחני ד׳ מאחר הצאן ויאמר ד׳ אלי לך הנבא אל עמי ישראל [עמוס ז׳] וכן היה גם אלישע [מלכים א׳ י״ט], וכן אמרו גם חז״ל: חכם [ד] עדיף מנביא, ומזה נראה כי לדעתם [ה] לא היה הנביא בהכרח חכם; וידוע כי רוח הנביא הלא נתן [ו] להנביאים להוסיף מדעיהם, ולא מצאנו נביא אחד אשר הביע לישראל ידיעה מה ברוח נבואותיו, אבל להפך [ז] כולם השתמשו במליצות ודמיונות מרגלים בפי עמם, כמו יהושע אשר אמר: שמש בגבעון דום אע״פ שעתה נודע [ח] ההפוך; ואם לקחם ד׳ לו לנביאים היה זה רק מצד צדקם וישרת לבבם״, אלה הם דבריו מלה במלה, ונעיר עתה על שגיונותיו על ראשון ראשון:

[א] בפ״ד דנדרים ל״ח אמר ר׳ יוחנן אין הקב״ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור עשיר ועני וכו׳, הנך רואה דעת חז״ל מבואר שהראשון מתוארי הנביא הוא שיהיה חכם, ואם בתואר עשיר [שהוא רק קנין חוציי ובלתי עצמיי ורק בערך

ההצטרפות

שאליהם נכתבו וראש פתנים יינקו, לדבר תועה על נביאי ד׳ ולפקפק בדחז״ל וקבלותיהם. שומו שמים על זאת! בני אל חי נוחלי דת הקדושה ימירו כבודם ויחללו הדר אמונתם בשאט נפש ח״ו, ומה נעשה לאחותינו היא התורה הקדושה? הלא היא מיללת ואומרת בני אמי נחרו בי וכו׳ כרמי שלי לא נטרתי. ורעה עוד באשר שמענו כי גם קצת מהרבנים המורים במדינת בעהמן אחזו לחברה עם החכמים המבארים ההם ושלחו עמם את ידם, ואף גם אם אאמין שהמה בעצמם נשמרו מבלי הוציא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן לפי תוה״ק? אילי ואולי? — אך מדוע אינם מוכיחים את בני בריתם ואינם מישירים אותם להשיב איתן קסתם אל מול הדרך הראויה והישרה על פי דת של תורה? — ואם חננם ד׳ במדעות וידיעות, התהיינה אלה לפוקה ח״ו למרות את רוח קדשי ב״ה לצרור את התורה האלהיית ולהקדיר את זוהר תפארתה? — חלילה! הם מלהזכיר! הלא ראשית חכמה יראת ד׳, ותעודת החכם בחכמתו הלא היא רק להצליח בני דורו להורותם ולהראותם כי טוב ד׳ וישר דברו אשר דבר ביד עבדיו הנביאים והחכמים, להלהיב לבות בני דורו וללטוש עיניהם למען את התורה והאמונה האלהיית ביָפְיָהּ והדר זוהרה תחזינה עיניהם כפי מסת כח הכרתם.

גם שמענו שבהרבה מקומות עזבים ביותר מהראוי פירושי חז״ל, ואף כי ידוע שגם חכמי העמים המה חכמים ושלמים אנשי אמת ואמונה, אמנם באשר לא מפי אמונת קבלת חז״ל הם חיים כי לא עליהם באה מצות האמונה בה, לכן ישבילו ויחקרו על ספרי הקודש במושכלות חקירות טבעיות נבונות ע״פ הטבע ובעל ספר דברי הימים, כי המה לא באו במסורת הקבלה, לא כן אנחנו ב״י הבאים בברית אמונת ספרי הקודש וקבלת חז״ל, ובאשר באר כל זאת גם החכם המפואר מהר״ם מדעסויא בהקדמתו על התורה יע״ש. ולמה החכמים המבארים האלו אינם שואבים בששון ממעיני הישועה אשר כרו לנו גדולינו וחז״ל בפירושיהם ובאוריהם? — המבלי אין גברים בישראל חכמים מפרשים שלמים הוכרחו לשאוב מבאר נכריה? — או המאוס מאסת את יהודה ח״ו? — ואולי רק אהבת החידוש והשנוי להראות פירושים חדשים ורעיונות שונות להצב לזה, אך גם בזה אין די הצטדקות, כי מטרת כל מבאר ספרי הקודש צריכה להיות מרוחקת מכל פניה ונטיה בלתי לד׳ לבדו לשם שמים ולמען האמת והאמונה.

ההצטרפות כי אשר יחשב נגד איש זה לעני יחשב נגד חברו לעשיר ואין עשיר באמת רק העשיר בדעתו השמח בחלקו וכמ"ש חז"ל] נלחצו המפרשים ז"ל קצת, מ"מ בתואר חכם שהוא קנין ראשיי עצמיי ואמתיי אין אומר ודברים ובודאי צריך להמצא בנביא ד' הנשלח במלאכותו ב"ה להישיר ולהנהיג את כל בני דורו. — וזה לשון רבנו הרמב"ם ז"ל במורה מ"ב פ' ל"ב, הדעת הראשון [בנבואה] והוא דעת המון הפתאים וקצת עמי אנשי תורתנו, והוא שהשי"ת יבחר מי שירצה וישרה בו הנבואה וישלחהו, אין הפרש בין שיהיה האיש ההוא חכם או סכל רב השנים או צעיר השנים, אלא שהם יתנו בו קצת טוב ותיקון המדות וכו' [והנך רואה שזאת היא דעת כותב הבאור הנ"ל]. וכתב עוד במורה שם וז"ל, והדעת השני היא דעת הפלוסופים, והוא שהנבואה היא שלמות אחד בטבע האדם וכו'. וכתב עוד שם וז"ל, והדעת השלישי והוא דעת תורתנו ויסוד דתנו, וזה שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה המכין עצמה לה אפשר שלא יתנבא, וזה ברצון אלהיי, וזה אצלי כדמות הנפלאות כולם, ונמשך כמנהגם וכו', אמנם היות יסודנו במדות ובדבריות [ר"ל מדעות שכליות] עכ"פ, הוא אמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועני, וכבר בארנו זה בחבור הגדול [כיון לדבריו ברפ"ז מהל' יסוה"ת שנעתיקם קצתם לפנינו אי"ה] ובפירוש המשנה וכו', ומהם דברי חכמים כולם הולכים על זה היסוד, והוא שהשם יבוא להנבא מי שירצה את שירצה, אמנם לשלם המעולה בתכלית, אבל הפתאים מעמי הארץ א"א זה אצלנו ר"ל שינבא אחד מהם, אלא כאפשרות הנבא חמור או צפרדע, זה יסודנו, שא"א מבלתי ההתלמדות והשלמות, ואז יהיה האפשרות התלות בו גזרת השי"ת, עכ"ל במורה. וכן כתב ג"כ בחבורו היד החזקה ר"פ ז"ין מה' יסודי התורה ה"א, וז"ל שם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו וכו' והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד, אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי שאר כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרז עצמו וכו', אלא דעתו פנוי תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה הראשונה עד טבור הארץ וידע מהן גדלו, מיד רוח הקודש שורה עליו, ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים ויהפך לאיש אחר, ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על שאר מעלת בני אדם החכמים, ע"ש באריכות דפח"ח.

[ב] כימי לא שמעתי סכלות גדולה כזו כי יתן ד' את רוח נבואתו על איש*) המוניי שחושב בחיקו ב"ה תמונה גשמיית וישלח איש כזה במלאכותו אל כל ישראל ואל יתר העמים, ולא מבעיא לדעת הרמב"ם פ"ג מה' תשובה ה"ז הנה איש ההוא נדון כמין וכופר ואין לו חלק לעוה"ב, אלא אפי' לדעת הראב"ד שם שאינו נדון כמין וכופר כיון שהוא אנוס בקוצר דעתו [וכאשר ביארתיה ברוח חו"ב פ"א], עכ"פ איך יתן ד' רוח נבואתו על איש אשר לא ידע אותו ויחליפנו בגשם. ולהפך, אחרי שנתן ד' את רוח נבואתו עליו, איך יצוייר שלא ידע רוחניותו ב"ה וימירנו בדמיון וגשם ח"ו, ואין זאת כי אם סכלות גדולה והוללות רעה.

[ג] ושם בעמוס ז' כתיב, ויאמר אמציה [כהן ע"ז בבית אל] אל עמוס, חוזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא ובית אל לא תוסף עוד להנבא. הנה חשב אמציה כי עמוס בא לבית אל להנבא שם עבור השגת פרנסת ביתו ולהשיג גבול אמציה בזה, והשיב לו עמוס שהוא אינו מתנבא ללחם כי פרנסתו מצויה לו מב' הסחורות בבקרים ובשקמים. וגם אלישע עסק בנחלת שדהו וכרמו [ומי יודע כמה עבדים היו לו ג"כ] לפרנסת ביתו, ועודף העת התעסקו בתורה ובמושכלות, וכאשר אמרו חז"ל [בברכות רפ"ו] לפי שנאמר לא ימוש ספר

התורה

---

*) וכמאמר האומרים (הושע ט') „אויל הנביא משוגע איש הרוח" והנביא משיבם „על רוב עוונך ורבה משטמה".

התורה מפיך והגית בו יומם ולילה, יכול דברים ככתבם, ת״ל ואספת דגנך הנהג בהם דרך ארץ. וכן היה גם דרך קדמונינו ז״ל התנאים והאמוראים ז״ל לעסוק במלאכה לפי צורך פרנסתם ועודף זמנם הוציאו ללימוד התורה. וז״ל הרמב״ם ז״ל בפ״א מה׳ תלמוד תורה ה״ט, גדולי ישראל מהם היו חוטבי עצים ומהם שואבי מים וכו׳ ואעפ״כ היו עוסקים בתורה ביום ובלילה והם בכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבנו עכ״ל, ועי׳ מ״ש הרמב״ם בפי׳ המשנה פ״ד דאבות על משנה ודאשתמש בתגא וכו׳ האריך והרבה ראיות הרבה בענין זה ע״ש ודפח״ח, ועי׳ עוד מ״ש הרמב״ם בפ״ג מה׳ ת״ת ה׳ יו״ד ובכ״מ שם ע״ש דפח״ת. והנה ארון הנביאים משה רבנו ע״ה היה רועה צאן, הכי בעבור זאת נאמר שלא היה חכם? — הוי חכמים בעיניהם! ונגד פניהם עדיפי מהנביאים! ובאמת כבוד הקדושים במקומם מונח ולעג הלועגים אל חיקם תשוב.

[ד] היא המימרא דב״ב י״ב, וכבר פירשתיה בדפים הקדומים על אמתת כוונתה מובנת לכל יורע מבין שופט מישרים. גם הפלסופים האחרונים מחכמי העמים בראשם המפורסם קאנט מסכימים ומכריחים במופתים חותכים שיד חקירת שכל מין האנושי בכללו שולט רק עד מקום שיד השגת ה׳ חושיו שולטת בשום אופן, אבל למעלה מגבול הזה, כמו בענינים אלהיים רוחניים מופשטים מגופים [וה״ה ידיעת העתידות שאינם כמוסים בבטן הימים האלו וכמ״ש לעיל] אין יד שכל האדם בכללות מינו שולטת כלל להשיגו בלי קבלה והודעה מנבואה אלהיית, [ובארתיהו ברוח היום פ״ה], ובזה הרס הפלוסוף קאנט הנ״ל כל מבצרי הפלוסופים הקדמונים ההורסים אל ד׳. והנך רואה בנקל שהענינים האלו המה נושאי הנבואה, והם למעלה מגבול השגת שכל האנושי, ואיך יעי״ב לב ב״א תולעה להרבות בענין הנבואה דברים בהשערות ואומדנות, וחז״ל התנאים האלהיים אשר מדרגת קצתם היתה קרובה למדרגת רוה״ק העלימו והמעיטו דבורם בה ואמרו [פ״ב דחגיגה] אין דורשין במרכבה, ואף כי לאנשים כגילנו, הלא זאת יהיה בגדר והכסיל ירבה דברים. ואם יש את נפשך להתגדר בפלסופיא ולהראות כחך בידיעת תהלוכות הנפש [עמפירישע פזיכילאגיע], הנה היא כפי התהלכות הטבעי ובסתם ב״א ולפי רבוי הנסיונות אשר אספו בעלי הידיעה ההיא, והרשות נתונה לך לחבר בזה ספרים. אבל לא להשוות נפשות בני האלהים הנביאים אשר הביאם הממ״ה ב״ה חדריו ותהלוכותיהן בנבואה לנפש אחד העם ותהלוכותיה. ובאמרם למשה ואהרן כי כל העדה וכו׳ ומדוע תתנשאו, נאמר להם בקר ויורע ד׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. ואמר הכתוב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו.

[ה] כבר הראיתיך בבאור שאדרבה דעת חז״ל מתנגדת בפירוש לזה, בסוגיא מפורשת פ״ד דנדרים שהבאתי למעלה אות א׳.

[ו] אין שחר כלל לדבריו, וגלוי וידוע אפי׳ לתינוקות של בית רבן שרות ד׳ נחה על הנביא רק לתכלית*) הישרת בני דורו לגל אזנם לאמונה ויראת ד׳ ומוסר

השכל

*) ולדעתי זה הוא אחד מהטעמים על אשר קצת נבואות (בייחוד ביחזקאל) באו בקצת זרות נגד צחות הדקדוק הלשון ונגד יופי המליצה ונקיון הלשון כראוי, והרי התנאי הראשון מתנאי הנבואה שמנו חז״ל שלמות החכמה כמ״ש למעלה, ומחוק החכם השלם הוא לידע צחות הלשון שדובר למען כלכל דבריו במשפט הראוי, ובייחוד הנביא שתעודתו היא רק הדבר (ולכן נקרא נביא מגזרת ניב שפתים), ואיך יתכן שיהיה המום בניב שפתיו והדבור הצח והנקי אין בו ח״ו? אמנם לדעתי היה זאת לסבת הדורות שלפניהם, יען שתכלית הנביא ועיקר תעודתו היה רק להשריש יראת ה׳ ולתקוע אמונה ומוסר בלב העם, לכן דבר הנביא עמם כפי אשר הרגיל על לשון העם שלפניו, ככתבם ובלשונתם, לפי מקומם וזמנם, כי רק בזאת יכנסו הדברים בלב שומעיהם ויכו שורש בלבם, כי לא המדרש וצחות הלשון העיקר רק מעשה הטוב.

והנה ביחזקאל סי׳ י״ו וכ״ג עקם וכפל שם לשונות נראות בלתי מהוגנות (וכבר

היו

השכל כי זה כל האדם וראשית חכמה יראת ד׳, ואמר ישעיהו [ישעיהו ס״א], רוח ד׳ עלי יען משח ד׳ אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב, ומיכה [ג׳] אמר, ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ד׳ ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו, ובאדון הנביאים מרע״ה אז״ל שא״ל הקב״ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו׳.

[ז] לא עשה כן לכל גוי ואומה ולשון להרים כל כך יד בגלוי. ואף כי בפתיחת ספר המחובר לחנך בו הילדים צעירי השנים בתורה ואמונה, ומה יהיה בעם נולד? בנים כחשים בנים לא אמון ואמונה להם ח״ו, חוסה ד׳ ורחם עלינו. ואף שהנביאים בודאי היו חכמים שלמים ולא היתה תעודתם העקרי להורות העם במדעות וחכמות, רק להפיץ יראת ד׳ מוסר ואמונה ודעת אלהים בארץ כי זה כל האדם, אבל למצוא בהם הפך האמתיות, חלילה! הס מלהזכיר! לא יראה ולא ימצא ח״ו, והקב״ה אמת ותורתו אמת ונביאיו אמת וצדק.

[ח] הנה לבני ישראל המאמינים לא נודע ההפך, וגם לי לא נודע. ואם טוב בעיני איש אחד לומר על הענין ההוא שהוא דמיון ושקר, הלא הבחירה בידו לאמור כן על כל הנפלאות שבתורה ועל מתן תורה ולכפור בד׳ ובתורתו ובנביאיו, כי בחירת האדם חפשית וכמ״ש הכתוב ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות, וא״כ
כל

היו לאבן נגף להבוערים המתלוצצים), וחלילה זאת לנביא קדוש ד׳, והרי אז״ל (רפ״ק דפסחים) שעקם הכתוב וכו׳ כדי לדבר לשון נקיה, ואמרו שם באחד מתלמידי דרב שדבר בלשון שאינה נקיה שבדקו אחריו ומצאו בו פסול, וא״כ כ״ש וק״ו לנביא קדוש ד׳ שלא ידבר ככה בלתי הכרח גדול. אבל לדעתי היה זאת לסבת דור המוניי ערל לב ועב הטבע שלפניו, ראה הנביא שאין אפשרות להבזות תועבותיהם בעיניהם בלתי אם בלשונות כאלו, לדמות להם תועבותיהם לדרכי הזונים הנמאסים, כמ״ש חז״ל (ספ״ג דמגלה) לצנותא דעע״ז מותר, וכענין כרע בל קרס נבו דישעיהו (מ״ו), והוא למען הבזות את התועבות הגדולות האלו בעיני בעליהן, ונשובה לדברינו.

והנה בדפים הקדומים הבאנו מאמרם ז״ל (פ״ב דחגיגה) כל מה שראה ישעיה ראה יחזקאל אלא שזה נדמה כבן כפר וזה נדמה כבן פלטין, ופירש רבנו הרמב״ם ז״ל (במורה מ״ג פ״ו בפי׳ הראשון ונראה שתפש הפירוש הזה לעיקר ע״ש) כונת חז״ל, ששנוי הסגנון הנ״ב לשני אלו הנביאים לפי שנוי ענין הדורות שלפניהם, יחזקאל היה לפניו דור המוניי דל ומעונה גולים ונודדים ראה את עצמו מוכרח לפרט להם יותר, וישעיהו היה לפניו דור דעה עם שקט ושלו ובפרח הצלחה לכן לא הוכרח לפרט להם כל כך ולכן בחר בקיצור ע״ש דפח״ה. והדעת נוטה שגם בענין צחות הלשון ומעוף מליצתה כך היא המדה, וכדבר האמור למעלה, וק״ל.

ומזה הערה גדולה לקצת מליצי דורשי זמננו המגביהים בדרשותיהם מעוף מליצות נשגבות בצחצחות אשכנזי כאשר ידברו בהיכלי מלך ושרים, מבלי שום עין על הלשון והמליצה הנהוגה במקום ההוא ובזמן ההוא בין רוב השומעים, הרי המקום (בית הכנסת) אינו בית לימוד הלשונות רק בית אלהים, ותכלית הדרשה היא רק לקבוע בלב העם אמונת טהורת יראת ד׳ ומוסר, ואם כן ראויה להאמר בלשון ובמליצה הנהוגה בין המון השומעים ועכ״פ קרוב לזה, וכאשר פרטתי הדבור בזה ב ר ו ח ד ע ת פ״א ופ״ב.

וכ״ש וק״ו שראוי להם להיות בונים ולא מהרסים ולא יפרצו בחומות האמונה וקבלות חז״ל וכאשר פשתה המספחת בעו״ה, וכמעט נתקיים מ״ש הכתוב ו י ט ו ש י ע ק ב ע ו ש ה ו ו י ב ן ה י כ ל ו ת, כן המליצו חז״ל בירושלמי פ״ה דשקלים (הובא שם בעין יעקב) על בנותם בתי כנסיות בשנויים ולתלפיות שלא לשם שמים וקופצים ידיהם מהחזקת לומדי תורה, ואם לזמניהם ז״ל כן כ״ש וק״ו בזמננו. ואמר הכתוב נ ב י א י ך ח ז ו ל ך ש ו א ו ת פ ל וכו׳. ואמר הכתוב י ב ח ר ו א ל ה י ם ח ד ש י ם, ובזמננו החלו לנהוג מנהגים זרים ענינים לא שערום שנויים וקצורים ופרטתי מזה הרבה ב ר ו ח ה י ו ם ו ב ר״ה, ועוד מקומות. וד׳ ירחם במהרה וישיב לב בניו לחבר את אהל יעקב להיות אחד בלב אחד לד׳ אחד ושמו אחד.

קרוב ד' לכל קוראיו

כל מורה זה למה לו? — ואף שקצת מעיינים אשר היה רחוק בעיניהם שיעשה הקב"ה נס בשנוי תנועות גרמים השמיימים ולבטל כללית סדר מעשה בראשית בזה, חשבו לפרש הפלא ההוא באופן אחר, ועל כל פנים מידי פלא יוצא מדרך הטבע לא נמלט, וכמש"ה שם בבאור [יהושע יו"ד] ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו וכו', גם דבריהם המה רק השערות ואומדנות. אך לומר שנודע ההפוך הוא שקר מפורסם, כי איזה רוח רעה עבר עליו להודיעו הפך הנביא? — אין זה כי אם כזב נגלה והוללת רעה. אתה ד'! ראה בענינו ולחצנו, ולא ביד האומות, כי ב"ה אנשי חסד ואמונה המה, רק ביד אחינו מנדינו, בניך מהרסיך ומחריביך, חוסה ד' ורחם והשב לב בניך אליך.

צא ולמד מדרכי חז"ל וראה גודל צדקתם בבואם למקרא המוקשה להם, הודו ולא בושו שהחסרון הוא בחיקם לקוצר דעתם, ור' יוחנן גְדל האמוראים אמר [מנחות מ"ה] על איזה פסוקי יחזקאל הנראים בהשקפה ראשונה כסותרים דברי תורה פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, ולכן בקשו לגנוז ספר יחזקאל [שם בגמרא] הנה ודאי ידעו שהנביא מלאך ד' לא יסתור דברי תורה, והחסרון הוא רק בחיקנו, לקוצר דעתנו, רק למען לא יהיה למכשול לקשיי האמונה החכמים בעיניהם, לכן רצו לגונזם, עד שאח"כ דרשום ומצאו להם פירושים מובנים לכל. וכ"ש במהות הנבואה ועצמיותה שזהו במופלא מאתנו. וכבר אמרו חז"ל [חגיגה י"ג ע"א] במופלא ממך אל תדרוש במכוסה ממך אל תחקור וכו' במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות, ואמר [קהלת ה'] כי האלדים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים.

ומדי דברי בזה, אעירך לתת טעם נכון למה בדורות האחרונות פסקה הנבואה? ואחרי דברי חז"ל [עי' ילקוט ריש יחזקאל] שאמרו משנבחרה ארץ ישראל [לנבואה] יצאו כל שאר הארצות, עדיין נשאר לשאול, למה מנע ד' את רוח נבואתו מאת בני עליה עבדיו שבארץ ישראל הראויים לה בזמן עמידת בית שני וגם אחר חורבן בית שני? ובמורה ח"ב פל"ו כתב שהעדר הנבואה בזמן הגלות הוא לסבת עצבות ועצלות ורבוי תשוקה למותרי התאוות אשר גברו מאז יעו"ש, ועדיין יקשה על העדר הנבואה בימי בית שני? ולדעתי הסבה היא, כי אחרי שכבר יסד והחזק הקב"ה תורתו ואמונתו ע"י הראות נסים גלויים בשנים קדמוניות, שוב אינו מראה נסים גלויים, כי לא ישנה הקב"ה את הטבע לעיני כל כופר, [וכאשר יש ללמוד זאת מדברי הרמב"ן ס"פ בא ע"ש דפח"ח]. ונראה שגם מטעם זה פסקה הנבואה, כי גם היא מן הנסים הגלויים [ולכן הפלוסופים נעדרי דת מכחישים אותה או משיאים והושבים אותה על דרך אחר ולא על הדרך שאנחנו בעלי הדת מאמינים אותה] כי ידבר ד' עם האדם וישלחנו במלאכותו אל כלל האומה, ולכן מעת הפסק הנסים הגלויים פסקה גם היא, וסֶמֶך גדול יש לזה ממ"ש הכתוב [תהלים ע"ד] אתותינו לא ראינו אין עוד נביא וכו', הנה סָמַך העדר הנבואה להעדר האותות, ועוד סמך גדול לזה, ממ"ש חז"ל [יומא כ"ט ע"א] על פסוק אילת השחר שזמן מרדכי ואסתר היה זמן הפסקת כל הנסים, וזהו היה גם זמן הפסקת רוה"ק והנבואה, וכדתניא בסוטה מ"ח משמתו חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקודש מישראל וכו' יעו"ש, וידוע שזה היה בזמן מרדכי ואסתר בקרוב, רק שעדיין השתמשו בבת קול הנשמע להחכמים הראויים לזה וכדבארנו בדפים הקדומים, והוא קצת מדרגת נבואה ואינו כל כך נס גלוי, ואח"כ גם הבת קול פסק. אמנם הנסים הנסתרים הנראים בהשתלשלות טבעיות ונמשכות אל הדרך אשר יהיה רצון ההשגחה האלהיית בתחבולותיה להטותם ע"ד שאמר הכתוב אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע ואמר אתה סתר לי מצר תצרני וכו', המה לא פסקו ולא יפסקו לעולם, וכאשר באר זאת היטב רבנו הרמב"ן ז"ל בפרשיות וארא בא ועוד מקומות וכתב שם שהאמונה בהם היא מיסודות התורה והדת ע"ש דפח"ח. ולכן גם רוח אלהיי ממרום העיר לא פסק ולא יפסוק מעולם עד עולם מעל יריאיו ית"ש אשר יערה ד' ממרום עליהם איש איש כפי מדרגתו ואת אשר יחון יוחן.

ונשובה

ונשובה לדברינו אשר התעוררתי בזה, ועצור במלין מי יוכל, ונפש כל שלם החפץ בשלום הכלל בקרבו תאבל על הרעה כי פשתה לסלף תעודת החכמה ולהמיר טוב תכליתה ברע מוחלט. — מקור נעים! חכמה האלדיית! נהר הוציא ד' מעדן גנו להשקות ארץ ויושביה שפע רצון והצלחה, להצליח בני האדם, ולהראותם כי טוב ד' וישר דברו, איך נהפכת למקור אכזב מים לא נאמנו, ותהי ביד מוגיך כלי משחית לחבל.

הן זאת פעולת קצת מחברי ומליצי זמננו — ולו חכמו ישכילו כמה רחוקים המה עוד מן השלכות האמתית, וכמ"ש החכם [קהלת] אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ואם חננם ד' במעט ידיעות וכשרון הלשון, ראוי להם להשכיל במו להטיב, לחזק האמונה ויראת ד', ולהיות ממצדיקי הרבים. כמדת הצדיקים המקיימים את העולם, ולא להיות ממאבדי העולם ומנתקי מוסרות האמונה, הבזאת יתהלל החכם בחכמתו?

לא כן! אבל יראת ד' היא הכמה, ובלעדה, וחכמת מה היא ומה תכליתה? — ורק זאת היא תעודת החכם עלי ארץ להצדיק לרבים, וכדבר ד' ביד נביאו [ירמיה ט"ו] אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, כי הקב"ה ברא עולמו במאמר פיו, והחכם הצדיק מקיימו במאמרי פיו אשר בהם יעיר אוזן אנשים לאמונה ויראת ד', מדריכם ומנהלם בדרך המוסר והשלמות, וכפי עליון כן פיהו ישכיל להטיב, וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. וכאשר כן היה דרך חז"ל אשר מעולם אנשי השם, ומצדיקי הרבים ככוכבי אור, כן אור צדיקים ישמח אלדים ואנשים.

השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם.

ובהגדות המדברים מהרקיעים והגלגלים וממהלך הכוכבים ומזלות. הנה המה לא נתנו לדרוש ברבים כמ"ש חז"ל במשנה רפ"ב דחגיגה, גם אין יוצא מהם תועלת מוסריי להמון על פי הרוב, זולת במקומות מועטות ובמעט הדבור בהם, להעיר לב ההמון על כה רבו מעשיך ד' וכו', גם חז"ל דברו בהם בקצור ובהעלם וברמז למשכילים, גם בקצת מקומות לא נודעו לנו היטב מובני לשונות החכמה שהשתמשו בהם חז"ל בימיהם בחכמה ההיא*).

ובאתי בזה אודות הדעה שנתפשטה בזמננו כמעט בכל העולם, מעמידת השמש והיקף תנועת כדור הארץ. לראות בזה אם נמצא התנגדות לדעה זו בתוה"ק ולא תבוא בקהל ה', או אם לא נמצא לה התנגדות בתוה"ק. וממילא ראוי להמשך אחריה, אחרי שהתברר אמתתה אצל כל חכמי דורנו ונהייתה כמפורסמות אין ראוי לחלוק עליה, גם בזוהר פ' ויקרא משמע בהדיא כדעה זו וכמ"ש בספר הברית ח"א מ"ט פ"ה והעתיק לשון הזוהר ע"ש.

הנה בזמננו קימו וקבלו כל החוקרים והתכניים דעת קאפערניקוס, [שם תוכן מפורסם לפני ג' מאות שנה] שהשמש עומדת לכדור הארץ מתנועע סביבה במעגל

---

*) ידוע שלכל חכמה יש גם לבעלי החכמה ההיא לשונות מיוחדות לצייר בהם ענינים ידועים במלות קצ"ות (טערמינאלאָגיע קונסטאויסדריקע בל"א), ומי לא יבין שברבות השנים נשכח קצת מן היקף מובנם בלשונות האלו, שהרי אפי' בסתם לשוי יפול השתנות המובן ברבוי הדורות והזמן וצריך פירושים ופירושים לפירושים, וכאשר ביאר הרב בעל עקרים ז"ל במאמר ג' פרק כ"ג ע"ש, וכ"ש בלשונות החכמה המיוחדות לבעלי החכמה.

דרך משל לשון גלגל הנמצא בפסחים צ"ד ובשארי מקומות מהגדות חז"ל, הלא נודע רוב הספקות וחלוקי הדעות למפרשים ז"ל ראשונים ואחרונים בכונת חז"ל בהם, ומזה תוכל להקיש על דומים לזה.

במעגל המזלות [עקליפטיק] פעם אחת בכל שנה, ובתוך תנועה זו שבכל שנה תסבב על ציריה שס"ה פעמים, [כמו עגלה המהלכת סביב ארמון גדול עגול ובתוך שתקיף את כל הארמון יסובו הגלגלים בעד צירם שס"ה פעמים], ומזה נולד התחלפות היום והלילה, ואשר עינינו רואות שהשמש מהלכת, הוא מהכזבת חוש הראות, כאשר היושב בספינה חושב שהספינה עומדת וחוף הנהר הולך, וכאשר הרחיבו הדעה הזאת בסברות נכונות נראה אמתתן לכל ישר העיון דורש האמת, יעויין בספריהם וקצת ממנו בספר ראשית למודים, והוכיחו כל התוכניים דעה זו בראיות מקובלות אל השכל, והרבה מעקשי ההבנה אשר יפלו על פי דעת מיהאבריא, [שם תוכן קדמון מחזיק בדעת הקדמונים שהשמש מסבבת והארץ לעולם עומדת], נעשו על פי דעת קאפערניקוס למישור וקלי ההשגה, ונתפשטה ונתקבלה דעה זו בין כל חכמי הארץ כמעט בכל העולם, עד שכל מי שיחולק עליה וחושב כדעת ט"ב, נראה כמתעתע וכאיש בער לא יבין, וגם בזוהר משמע בהדיא כן וכמ"ש לעיל.

והנה בספר הברית ח"א מ"ט פ"ח חשב להשיג על דעה זו, והרבה לשפוך עליה אפו וחשב להעריך נגדה טענות, כן מצד תוה"ק וכן מצד הטבעיות.

והנה אשר חשב המחבר ההוא ז"ל להשיג מצד טענות טבעיות, לא ראיתי צורך להשיב על דבריו, כי הלשים המה, כאשר יראה הרואה, גם אין מקומו פה בקונטרס הזה — וגם אל מי נאמין יותר בטבעיות, אל המחבר ההוא היחיד שהיה טמון בסתר אוהל בית תלמודו, או אל המון חכמים ותוכניים, אשר בלו כל ימיהם בהשגחת החכמה ההיא ושמושה ולהם ניתנה הארץ וכלי מבטות ושארי כלי נסיונות בבית מדרשיהם [אוניווערזיטעטען] והרבה מסעות סביב כדור הארץ והרבה ענינים מופתיים מבררים האמת דומים לזה עד שנתאמתה להם דעה זו בלי חולק ונהייתה כמפורסמות? — הלא ודאי אל כל אלו החכמים נשמע בדבר טבעיי אם אינו מתנגד לתוה"ק — צא וראה משז"ל בפסחים צ"ד ע"ב, חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מהרקיע, וחכמי או"ה אומרים ביום מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע, אמר רבי ונראין דבריהם מדברינו וכו', הרי בדבר שאינו נוגע לדינא להלכה ולמעשה הסכימו לדעת חכמי או"ה במקום שטבע המציאות נוטה כדבריהם, ואפי' כנגד חכמי ישראל, באשר חז"ל קבלו האמת מכל מי שאמרו, כ"ש שנאמין יותר להכרעת כל החכמים נגד הכרעת החכם המחבר הנ"ל במה שהוא רק ראיה לקוחה מהטבע.

אמנם המחבר ההוא חושב שדעה ההיא מתנגדת ללשונות התנ"ך, שפשטיותם מורה שהשמש מסבבת, כמ"ש השמש יצא על הארץ, ותקופתו על קצותם ובקהלת אמר על הארץ תחת השמש וכהנה מהלשונות האלו, וכתב שאין לתרץ ולומר דברה תורה כלשון בני אדם, כי לאיזה טעם יכתבו הכתובים בלשון בלתי אמת? יע"ש בדבריו.

ואני אשאל להמחבר ההוא על לשון צאת הכוכבים בלילה המורגל בדברי חז"ל ומפורש במקרא נחמי' סי' ד' ואנחנו עושים וכו' עד צאת הכוכבים, שהוא לשון בלתי אמת, שהרי הכוכבים קבועים במקומם ביום כמו בלילה, רק שאינם נראים ביום מפני אור השמש, וכאשר באמת בבורות ובנינים מיוחדים לזה נראים הכוכבים גם ביום לעין כל? — ואמר הכתוב את ב' המאורות וכו' ואת המאור הקטן וכן אמר גם בתהלים לעושה אורים גדולים וכו' את הירח וכו', שהוא ג"כ לשון בלתי אמת, באשר מוסכם מכל חכמי אמת הבאים בסוד העבור מישראל וגם מאו"ה שהירח אינה מאור כלל בעצם, כי היא גוף חשוך ומקבלת רק אורה מהשמש? — והתשובה בכל אלה הוא כ"ש הז"ל דברה*) תורה כלשון ב"א, ודבר זה נוהג לרוב למאות ולאלפים בתוה"ק, בתוארים גופיים בחיקו ית"ש ובשכר ועונש הגופיי

ובמליצות

*) ידוע מ"ש רבנו הרמב"ם (במורה ח"ב פכ"ה) שבדעה שהתפרסמה אצל כל בעלי החכמה ראוי לפרש המקראות על פיה אם אפשר וגם אינו הורס יסודות תוה"ק.

ובמליצות ספרי קודש שדברה תורה כלשון ב״א — והטעם לזה מובן ממ״ש העקרים מ״ג פרק כ״ה בענין כזה, וז״ל שם „לפי שהתורה לא ניתנה לחכמים ולמשכילים בלבד אבל לכל העם מקצה גדולים וקטנים חכמים וטפשים וראוי שיבואו בה דברים מובנים לכל״ עכ״ל — ונכלל גם זה במ״ש חז״ל במדרש שאין הקב״ה בא עמנו כפי כחו ית״ש רק כפי כחנו, ודרשו ז״ל על מתן תורה קול ד׳ בכח לפי כחן של ישראל.

עוד ראיתי להמחבר הנ״ל שם הושב שדעה הנ״ל מתנגדת אל מאמר חז״ל פ״ב דחגיגה, כי שם אז״ל — ריש לקיש אומר שבעה רקיעים הם, וילון רקיע וכו׳ וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאוהל לשבת, רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים בו שנאמר ויתן אותם אלדים ברקיע השמים, עכ״ל — ולפי דעת התוכניים הנ״ל תהיה הארץ חצי שנה למעלה מהשמש, ותהיה א״כ הארץ חצי שנה למעלה ברקיע*) ? — (ועל פי דעתו אני אחזק עוד את קושייתו, שהרי כל השנה הארץ היא ברקיע אף בהיותה מתחת להשמש תהי׳ ברקיע מעבר השני וקרובה לששת המזלות שמעבר האחר, ותהיה א״כ הארץ כל השנה ברקיע לפי דעה הנ״ל, וזה מובן ליודע בנקל ?)

אמנם אנכי אשאלהו להמחבר הנ״ל ז״ל ע״פ דרכו, מה יענה לאותה סוגיא דפסחים צ״ד ע״ב הנ״ל שהסכימו חז״ל שבלילה החמה היא למטה מן הקרקע, ותמה על עצמך איך יורידו בלילה את החמה מן הרקיע אל מתחת לארץ ? אתמהה ? — אך הענין הוא שגם חז״ל דברו כלשון ב״א, והרי כל לשון למעלה או למטה אינו בעצם רק בערך המצטרף אלינו, תדע, שהרי אשר יחשב אצלנו למטה יחשב לתושבי אמעריקא למעלה כנודע, ולדעת התוכניים לא יאמר למעלה או למטה על צד האמת רק בערך אל נקודת מרכז הארץ הפנימיית, והשמש היא לעולם ברקיע.

אף אתה אמור כן במאמר ר״ל הנ״ל ובכל מקום שתבוא שמה הארץ בתנועתה, ממעל לה עד סמוך להירח יקרא בשם וילון במאמר ר״ל הנ״ל ומתחתית הירח עד למעלה מהשמש ולעילא מזה יקרא רקיע, להיותו נראה אלינו תושבי הארץ כמדוקע וכפה עגולה, ודברו חז״ל בחלוקה ההיא שעשו לסבר האוזן כלשון ב״א ובערך אצלנו**).

ולדעתי כאן דמפרש ליה להך וילון דאמר ר״ל על ממעל לאויר הקטוריי המסבב את כדור הארץ בגובה קרוב ב׳ או ג׳ פרסאות [אטמאָספערא, דונסטקרייז בל״א], או גם על אויר הקטוריי ההוא המתנועע ג״כ עם הארץ לפי הדעה ההיא, לא משתביש

---

*) וראיתי גם בספר יערות דבש ח״א דרוש ז׳ אב תקי״ד לפ״ק שלעג ג״כ על דעת קאפערניקוס הזה, אך לא הביא שום הוכחה נגדה לא מצד תוה״ק ולא מצד החקירה האמתית וכל דבריו שם המה רק דרשות ומליצות בעלמא וכדרכו ברדושותיו וכאשר יראה כל משכיל.

**) לקצת יותר ביאור, הנה אמר הכתוב הנוטה כדוק שמים, ופירש״י שם בחגיגה וז״ל כדוק כיריעה טילא בלעז אלמא יש שמים שאין משמשים רק תשמיש יריעה פרוסה, עכ״ל, ור״ל שאין בו כוכב, וכתוב אחד אומר ויעש אלדים את ב׳ המאורות וכו׳ ויתן אותם אלדים ברקיע השמים, מבואר מזה שיש שמים ששם קבועים חמה ולבנה וכוכבים ולכן אמר ריש לקיש שב׳ אלו הכתובים מדברים משני שטחים שונים, השטח ממעל לארץ עד גבול ידוע סמוך לירח שבו אין שום כוכב, על שטח זה כיון הכתוב הנוטה כדוק שמים („שמים לשון גובה הוא כמו ערים בצורות בשמים״ כן הוא לשון המפרש להרמב״ם רפ״ג מה׳ יסודי תורה ה״א) ור״ל קורהו בשם וילון, והשטח שלמעלה מזה דהיינו סמוך להירח מתחת עד למעלה מהשמש והכוכבים, על שטח הזה כיון הכתוב ויתן אותם אלדים ברקיע השמים („ונקראים רקיע לפי שהם מתוחים וכל דבר מתוח נקרא מרוקע שנאמר וירקעו את פחי הזהב ונאמר לרוקע הארץ על המים״ כן הוא לשון המפרש שם), ומה ינעם ע״פ זה לפרש מ״ש ברקיע השמים, על דרך הסמיכות

משתב"ש — ועי' פ"ה דב"ב, אמר ר"פ ש"מ האי עיבא תלתא פרסי מדלי, הוא מסכים ג"כ עם מחקרי זמננו שהעננים ורוב שנויי הזיונות שבאויר המה בתוך הדרונסט-קרייז שגובהו לדעתם לערך ג' פרסאות — שהרי ע"כ סוף הוילון והתחלת הרקיע אינו כל כך רחוק מהארץ, באשר הירח קבוע ברקיע כמ"ש ר"ל ומבואר בהדיא במקרא, וידוע שהירח אינה כל כך רחוקה מן הארץ כנודע, וא"כ קרוב לשמוע שבוילון הזה נכלל גם הדרונסטקרייז המתגלגל תמיד עם הארץ לדעה הנ"ל, ובכל מקום שתתגלגל הארץ יקרא לשטח ידוע בגובהה בשם וילון, ובו מתחדשים בכל יום מעשה בראשית מניץ החמה ודמדומי חמה ימתהום שמה כפור וטל וגשם ושלג וברד [ומשו"ל רפ"ב דחגיגה מכון שבו אוצרות שלג וכו' ר"ל שפע שלהם כ"כ המפרש ברפ"ג מה' יסודי תורה ע"ש וגם זה אז"ל שם שבא דוד והורידן לארץ] ושארי שנויים וחזיונות שבאויר, וא"כ אין ממאמר הנ"ל שום סתירה כלל. — ועי' בהגה למטה ביאור יותר.

ואחרי שלא מצאנו לדעה הנ"ל התנגדות בתוה"ק, למה נגרשה מעל לגבול ישראל, אחרי שהחכמים בררו אמתתה בראיות המתקבלות אל השכל, ונתקבלה ונתפרסמה בין כל חכמים ולאומים המשכילים.

אמנם

רקיע להשמים, ור"ל רקיע של השמים דהיינו רקיע שעל השמים. כי הוילון שמתחת הירח יקרא שמים כמ"ש על זה הגושה כדוק שמים, והרקיע דהיינו הכפה העגולה הנראה ממעל על שטח זה הוא רקיע השמים, ר"ל רקיע שעל שטח הוילון הנקרא שמים.

על כל פנים יראה הרואה שהכתובים דברו גם פה כלשון ב"א ובערך אלינו יושבי ארץ, והגובה שעד הירח יקרא שמים ור"ל קורהו וילון (כמו וילון הפרוסה שעל ידה נגלל אור מפני חושך וחושך מפני אור), והגובה שלמעלה מגובה ההוא, דהיינו מתחת הירח עד ממעל להשמש והכוכבים, יקרא רקיע או רקיע השמים, לפי שהוא נראה כרקיע ומתוח ופרוס על כדור ארצנו, ונמצא גם לפי דעה הנ"ל המוסכמת בזמננו, בכל מקום שתנוע הארץ והירח, הנה הגובה ממעל להארץ עד סמוך להירח נכלל במ"ש הגושה כדוק שמים בעבור הגובה ור"ל קורהו וילון באשר אין שם כוכב רק גולל אור וחושך, ולמעלה מזה דהיינו מתחת להירח עד ממעל להכוכבים יקרא רקיע לפי שהוא נראה לעינינו כמו כפה מרוקעת עגולה וקבועה בכוכבים, נמצא שהשמות וילון (או שמים) ורקיע אינם שמות העצם רק שמות התואר בערך אלינו ב"א, זה להיותו גולל אור וחושך וזה להיותו נראה לעינינו כמו רקיע ומתוח וכפה עגולה נטוי על ראשנו, וא"כ בכל מקום אשר לשם תתגלגל השמש יש ערך זה דהיינו שטה להתחלפות יום ולילה ושטה מרוקע ככפה על זה, ובכל מקום תנועתה יתכן לקרוא לשני שטחים אלו ב' שמות הנ"ל, באשר ב' שמות האלו אינם שמות העצם רק שמות התואר בערך אלינו בני אדם שוכני ארץ, וקל להבין.

והנה כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום א' יום ב' ג' וכו', והנה זה א"א לפרשו על כל כדור הארץ רק על חלק קטן ממנו כי בהיות לחצי כדור זה יום יהיה לחצי כדור שכנגדו לילה, ולשטחי הארץ המזרחיים יקדם היום ולשטחים המערביים תקדם הלילה כנודע, ע"כ לשון ערב ובקר דקרא קאי רק על אותו שטה הארץ של שעת הבריאה אז, ומקום ההוא והלאה ומזמן ההוא והלאה יגלל אור והשך להיות לכל שטח ארץ ערב ובוקר כראוי לו, וא"כ אף אתה אמור כן במ"ש המקרא ויתן אותם אלדים ברקיע השמים מוסב על אותו שטח גובה מרוקע ככפה שהיה בעת הבריאה ההיא ממעל לכדור הארץ, ומזמן ההוא והלאה וממקום ההוא והלאה ישתנה שם התואר רקיע לפי שנוי תנועת הארץ, ותמיד הכפה המרוקעת שעל גבה הארץ יקרא בשם תואר רקיע, וכל זה נכון וישר ליודע ומבין.

ועי' בהקדמת המורה כתב שמעשה בראשית אי אפשר לב"א להבינו על בריו ז"ל שם, ואשר הביא הבורא החכמה האלהיית להגידם לנו מהם הגיד לנו במשלים והדות ובדברים סתומים מאוד, עכ"ל, ע"ש דפח"ח.

אמנם אודיעך, שדעת הרמב״ם בפ״ג מה׳ יסודי התורה הלכה ד׳ וו״ד מתנגדת לדעה הנ״ל, כי שם כתב בביאור שהארץ תלויה באמצע והגלגלים מתנועעים סביבה, גם בה׳ קדוש החודש מורה כל מרוצת לשונו על עמידת הארץ ותנועת השמש סביבה, ואחריו נמשכו בזה שארי מחברים ז״ל והתפרסם כן בחבוריהם — אמנם ידוע שרוב דברי הרמב״ם התכוניים האלו לא ממקור קודש דברי חז״ל הוציאם רק מספרי חכמי היונים וכאשר כתב הוא בעצמו בה׳ קדוש החודש, וחכמי זמננו הוכיחו בראיות מקובלות אל השכל נגד דעת חכמי היונים בזה.

והנה הרמב״ם ז״ל שם בפ״ג מה׳ יסודי התורה כתב שהכוכבים והגלגלים המה בעלי נפש חיה*) ומשכילים — והנה האיש אשר שכלו אינו נוטה להאמין בזה, רק יאמין שהכתובים השמים מספרים כבוד אל ובן משי״ה הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור אמורים רק על צד המליצה ועל צד קיחת המשכילים ראיה מהם, ותנועתם הוא מצד כחות טבעיות נטע ד׳ בהם (כמ״ש תוכניי זמננו כחות המושכות), ודאי לא יחשב לו זאת לעוון, וכמדומני שאין כל חכמי ישראל מודים להרמב״ם בזה, וגם אנחנו בנדון שלפנינו נפרש המקראות הנ״ל ע״ד לשון ב״א וכמ״ש למעלה.

וגם בהניח שתכלית הבריאה היה עבור מין האדם שוכני ארץ, והשמש וצבאיה ברואים לשרתו וכפשטות הכתוב להאיר על הארץ, אין מזה הכרע אם השמש מסבבת או הארץ, כי רק ליוצר בראשית ב״ה לבד גלויים שערי חכמה לבור הדרך היותר טוב לטבוע עליה ארני הטבע.

והן ודאי ימצאו מאמרים לחז״ל אמורים על פי הדעה אשר נתפשטה בימיהם בין החכמים והתוכניים, אמנם לא ראינו אומרים כן מצד שמפרשים כן באמת המקראות או מצד שקבלו כן בתורה שבעל פה, רק מצד החקירה והתפשטות הדעה ההיא בזמניהם, כי כמה פעמים עמדו גם חז״ל בחקירתם במה שעמדו עליו פלוסופי האומות

*) והרואה דברי המורה פ״ד וה׳ יראה שגם דעה זה לקוחה מהפלוסופיא היונית, ונראה שהמוניהם יחסו להכוכבים ענין אלדיי והוא ענין ע״ז עכו״מ שלהם ופלסופיהם יחסו להם עכ״פ נפש משכלת — ואחרי נשיקת עפר קדשו של רבנו הגדול הרמב״ם ז״ל לדעתי הדעה ההיא היא דעה זרה ואין לה מקום ביסודי התורה, והכתובים והגדות חז״ל שפשטיותם מורה על דעה זו כונתם על צד המליצה וציור מחשבת המשכילים וקחתם ראיה מהם, וכאשר בע״כ מוכרחים אנו לפרש כל פרק שירה כן, ששם נתנו חז״ל דבור השירה בפי מינים רבים מהצומח והבע״ח וגם בדומם כדור הארץ (ובפ׳ חלק מאמר לחז״ל כיוצא בו ע״פ מכנף הארץ זמירות וכו׳ נתנו חז״ל דבור ושירה להארץ ועמ״ש בכונתו במק״א) וא״א לנו לפרש בהם רק כאשר פירשו הרב בעל עקרים מ״ג פ״א שהכל ע״צ המליצה וקיחת הראיה מהם וכ״פ העקרים מש״ה השמים מספרים וכו׳ ע״ש דבריו ז״ל כי נעמו, ועי׳ בספר סדר משנה להגאון מו״ה וו״ב ז״ל רפ״ג מ״ה יסו״ה כתב שדברי הרמב״ם בפרק ההוא לקוחים רק מהכמי התכונה ולא מדברי חז״ל, גם פקפק שם לומר שתנועת הכוכבים הם מצד כחות המושכות נטבעים בהם מאתו ית״ש ולא מצד היותם בעלי נפש והשכל ע״ש וכתב שם שגם בעל עקדה בפ׳ בראשית עמד בזה.

ועי׳ תוס׳ חולין מ״ם ע״א הביאו מדרש י״ב מלאכים מנהיגים את החמה, ולדעתי ינעם לפרשו היטב על כחות המושכות מי״ב המזלות שמוליכין אותה בעיגול, עפמ״ש במורה ח״ב פ״ו שכחות הטבעיות יקראו לפעמים מלאכים, וגם לדעת זמננו שהארץ סובבת יתכן כן מכחות המושכות של כוכבי המזלות, (גם לשון המדרש אולי הוא כלשון ב״א וכמבואר) — ובזה יוסבר לי היטב על שהתנועה אינה בשוה רק פעם רחוק מהשמש ופעמים קרובה ומזה שנוי קיץ וחורף כמ״ש הטבעיים, וי״ל שזה יולד מפאת שנוי תכונות כחות המושכות של כוכבי המזלות החזק או הרפה בכדי שתתרחק או תתקרב אל השמש להיות ע״ז חקות עולם מקיץ וחורף כפי אשר יסד היוצר ית״ש ויתעלה.

האומות, ופעמים הודו ופעמים לא הודו, כמו שראינו בפסחים צ"ד ח"י אומרים וכו' וחכמי אוה"ע אומרים וכו', כי אוהבי וחוקרי האמת היו ז"ל, ופעמים אסמכוה אקרא ע"צ הדרוש, בפ"ב דב"ב כ"ה על מש"ה וצבא השמים משתחוים לך נראה שפירשוהו על דעה הקדומה שבימיהם שגלגל העליון גלגל היומי מסבב צבא השמים ממזרח למערב הפך תנועת עצמם, ע"ש בפירש"י וביתר ביאור במהרש"א חד"א שם (והמשילוהו הקדמונים ז"ל ע"פ משל לזבוב הסובב על גלגל גדול לצד זה וגוף הגלגל מסבב עצמו לצד שכנגדו נמצא יש להזבוב ב' תנועות הפכיות זה לזה), הנה עין כל יראה שדבריהם שם אמורים רק על צד האסמכתא ויופי המליצה, שלעיני האדם יראה כאלו צבא*) השמים הולכים ממזרח למערב להשתחוות לפניו ב"ה, ועי"ש בתוס' הוכיחו ג"כ שרק לפי מראית עינינו ביום המאמר ההוא אמור עשה, וא"כ גם לפי דעת חכמי זמננו הנ"ל יש לכוונו ובערך אצלינו ב"א ודברה תורה כלשון ב"א — ונמצא לחז"ל אומרים (יומא כ' ע"ב) שביום קול גלגל חמה עובר בעולם, והוא ע"פ דעה הקדומה שבימיהם, מתנועת השמש ע"י גלגל היומי, והוא ג"כ ע"פ הדעה הנתפשטה אז בין חכמי פלוסופי אוה"ע שיש להגלגלים קולות נוראים ומנסרים וכמ"ש במורה ח"ב פ"ח, ואף גם זאת נראה שלא היה כן במוסכם אצל חז"ל, ועי' בראשית רבה פרשה ו"ו וז"ל — אמר רשב"י אין אנו יודעים אם פורחים הם (ר"ל הכוכבים) באויר אם שפים ברקיע ואם מהלכים הם כדרכם הדבר קשה מאד וא"א לבריות לעמוד עליו, עכ"ל, ואם פורחים הם באויר או הולכין כדרכן נראה שאין כאן קול ניסור בגלגל.

הראיתיך שהמחזיק בדעה הנ"ל שנתפשטה בימינו לא יחוש מהתנגדות לתוה"ק —**) גם ראיתי תועלת במה שכתבתי פה לסתום פיות המלעיגים, אחרי שנתפשטה דעה הנ"ל אצל כל משכילי דורנו ונהייתה כמפורסמות, למה ידברו המלעיגים עתק לאמור מצאנו מקום תפיסה ובדק בבית ד' בדחז"ל, לכן הראיתיך שאין מחז"ל ומשמעות הכתובים הכרעה נכונה לא לדעת הנ"ל ולא לדעת הפכה, כי תוה"ק לא העירה מדבר זה, באשר אינו נוגע למעשה המצוות, והוא כשארי המון הכמות הטבע וכתריה שלא העירה מהם תוה"ק לא בכתב ולא בקבלה בעל פה.

סוף דבר מען הפתיחה, שאין ראוי להרבות החקירה באגדות כאלו שהם בכלל מעשה בראשית (ועי' דרשו' הר"ן ד"א) וחז"ל העליכו דבריהם בהם וציוו על ההעלם בהם — ואף שבכלל מה למעלה שהזהירונו חז"ל במשנה רפ"ב דחגיגה מדסתכל בו לא נכללו דברים אלו, כי שם במשנה פי' רש"י מה שלמעלה שעל הרקיע שעל ראשי החיות (שהוא לדעת ר"ל הנ"ל בערבות רקיע הז'), אדרבה אולי הם בכלל כי היא הכמתכם ובינתכם שאז"ל זהו חשבון תקופות ומזלות, וגם לצייר על ידם בדעתו של אדם קצת מגדולתו של יוצר בראשית ית"ש ויתעלה, כ"מ עינינו הרואות שחז"ל בהגדותיהם מסתירים דברים אלו ומדברים בהם רק ברמיזות למשכילים, וגם גדולי התנאים מצינו מסתפקים בקצת ענינים אלו הנשגבים אשר רק לרב העליליות ב"ה נהכנו עליליות סודם, וכאשר ראינו לרשב"י במדרש שהעתקתי למעלה בסמוך — ואשר נוגע לקביעות המועדים כהוגן, נמסר לנו בסוד העבור עם שאר תורה שבע"פ, והיא חשבון המחזור ומולד אי"ב תשצ"ג, שאינו צריך תיקון גרעון או חסרון כל ימות עולם אפי' ברגע אחת, ולא כהשבוני שאר האומות שמוסכמים רק על פי הכמיהם וא"א לב"א לצמצם על רגעים והלקים קטנים וברבות השנים

צריכים

---

*) ופשטיה דקרא היא שצבא השמים נכנעים לו ב"ה לבלי שנות תפקידם אשר הטביע ב"ה בהם ולאפוקי מדעת הכופרים החושבים שהעולם קדמון ח"ו.

**) גם כבר כתב רבנו הרמב"ם (במורה ח"ב פכ"ה) שדעה שהתאמתה אצל כל בעלי החכמה ואינה הורסת יסודות תורתנו ראוי לפרש המקראות באופן שלא יתנגדו לה אם אפשר.

צריכים תיקון גרעונות או הסרונות ימים כנודע, ולא כן המולד והמחזור שלנו קולע אל השערה ולא משתבש לעולם אפי׳ ברגע אחת, ולכן גם התוכן הגדול בטלמיאוס היוני הודה ואמר שזה הוא אות נגלה על המצא הנבואה בישראל ושבני נביאים הם, וגם בס׳ יוחסין כתב שתמהו חכמי הגויים כולם על החשבון של היהודים שלא נשתבש מעולם ומופת נראה על היות הנבואה בישראל, כי א״א לצמצם החשבון ההוא בלי קבלה אלדיית, ווהו כונתם ז״ל במ״ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים זה חשבון תקופות ומזלות, וק״ל, ועי׳ בזה בדברי החכם בעל ספר הברית ח״א מ״ר פ״ג ע״ש דפח״ה — אמנם אשר איננו נוגע לסוד העבור לא מצינו שנמסר לכלל אומתנו בכלל תורה שבעל פה, באשר אינו נוגע למעשה המצות, והם בכלל הנסתרות לד׳ אלדינו ונגלה מהם מעט לשרידים כי סוד ד׳ ליריאיו ואת אשר יחון יוחן.

א״ה, ראיתי לדבר בזה מעט מעניני הנחשים והקסמים והכשפים והאסטראלאגיע והקמעות והסגולות ובענינים דומים לאלו ובחלקי האסור והמותר והמשוכח בהם כפי דעת תורתנו הקדושה וכפי מה שהאיר ד׳ את עיני מתוך דברי הז״ל, ואתה קורא הנעים התהלכה נא עמי מעט באמרים כיד ד׳ הטובה עלינו אל תירא ואל תחת כי ד׳ יהיה בכסלך ושמר את רגלך מלכד.

לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל: ד׳ אלדיו עמו.

א רבנו הגדול מאיר עינינו הרמב״ם ז״ל בפרק י״א מהלכות עכו״ם כתב כל דיני מנחש וקוסם ומעונן וחובר חבר ודורש אל המתים ואוב וידעוני ומכשף ואוחז עינים — ובסוף דבריו שם כתב וזה לשונו — הדברים אלו כולם דברי שקר וכזב הם, והם שהטעו בהם עובדי עכו״ם הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהם, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהם, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגויים האלו אשר אתה יורש אותם אל מעוננים וקוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו׳, כל המאמין בדברים אלו וכיוצא בהם ומחשב בלבו שהם אמת ודבר חכמה אבל תורה אסרתן, אינו אלא מן הסכלים וחסרי דעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלמה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו דברים שאסרה תורה אינם דבר חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהם חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ד׳ אלדיך — ע״כ לשונו הזהב שם.

גם איש ריבו רבנו הגדול הראב״ד ז״ל לא השיגו בזה כלל, ומדשתק ליה ש״מ דאודויי מודה הראב״ד להרמב״ם בזה, דאם היה לו לגמגם נגד דבריו בזה ודאי היה נותן בקולו קול עוז נגדו כנודע דרכו בקודש, ובייחוד בענין אמוניי — גם נושאי כלי הרמב״ם הרב המגיד והכ״מ שם לא הביאו שום חולק עליו בזה — וכדברים האלו כתב גם רא״ה בספר החנוך שלו במצוה רמ״ט ור״נ ורנ״ה ורנ״ו ותקי״א ותקי״ב ותקי״ג ותקט״ו — ולדעתי יש קצת כתירה בדבריו ממ״ש במצוה ס״ב למ״ש במצוה ר״נ ותקי״א כי במצוה ס״ב שבל את ידיו קצת, ונדבר מזה עוד אי״ה.

וכעין זה כתב ג״כ הרמב״ם בפירושו למשניות פ״ד דע״א על משנה שאלו את הזקנים וכו׳, בדברו שם מהבלי הצלמים והטלסמאות — וז״ל שם — ואמנם אני אומר זה לפי שאני יודע שרוב בני אדם כולם נפתים בזה פתוי גדול מאוד ובדברים דומים להם, ומחשבים שיש להם ענינים אמתיים, ואין הדבר כן, עד כי הטובים החסידים מבני דתנו חושבים שהם דברים אמתיים אלא שהם אסורים מצד התורה לבד, ואינם יודעים שהם דברים בטלים כוזבים, ונצטוינו בתורה שלא לעשותם,

לעשיתם כמו שהוהירה על הכזב, והם דברים נתבררה להם פרסום גדול בין האומות, ועיקר זה באומה הנקראת צאבים, והם האומה שיצא אברהם אבינו ע"ה מביניהם וחלק על טעותם וסברתם המקולקלת בכח שנתן האלדים בלבו מן החכמה, והיו מגדלים ומכבדים הכוכבים ומיחסים בהם פעולות שאין להם, והם שכתבו ספרים בדיני הכוכבים והכשוף והשבעות והמזלות הרוחניות ודבר הכוכבים והשדים והגדת העתידות ומעונן ומנחש על רוב מיניהם ושאלת המתים והרבה מכיוצא בזה שלפה התורה האמתית חרבה עלידם והכריתה אותם, והם עיקר ע"א וענפיה, עכ"ל — ועוד האריך שם מאוד בענין זה והודיע מקורות הבלים אלו ע"ש דפה"פ — גם בספרו המורה ח"ג פ' ל"ז האריך מאוד בענינים אלו להודיע כי המה הבל והראה שם מקורות הבלים האלו — וכ"כ עוד במקומות מפוזרות במורה.

והנה על פי הדברים האלו יתפרשו כל אגדות חז"ל מענינים כאלו על צד דמיון האנשים בהם, וכ"כ הרמב"ם ז"ל במורה נבוכים בביאור ע"ש ולדעתו גם ההזהרות הבאות בגמרא מענינים אלו כמו מסכנות הזוגות (פ"י דפסחים) וכישא*) דאסר גינאה חולין ק"ה ע"ב ודומיהם, תועלת כולם הוא להציל מהזיקות אשר יוכלו להתהוות לאדם מכח הדמיון לפי פרסום הדמיונות האלו בזמניהם — והפוסקים לא הביאו אלו ההזהרות לזמננו, ונ"ל הטעם לפי שבזמננו כבר נכרתו דמיונות אלו ממחשבת האנשים וממילא אין חשש היזק בהם — וז"ל הרמב"ם בה' עכו"ם שם והועתק לשונו בשו"ע יו"ד סי' קע"ט ס"ו, וז"ל, מי שנשכו עקרב מותר ללחוש עליו ואפי' בשבת, ואע"פ שאין הדבר מועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו כדי שלא תטרף דעתו עליו — ודומה לזה מצינו דעת הרמב"ם בתשובה בענין קטלנית הביאה הב"מ בה' אסורי ביאה פכ"א והחמ"ח באה"ע סי' ט' על שמו שהוא להציל גופים החלשים מהיזק וסכנה אשר יוכל להולד מכח הדמיון, וצ"ל לפ"ז שמ"ש בגמרא (יבמות ס"ד) טעם סכנת קטלנית משום מזל גורם, מפרש ליה הרמב"ם שכן הוא דמיון האנשים שמזלה הורג, ומפאת דמיון הזה יולד סכנה או היזק ח"ו.

וע"פ המבואר מיושב לי פסק הרמב"ם בפרק כ"א מה' איסורי ביאה הל"א שפסק אם נשאית הקטלנית בדיעבד לא תצא, וביאר בתשובה (הובאה שם בכ"מ) הטעם, משום שהיזק הקטלנית הוא רק מכח הדמיון החושש לזה, וקשה כי בגמרא לא פורש היתר הדיעבד, ולהמבואר אתי שפיר, דביבמות ס"ד פליגי בטעם איסור הקטלנית, אבימי ס"ל מעין גורם ורב אשי ס"ל מזל גורם, ואמרינן שם איכא בינייהו דנפל מדקלא ומית, והרמב"ם מדלא מחלק בזה ואוסר נשואי קטלנית גם בנפל מדיקלא, ע"כ ס"ל מזל גורם, וכמ"ש שם הרב המגיד, והטעם נ"ל משום דרב אשי הוא מרא דתלמודא וקי"ל כותיה, והנה ידוע דעת הרמב"ם שהמזל אינו פועל כלל, ונ"ל דס"ל שזה הוא כונת ר' עקיבא ור' יוחנן ורב ושמואל ורב נחמן ב"י בסוף מסכת שבת שאמרו אין מזל לישראל, וכונתם שאין ראוי לישראל עם חכם להאמין שהמזל פועל, וכאשר פירשתי דעתם בן באות ג' ה', וע"כ שאיסור נשואי קטלנית הוא מפני חשש היזק הדמיון לפי מה שהושבין האנשים שהמזל פועל באמת, וכיון שההיזק הוא רק ע"פ הדמיון, לכן אם אינו חושש בדמיון ההוא ונשאה לא תצא.

ובפ"ה דחולין אמרינן כישא דאסר גינאה קשה לכשפים, והרמב"ם בתשובה הנ"ל כתב שהיזקו הוא רק לפי דמיון המאמין בזה, א"כ מזה אתה דן לכל היזקות הכשופים שבדברי חז"ל שהיזקם ההוא רק מכח הדמיון החושש להם — וכמ"ש בפסחים ק"י כללא דמלתא מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה.

ומה נעמו דברי חז"ל נדרים ל"ב ע"א אמר רבי כל המנחש לו נחש, ר"ל

שכל

---

*) וכ"כ הרמב"ם בהדיא בתשובה (הובאה בכ"מ פכ"א מה' אסורי ביאה) דהיזק כישא דאסר גינאה הוא רק מצד הפחד והדמיון ע"ש, ובגמרא אמרו בזה משום כשפים, ומזה אתה דן דעת הרמב"ם בשארי כשפים שבגמרא.

שכל כח הניחוש לו הוא לפי דמיונו, וכן פי' רש"י שם, אחריו רודפים נחושים דכל דקפיד קפדינן בהדיה, עכ"ל ע"ש.

אמנם קצת מן הראשונים נראים כחולקים על הרמב"ם בכל אלה ובתוכם גם הרמב"ן, גם הריב"ש בסי' צ"ב דעתו כהרמב"ן בזה ופירש מאחז"ל כשפים מכחישין פמליא של מעלה כפשטותו ע"ש בריב"ש, ונראה שחושבים שיש ממש בענינים אלו — ובפי' שופטים בחוקרו על מהות הנחשים והכשפים כתב וז"ל, ורבים יתחסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעגור ולעורב מה יהיה? ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים, עכ"ל רמב"ן — ואנוכי עפר ואפר אומר שאם אין ראיה רק ממה שהתפרסם לעיני רואים, הנה גם זה אינו ראיה, אחר שכבר הודיענו רבנו הרמב"ם במורה ונתפרסם עוד מפי סופרים וספרים רבים [בייחוד בספר שבילי עולם הרבה מכזה הנהוג עד היום בין לאומי אזיען ואפריקא עע"ז] שאלו המנחשים והמכשפים עיני רואים תשעינה באחיזת עינים וכדומה מהפעולות הנכזבות והמטעות אשר במהשך מעשיהם יטיחו עיני הרואים מראות ומהשכיל לבותם — אמנם דעה זו נראית מחוזקת לכאורה מפשטיות קצת מאמרי חז"ל, אך הלא נודע לכל יודע שחז"ל ברוב הגדותיהם לא כיונו בהם הפשט הנראה בהשקפה ראשונה, וכמבואר אצלי במקומות אחרות היטב. ובייחוד בענין הזה שאמתתו נראה ונתפרסם כמ"ש הרמב"ם וסיעתיה — ומי יערב לבו לומר שהמאמין כפי אשר יסד רבנו הגדול בידו החזקה אשר עשה לעיני כל ישראל והראב"ד לא השיגו וכ"כ גם רא"ה בספרו אשר יעד להנך בו הילדים ועוד חכמים, יחוש מכפירה ח"ו? — ובייחוד בזמננו זה שאפי' האמונות המצורפות העקריות צריכין חיזוק ורבו המתפרצים החכמים בעיניהם לדבר עתק על דחז"ל באשר לא יבינו*) פנימיותם היטב, ומי יסכור פיות המתחכמים? ודאי ראוי ומצוה לחקור ולפרש דבריהם ז"ל בענינים כאלו שיסכימו להשכל, וכאשר עשה איש אלדים קדוש מוהראנ"ח ז"ל בספרו הנותן אמרי שפר על התורה ויתר חכמים במאמרים כאלו.

ב ואנוכי עפר ואפר מעודי עמלתי להבין דברי חז"ל וחדותם, ומדי עברי לטייל מעט בגני חמדות אגדותיהם ז"ל לדלות פנינים מים חכמתם כפי קוצר דעתי העניה, הנה באתי פה אל מקום סתר צר מקום אבני נגף וסלעי המחלוקת בדעות המעיינים, ולהפטר ממנו בלי כלום בלי שום עין עליו כלל אי אפשר לפי הענין שאנוכי בו, ולא אתהלל בנפשי לומר כי באתי עד תכלית הענין הזה לכלותו לפי עומק מושגו וגודל היקפו העולה יותר מכדי כחי וידיעתי, גם לא עלי המלאכה לגמור, אבל באתי לעורר מעט לב אנוש כערכי על דברים יש בהם לדעתי קבול שכר על הדרישה בזמננו, ואתה הנבון המעיין וירא ד' התהלכה נא עמי מעט באמרים כיד ד' הטובה עלינו, ואל נא תבהל ברוחך לדחות טרם עברך על כל דברי בזה.

וידעתי כי בהשקפה ראשונה לא יתכנו דברי באלה וכאלה בעיני קצת המעינים האמונים עלי חיק הבנתם הפשוטה וגרסא דינקותא באלו הענינים — אמנם לא ידעתי למה? — אם משום משמעות פשטות כמה מאמרי חז"ל? — מה יעשו לאגדות דרבה בר בר חנה פ' הספינה והדומה לאלו מהמאמרים הנראים תמוהים שעליהם ועל הדומה להם כתב הראב"ד בפ"ג מה' תשובה שאגדות כאלו הן

---

*) ובזה תוסר תלונת המתלונן לאמור: לו יהיה כדבריך הנה חז"ל ראו לכסות הענין הזה ואתה רוצה לגלותו? והרי מטעם זה כתב הרמב"ם בהקדמתו להמורה שנסוג אחור מבאר כל האגדות התמוהות ע"ש? ותשובתך בנקל כי אם בימים הראשונים היה קבול שכר על הפרישה בענינים אלו יש בזמננו קבול שכר על הדרישה בהם בחכמה ויראת ד', ומופת לזה דברי הרמב"ם פי"א מה' עכו"ם שהעתקנו באות הקדום.

לא נחש ביעקב

הן משבשית את הדעות, הכי גם בהם לא יסבלו פירוש וביאור? — וא״כ, למה נעלים עין מדברי הרמב״ם [וראב״ד] ורא״ה ומהמפורסם מאוד שאין ממש בקסמים ודומיהם? — ולמה לא נטריח לפ״ש דברי חז״ל באופן שיסכימו אל המושכל והמפורסם ולא יהיו לצור מכשול לפני המתחכמים? — הכי האמונה ביכולת אלו הענינים היא משרשי האמונה או מיסודי יראת ד׳ והמוסר? — אדרבה הרי התורה הקדושה שלפה חרבה נגדם והרחיקתנו מהם תכלית הריחוק.

ולדעתי אותם אשר יראתם כבלתם הלוקחים מאמרי חז״ל המצודקים והמחוכמים על פשטיותם בענינים כאלו, גם המה נכללים תוך אותה הכת שעליהם נשבע רבנו הרמב״ם ז״ל בקדשו [בפי׳ המשנה דכל ישראל יש להם חלק לעוה״ב כתב שם על האנשים הלוקחים כל אגדות חז״ל הנראים תמוהים על פשטיותם] שהם מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים תורת ד׳ בהפך המכוון בה לפי שהשם יתברך אמר בתורה התמימה אשר ישמעון את כל החקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והכת הזאת מספרים דברי החכמים ז״ל שכששומעים אותו שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה ע״ש — ואם הרמב״ם לזמנו כתב כן ונשבע על זה בחיי השם יתברך ע״ש — ק״ו לזמננו שיש בהם מרבוי הידיעה והדרישה בטבעיות*), ומפורסם בבירור השכל שפעולות הקסמים הבל המה, ודאי מצוה גדולה היא בהטריח לסתום פיות המתחכמים מבני עמנו ומשארי אומות מדבר עתק על דברי חז״ל המצודקים והתמימים.

ג. והנה הזכרנו דברי הרמב״ם שדברי חז״ל מסכנת הקסמים ודומיהם, היזקם הוא מצד כח דמיון החושש לדמיונות ההם — והנה חז״ל בענין כזה אמרו [פסחים ק״י ע״ב], בללא דמלתא מאן דקפיד קפדינן עמיה — גילו בזה דעתם בביאור שהיזקות האלו אין יסודותם רק בכח דמיון מאן דקפיד בהו, ומאן דלא קפיד בהו לא יחוש מהיזק — ומה נעמו דחז״ל נדרים ל״ב ע״א אמר רבי כל המנחש לו נחש ר״ל שכל כח הניחוש רק לו הוא לפי דמיונו, וכן פירש״י שם אחריו רודפים נחושים דכל דקפיד קפדינן בהדיה עכ״ל ע״ש — ור׳ חנינא פ״ק דחולין לא חשש לכשפים ואמר אין עוד מלבדו — ובסוף שבת ר׳ עקיבא ורב ושמואל ורנב״י ור׳ יוחנן אמרי אין מזל לישראל שנאמר כה אמר ד׳ מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגויים מהמה [והכונה הפשוטית שאו״ה היו תולים כל מקראי האדם במצב הכוכבים והמזלות, ואותנו עם קדוש הרחיק ד׳ מאמונה זו, באשר מצב הכוכבים והמזלות אין בהם היטב והרע, ואין ראוי לישראל עם חכם להמשך אחרי זה רק להיות תמים עם ד׳ ולגול עליו ב״ה כל דרכינו ולבטוח בו והוא יעשה] — ועוד מקומות גילו דעתם זאת ברמז.

ובסוף פ״ו דשבת אסרו חז״ל כמה ענינים כאלו משום דרכי האמורי, ומדבריהם אלו שם ומהמפורש במקראות הרבה לרוב ומאשר פירשום לנו רבותינו ז״ל נוכל לדעת בנקל מקורות אלו הענינים — ונקל להבין שמאת האמוריים ויתר האומות המהבהילים נספחו הרבה ענינים כאלו על בית יעקב בדורות הקדומות באשר התגוררו בארצותיהם והכו שורש בלב עמי הארץ עד כי גם האמונות האמתיות נסתבכו להם בם ויראתם את ד׳ היה נתלה להם בהם — ולכן לא נמצאו ענינים אלו היזקותיהם והששותיהם וסכנותיהם בספרי התנ״ך גם לא בסדרי המשניות,

אדרבה

---

*) וכבר כתב הרמב״ם במורה (ח״ב פכ״ה) שדעה שהתאמתה אצל כל בעלי החכמה ואינה הורסת יסודות התורה ראוי לפרש המקראות באופן שלא יתנגדו להם אם אפשר, וכ״ש בענין הזה שגם המקראות מרחיקים אותו שראוי לפרש דברי חז״ל באופנים נאותים, וביחוד בזמננו.

ארדבה שפכו עליהם כמים עברתם, כי אז היו ישראל שרויים על א־מתם וימינם רוממה ועוז ידם משלה להכחיד ולעקור ענינים כאלו ביד רמה וכמצווה עלינו מפי תורתנו הקדושה — אמנם מעת חתימת המשנה אשר החלו להיות נודדים בגויים בין הכשדיים והערביים ויתר האומות המהבילים, מאז זמורות זר עלו בכרם ד׳ בית ישראל ואזלת יד לעקרם ביד רמה — ואם בהיות ישראל תקועים בארצם יתר במקום נאמן למדו הרבה פעמים מתועבות הגויים שכינהם גלולי עע״ז און ותרפים, כלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו כמבואר במקרא, אף כי בהתנודדם בארצות הגויים מפוזרים ונכנעים תחת ידם, מה לא עבר מהבליהם אליהם.

ך ואם תשאל ותאמר, אם כן למה דברו חז״ל מאלה וכאלה? ובייחוד להראות להם קצת פנים, ואף לפי דמיון האנשים בהם לא היה להם לדבר מהם, ארדבה היה להם לעוקרם משום דרכי האמורי, עי׳ סוף פ״ו רשבת? —

הנה באמת תשובת השאלה הזאת היא קשה ועמוקה מאוד רבת הסבך, ועי׳ שו״ת רשב״א סי׳ ת״ג, ונרחיב פה מעט דברים לענינגו, לא לפי מלאת גודל הנושא לעומק מושגו ולגודל היקפו*) רק לפי קוטן כחי וקוצר דעתי. —

הנה אם תרצה אשיבך, אולי גם בין חז״ל היה קצת חלוקת דעת בזה [וכאשר נראה גם מקצת מחברים מתנגדים בזה נגד דעת הרמב״ם וסיעתיה] והרמב״ם בחר לו דעתו זאת והכריע אמתתה בראותו בידיעותיו הרבות שכן הוא האמת הברור.

ולי פירוש נחמד בסוגיא פ״ק דחולין ז׳ ע״ב — וז״ל, האי אתתא דהוית מהדרא למשקל עפרא מתותא כרעיה דר׳ חנינא [לעשות לו כשפים] אמר לה שקילי אין עוד מלבדו כתיב, איני והא א״ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה? שאני ר׳ חנינא דנפיש זכותיה — עכ״ל הסוגיא — ולכאורה קשה על ר׳ חנינא איך אמר לה שקילי וסמך על רוב זכותו הרי אסור לאדם לסמוך עצמו על רוב זכותו כנודע מדברי חז״ל ויעקב אבינו ע״ה אמר קטנתי מכל החסדים? — [ועי״ש ברשב״א סי׳ הנ״ל] — אך לדעתי כונת הסוגיא כך היא, ההש״ס הקשה על ר״ח מר׳ יוחנן דאמר שכשפים מכחישים פמליא של מעלה וכונת ר׳ יוחנן לדעת הרמב״ם [ביתר ביאור במורה] שכל כך גדול כח**) הכשפים בדמיון המאמין בהם, וא״כ היה לו לר״ח להתירא עכ״פ מהיזקו של כח הדמיון והפחד? ותירץ הש״ס, שאיני ר״ח דנפיש זכותיה ר״ל שהיה לבבו תמים מאוד עם ד׳ מבלי נטות כלל לקראת נחשים וקסמים ולא נתן להם שום אמונה כלל, לכן אפי׳ מהיזק של כח הדמיון לא הוצרך להתירא, כי היו הקסמים והכשפים הבל גדול בעיניו ולא פעלו עליו כלל אף על כח דמיונו — כנ״ל פירוש נחמד.

עוד

---

*) גם הרבה אגדות זרות כאלו נגלו לחז״ל בחלום ולא בהקיץ וכמ״ש רבנו חננאל והרי״ף והרמב״ם והריטב״א ומהרש״א ומע״ם נקבצו בספר שבילי עולם ח״ב בתולדות מדינת בארקא ע״ש ובר״ד שלי פ״ז — גם קצתם באו רק על צד המשל והמליצות הנהוגות אז וכאשר יבוא במאמר הבא אי״ה ע״ש, כי אלו שני המאמרים משולבים יחדיו.

**) ועי׳ בריב״ש סי׳ צ״ב נתקשה מאוד בלשון מכחישין פמליא של מעלה, מהו הכחש והכזב אם באמת הם משנין הטבע המסודר מן השמים (שהוא פמליא שלמעלה כמש״ש הריב״ש ע״ש), אך לדברינו ניהא, שבאמת אינם משנים הטבע כלל רק מכחשים ומתעים את כח הדמיון להשוב ששינו טבע המסודר הנקרא פמליא ש״מ, וק״ל.

לא נחש ביעקב

עוד י״ל כונת ר׳ יוחנן, שכל כך פרץ הכשפים עד כי משכו כזבי הכשפים רוב עם מאחרי ד׳, עד שיתכן להמליץ שמכחישים פמליא ש״מ.

גם מצינו בגמרא [ביצה י״ו ושבת יו״ד] וכמה דוכתי, והאידנא דחיישינן לכשפים וכו׳ משמע שמקודם לא חששו להם, מזה משמע דמקומות וזמנים שונים היו לענין זה, קצתם חששו בכשפים וקצתם לא — ונשובה לדברנו.

הן או נאמר [ביישוב קושיא הנ״ל למה דברו חז״ל מהם], אולי ההכרח אלץ את חז״ל בכמה ענינים לבחור הרע במיעוטו — והמה בחכמתם וצדקתם ראו דאי אפשר למשקל דרקן ולמקטלה מבלי שבור גם חבית הדבש שעליה הנחש כרוך, ולפי דורם וזמנם ולפי רוב החיזוק אשר השיגו הענינים האלו בלב ההמון וחוזק הסתבכם אותם באמונות אמתיות ויראת ד׳ והתלותם אותם בהם, והבינו חז״ל כי אם יבואו עליהם ביד חזקה להשמידם מזכרון ההמון, ישמידו עמם גם הרבה ענינים מיראת ד׳ ואמונות אמתיות, באשר אלו את אלו נאחזו אז בסבך, לכן הוכרחו לתת להם קצת שארית לפי דורם וזמנם על דרך ימין דוחה וכו׳ ימינם רוממה לדחותם ושמאל מקרבם — והרבה פעמים מהמר יצא מתוק, בהטותם*) אותם לרסן ליראת ד׳ שתהיה על פני העם לבלתי יחטאו ולעורר אותם לתשובה.

ועיין מ״ש האבודרה״ם [הובא בדרכי משה ביו״ד סי׳ קי״ו], וז״ל — מ״כ שיש לזהר שלא לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה וכו׳ אבל החכם בן עזרא כתב שאלו לרב האי וכו׳ והשיב כי ניחוש בעלמא הוא וכ״ו ויש מהגאונים שאמרו כי לא נחש ביעקב אלא הקדמונים אמרו דברים אלו כדי להפחיד בני אדם מהש״י ולא יוסיפו הרשעים לרשוע וישובו כדי שיצילם הש״י מד׳ תקופות השנה — עכ״ל — הנך רואה שלקצת גאונים אלו יש במנהג ההוא משום כי לא נחש ביעקב, ולכאורה קשה לדבריהם למה לא עקרוהו הרי לדעתם יש בו איסור נחש וגם איך אמרוהו הקדמונים? — אמנם כוונתם היתה לשם שמים להיותו רסן ליראת ד׳ -- וכמ״ש בזה באורך ב ר ו ח ה י ו ם דרשתו משם והיה לאחדים בידך.

וניקח לדוגמא, האסטראלאגיע או איצטרולוגיע, שהיתה נחשבת ביטים ההם לחכמה מפוארה [גם עד היום בקצת ארצות הקדם בייחוד בארץ פרס כמוזכר בספרים ובייחוד בספר שבילי עולם] גברת החכמות, וענינה הוא להודיע עתידות לאיש פרטי או לגוי וממלכה ממבט מצב הכוכבים — והנה ר׳ עקיבא ור׳ יוחנן ורב ושמואל ורב נחמן ב״י [סוף מס׳ שבת] לא חששו לה וחשבוה להבל ואמרו אין מזל לישראל ר״ל שאין ראוי לישראל עם חכם ותמים עם ד׳ להאמין בהבלי המזל שנאמר מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה [וכדפירשנו מאמר זה לעיל] — ובכל זאת לא זעקו בקול מר נגד המאמין בה וב״וך אחריה לתתו לשוגה ופתי יוצא מדרך התורה, כי לא היה בידם לעמוד ביד רמה נגד שבולת הרעה ההיא שנתפשטה אז בזמניהם כמעט בכל העולם כנחל שוטף, ומי יטה אליהם אוזן שומעת? אדרבה יתנו אותם לחסרי דעה — לכן השכילו המה בצדקתם להטות הרעה ההיא שנתפשטה, עכ״פ לתכלית טובה, ואמרו ולימדו שאף אם מצד המזל והכוכבים נועד רעה לאיש פרטי או לגוי וממלכה, מ״מ עבודת הש״ית והרבות זכיות וצדקה

---

*) ידועים דברי הרמב״ם במורה ס״ג פמ״ו בטעם מצות הקרבנות לפי שהאומות היו עושים אותם לע״ז לכן ציותה התורה להקריבם לה׳ שהאמונות הרעות שהם חולי הנפשות לא ירופאו רק בהפכם, ולדעתי גם חז״ל בהאסטרולאגיע וענינים כאלו הוכרחו לזמניהם להלך בדרך זה, וכן בענינים דומים לזה מכשופים ושדים (באופן שאין בהם סרך ע״ז), ואף שהרמב״ן פ׳ ויקרא חולק על הרמב״ם בטעמי לקרבנות באומרו שבזה יהיה שלחן ד׳ מגואל ע״ש, אמנם בנדון שלפנינו אין שום מקום לגמגם.

וצדקה ומעשים טובים יתהפך המזל לטובה — וכאשר כל זאת עולה מבואר להנבון המשכיל מסוגיא הנ״ל סוף שבת — ומזה תקיש על ענינים אחרים דומים לזה.

ואנוכי תמהתי תמיד על החכם הגדול אבן עזרא ז״ל איך הטה אוזן לבעלי האסטראלאגיע ומלא פירושיו על התנ״ך בהבליהם? — וביותר תמיה לי על רבנו הרמב״ם ז״ל אשר מהלל מאוד את החכם הזה וכתב לבנו ר׳ אברהם שלא ילמוד פירושי התנ״ך זולת פירושי א״ע הנ״ל, ולמה לא גינה אותו עבור המשכו אחרי האסטרולאגיע? — והרי הרמב״ם ז״ל ההביל מאוד את האסטרולאגיע והנמשכים אחריה כנודע מספריו לרוב [עי׳ פי׳ המשנה לרמב״ם פ״ד דע״א ובפ׳ חלק והרבה מזה במורה]. —

ואולי נאמר שגם האבן עזרא לא נשטף בזה בדעת זמנו ודורו, ובאמת לא נתן אמון להאסטרולאגיע, ורק לפי מה שנתפשט בדורו וזמנו ראה כי טוב לכתוב מה שכתב על דרך חנוך לנער על פי דרכו.

ואולי גם זאת היתה כונת קצת הראשונים הנראים כחולקים על הרמב״ם בכאלו וכאלו, כתבו כן לשם שמים לפי ראותם הצורך לפי דורותיהם וזמניהם, ולכן גם רא״ה בסה״ח שלו השכיל ידו ונטה פעם כה ופעם כה כאשר העירותי, ועת לחשות ועת לדבר — ונשובה לדברינו.

ך ועוד נאמר, [בהיתר קושיא הנ״ל למה דברו חז״ל מכאלו] — אחרי שהודיענו הרמב״ם [בה׳ עכו״ם העתקנו דבריו למעלה ועוד ביתר מקומות] שכל עניני כשוף ומעונן ומנחש וקוסם היו נצרכים אז לכומרי עע״ז להמשיך ולהטעות האומות על ידם אחר עע״ז [ועד היום הרבה עובדי אלילים אל מנחשים וקוסמים ומעוננים ישמעו כאשר תמצא הרבה מזה בספר שבילי עולם ח״א וח״ב] וכן ביאר הרמב״ם במרחב במורה, א״כ נראה מבורר שהקפדת התורה באלו הענינים לא היתה רק פן יולד מהם המשך וגרר אחר עע״ז, וכן מורין בהדיא פשטיות המקראות, וכן נראה ג״כ מבואר בהדיא מסוגיא ספ״ו דשבת דאסר התם לחשים דגד גדי ודני דני משום דרכי האמורי ואמר ר׳ יהודה שם עלייהו שהם שמות ע״ז, א״כ נראה מבואר שכל אלו הדברים לא אסרתם התורה רק משום סרך עע״ז — וא״כ בענינים שאין בהם שום סרך עע״ז, ואף שהוא נעדר תועלת אמתיי רק שההמון חושב להשיג בהם תועלת או סגוליי או על צד הטבע לפי פלאי סתרי כחותיה או על צד השגחתו ית״ש, ואף שבאמת הם נעדרי תועליות אלו, מ״מ כיון שאין בהם שום סרך עע״ז אינם בכלל איסורי תורה האלו, רק דהוי בכלל חסרי דעה שלמה ויוצא מכלל עם הכם ונבון — גם נראה שעכ״פ אסורים משום מראית העין דמחזי כדרכי האמורי ומנחש ומעונן ומכשף, וכן נראה מדברי הרמב״ם בלוחש על המכה שהעתקתי למעלה וממ״ש בשו״ע או״ח סי׳ ש״א סעיף כ״ז ע״ש — ואולי רק איסור דרבנן הוא אבל מנחש גמור לא הוי כיון דלית בהו שום סרך עע״ז.

ונראה לי שזהו כונת מ״ש ז״ל סוף פ״ו דשבת כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ור״ל כל פעולה שהעושים אותה אינם מתכוונים רק על צד הרפואה וסתרי כחות הטבע והדומה לזה, א״כ יש הוכחה שאין עושהו לניחוש ולגרור על ידו אחר עע״ז, ולכן מותר — ויויושבו בזה כמה פקפוקים שפקפקו הראשונים ז״ל שם בזה, עי׳ שו״ת רשב״א סי׳ תי״ג ודוק.

וא״כ נאמר שבכל מקום שדברו הז״ל מאלו וכאלו ידעו ברור שאין בהם שום סרך עע״ז ויצאו עכ״פ מידי מנחש ומכשף האמתיי — ובזה יתכנו ג״כ דברי האבודרהם שהבאתי למעלה ולא קשה מה שהקשיתי למה לא חששו הגאונים לפי דעתם לאיסור נחש האמור בתורה — וי״ל כיון שגם לדעתם עכ״פ אין בתקופה שום סרך

לא נחש ביעקב

סרך עע"ז ח"ו, יצא מידי איסור נחש האמור בתורה, ואף שעכ"פ מידי דעת שוטים לא נמלט לרעתם, מ"מ אמרוהו יען מצאו בו רסן ליראת שמים וככתוב שם.

וכן גם עניני האסטראלאגיע אין בהם שום סרך עע"ז, כי עובדי ע"ז ייחסו להכוכבים ומזלות ענין אלריי לפעול בהעולם כפי רצונם ובחירתם ולכן זבחו קטרו והשתחוו להם כדי להמשיך רצונם אליהם ויתר הבלי תועבותיהם — אמנם בעלי האסטראלוגיע מודים שאין להכוכבים ומזלות שום כח לפעול בהעולם רק על צד ההכרח וכפי כח שמוטבעים עליהם מאת בורא הטבע ית"ש, ואף שגם זה הבל וכמ"ש הרמב"ם, מ"מ מידי סרך עע"ז יצאו על כל פנים — ועיין דרשות הר"ן דרוש י"א.

ז אמנם נמצאו לחז"ל ענינים רבים יש בהם תועלת אמתיי או שמירה מהיזק, נגלו להם על דרך סוד ד' ליריאיו, ועי' היטב שו"ת רשב"א סי' הנ"ל — וקצתם על צד הסגוליי וסתרי כחות הטבע, וקצתם ע"צ ההשגחה ולעורר הבטחון על ד' ית"ש ולהמסר אליו ב"ה או לעורר המחשבה לתפלה בלב שלם לד' או להעיר על ההיזוק בהלב אמונת העקריים מגמול ועונש ונצחיות הנפש ויתר האמונות האמתיות.

ורא"ה בס' החנוך מצוה תקי"ב במה שאחז"ל שאסור להתרפאות בדברי תורה ואפ"ה התירו שיר של פגעים [שבועות ט"ו], כתב שם, וז"ל, אבל התירו לומר מזמורים אלו שיש בהם דברים יעוררו נפש היודע א"תם לחסות בהש"י ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על הסדו וטובו ומתוך התעוררותו על זה יהיה נשמר בלי נזק וזה שהשיבו בגמ' וכו' להגן שאני, כלומר לא אסרה תורה שיאמר אדם דברי תורה כדי שיגן עליו אותו הזכות לאומרו — עכ"ל.

ומופת גדול לזה א"ין הנביאים מרע"ה בעשותו נחש הנחושת והיה כל הנשוך והביט אל הנחש וחי — ואז"ל במשנה פ"ג דר"ה, וכי נחש ממית או מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקין — וכן אמרו עוד שם במשנה על פסוק והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וכו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין לבם לאביהם שבשמים וכו' — הנה הנחש הנחושת מעצמותו לא היה בו כח להחיות רק מצד היותו כלי להעיר על הבטחון בד' והסות בצל רחמיו ב"ה והאמן בד' ובמשה עבדו — ובודאי יש די באמונות אלו לרפאות ולהחיות ולהגן — רק שאח"כ בהמשך הדורות נשכחה הכוונה ההיא והשבו שהנחש הנחושת מעצמיותה יש בה כח זה ועשו אותה עבודה זרה וקטרו לה עד בוא המלך הצדיק יחזקיהו וכתתה וכמ"ש במלכים ב' י"ח והודו לו חכמים על אשר כתתה וכמ"ש ז"ל בפ"ד דפסחים — אבל עיקר כוונת הנחש לא היתה רק להעיר הלב על יהה על האמונה ובטחון בד' ובזכות אמונה זו תצמח רפואה.

ואולי על דרך זה מתועלות ופעולות הקמיעות של כתב שבפ"ו דשבת וראשונים שם ואו"ח סי' ש"א ועי' שו"ת רשב"א סי' ת"כ — והוא על דרך וראיתם אותו וזכרתם וכו' דציצית — להעיר ולקבוע בלב אמונות טובות בראותו שמא דמאריה עליה, [מבלעדי הנודע בזה להבאים בסוד ד'] — ויהיה בזה קצת להסיר תלונות המתלוננים על זה וכנודע — ועיין במורה נ"א פס"ב -- ובפירוש המשנה להרמב"ם פ"ז דסוטה.

וכזה בענינים כאלו שנוסדו מחז"ל והנהיגו בהם בעוררום על אמונות יקרות והזקם בלבו — וביותר בשיצטרף לזה עוד הזכות, מה שמורה המתנהג בהם

מחוזק

מחוזק*) האמונה בה' ובחכמי תורתו שבכל דור אשר נצטוינו מאתו ית"ש לשמוע להם ולבלתי סור מדבריהם אפי' אומרים על ימין שהוא שמאל, ופירש הר"ן בדרשה י"א שזכות המצוה דלשמוע בקול חכמים גדול וחביב לפניו ב"ה יותר מזכות עיקר המצוה בעצמיותה וכמ"ש שמואל אל שאול הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים — ע"ש דפח"ח.

וא"כ במה שיסדו לנו חכמינו ז"ל, מבלעדי התועליות האמתיות שנודע לחז"ל בהם, בהתוסף על זה עוד זכות חוזק האמונה בחכמי התורה שאנו מורים בשנכבד עניניהם ונמשכים אחריהם, ודאי יש בזה זכות די והותר להמלט מפחד רעה ולהשיג מאתו ית"ש אך טוב וחסד, וכמ"ש הכתוב, [ד"ה ב' כ' כ'] האמינו בד' אלדיכם וְתֵאָמֵנוּ, האמינו בנביאיו והצליחו.

א"ה, אחרי כל האמור במאמר הקדום נדבר עתה מעט מענין השדים והרוחות כפי דעת תוה"ק וכפי מה שיאיר ד' את עיני מתוך דברי חז"ל, ואתה קורא נעים התהלכה נא עמי מעט באמרים כיד ד' הטובה עלינו, וד' אתנו אל תיראו.

חונה מלאך ד' סביב ליריאיו ויחלצם.

א א"ה, אחרי אשר דברנו במאמר הקדום מענינים הקסמים והכשופים ראיתי לדבר פה מענין השדים לפי המשך הענין, וגם בזה לא אתהלל בנפשי כי באתי עד תכלית הענין לכלותו עד תומו לעומק מושגו ולגודל היקפו, רק לפי קוטן כחי וקוצר ידיעתי וכאשר התנצלותי אמורה שם, דרש נא כל המאמר ההיא טרם בואך הנה.

והנה חז"ל הרבו לדבר מהם וממהותם אמרו [פ"ב דחגיגה] ו"ו דברים נאמרו בהם ג' כמלאכי השרת וג' כבי"א גם ספרו [גטין ס"ח ע"א] ממלכם ורישיהון — והרמב"ן ז"ל בפי' אחרי על פסוקים למען אשר יביאו ב"י את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' וכו' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וכו' — כתב שהשעירים המה השדים והאריך שם במהותם מרחז"ל וכתב שהם נוצרים מב' יסודות אש ורוח ושנמצאים רק במדבריות ע"ש שהאריך — וכ"כ התוס' וראשונים בכמה דוכתי שהשדים נמצאים רק בשדה ובחורבות [עי' תוס' וראשונים מגלה ג' וגטין ס"ו ויבמות קכ"ב ואה"ע סי' י"ז סעי' י"ד] — ויש סמך גדול לזה מעובדא דמר בר רב אשי בחולין ק"ה ע"ב את בדוכתא דשכיחי רבים מה בעית הבא את הוא דשנית וכו' — וכן מורה לכאורה פשטות המקרא הנ"ל במ"ש אשר הם זובחים ע"פ השדה — גם בפרשת וארא על פסוקי בלטיהם כתב הרמב"ן ז"ל, המלאכים הנמצאים בגלגלי היסודות**) [הוא לפי דעת הקדמונים שג' היסודות מקיפים הארץ כגלגלים כמ"ש רמב"ם פ"ג מה' יסודי תורה ורמב"ן ר"פ בראשית] באויר הנקראים שדים וכו' ע"ש.

אמנם

---

*) וכמו שציונו הקב"ה הרבה חוקים לא נדעו לנו טעמיהם, לקיימם רק מצד גזרת ממ"ה ב"ה, ובזכות זה תושג הצלחה המיועדת, וכמשז"ל ריח נחוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני, (וכמשז"ל במדרש על פסוק כל אמרות אלוד צרופה וכו' ע"ש), כן במה שהנהיגו לנו עבדיו הכמי תורתו (המורשים מאתו ית"ש מקרא דלא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל), אף שלא נבין טעמם ונמוקם רק נעשה כמצווה עלינו. נזכה להמלט מרע ולהשיג אך טוב וחסד, ועיני ד' אל יריאיו המאמינים בו ובנביאיו ובחכמי תורתו.

**) וע' בריב"ש סי' צ"ב — וע' עוד ריב"ש סוף סי' צ"ג, וז"ל ואותם ההבלים והשגעונות שסיפר לך וכו' מי שיש לו לב להבין לא יאמין לאותם הכזבים והנמנעות כי

חונה מלאך ד׳ סביב ליריאיו

אמנם הרמב״ם ז״ל במורה מ״ג פ׳ מ״ו ויתר חכמים יגידו שהשעירים והשדים האלו שבמקראות הכה ענינים דמויים נעדרי מציאות כלל, ואמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוד אלדים לא ידעום לא שערום אבותיכם חרשים מקרוב באו, ר״ל שאין להם מציאות כלל רק המהבילים והממשיכים אחרי עע״ז בדו אותם מלבם, וכתב שם הרמב״ם שאותם המטעים אחר עע״ז בדו ואמרו שאלו השדים מצויים במדבריות רחוק מן היישוב ושמזונם הוא הדם מן הבע״ח ולכן אבלו עובדי ע״ז את הדם ועל פני השדה רחוק מן היישוב כדי להתחבר ע״י זה עם השדים אשר בדו כדי לידע על ידם עתידות לפי שגעונותם — ולהוציא מכל אלו החליים באו הזהרות התורה ע״ש דפח״ח — וכתב עוד שם, וזה לשונו, ודע שזמן זאת האמונה היה קרוב לימי משה רבנו ע״ה והיו בני אדם נמשכים אחריה מאוד ונפתים בה תמצא כתוב בשירת האזינו יזבחו לשדים לא אלוד וכבר ביארו החכמים ענין אומרו לא אלוד אמרו שהם לא פסקו מעבודת דברים נמצאים עד שעבדו דמיונות, לשון ספרי, לא דַיָּן שהם עובדים חמה ולבנה כוכבים ומזלות אלא שעובדים בבואה שלהם, בבואה הוא שם הצֵל, עכ״ל רבנו הרמב״ם ז״ל — ודבריו אלו המעטים מפיקים אורה על כל הענין הזה כאשר מעט מן האור יגרש הרבה מן החשך. — וכן נראה דעתו ז״ל בביאור גם בספרו היד החזקה, שלא זכר רבנו הרמב״ם ז״ל בחבור ההוא ענין השדים, ובכל מקום שבא ענין מהם הנוגע להלכות ודינים, או שהרמב״ם ז״ל השמיטו לגמרי, או שבל את ידיו לפרשו על ענין טבעיי, כאשר יראה הרואה מבואר ממה שיבוא בדברינו אי״ה.

והנה ע״פ מה שהאיר רבנו הרמב״ם ז״ל פירוש המקראות הנ״ל, ומקור מקומו טהור מלשון הספרי שהביא, אין במקרא ראיה על מציאות השדים כלל, [אם לא בא קבלה מזה לחז״ל].

ובמשנה פ״ה דאבות גבי יו״ד דברים שנבראו בערב שבת ביה״ש כתוב ויש אומרים אף המזיקים — אך שם יש מקום עיון — כי שנוי רק בלשון ויש אומרים ואולי עיקר מציאותם נפל במחלוקת אצל חכמי המשנה — גם לא פורש שם לאיזה מין מזיקים כיונה המשנה ואולי למזיקים בטבע מדבר הוות ועפושי האויר ורוחות מנשבות מזיקות [באשר גם אלו ודומיהם יוכללו בשם זה כמ״ש לפנינו אי״ה] והדומה לאלו כלי זעמו ב״ה אשר שם בטבע הבריאה לעשות מלאכתם בתבל ארצה לעונש מאתו ית״ש בעתות הראויות.

ומהגדות הז״ל בזה, הנה כבר נודע דרכם ז״ל בקודש להעלים פנימיותם תחת משלים ומליצות וחדות בהגדותיהם ז״ל — ומדרשי רשב״י הנעלמים שבא בהם הרבה משדין ורוחין, הנה ידוע מדרשים אלו נעלמים ספונים וצפונים פנימיותיהם עמוק עמוק — ומהגם ידוע לכל יודע שהרבה [ואולי רובא דרובא] מאמרים שבמדרשים ההם יצאו מפיות אנשי הדורות שאחריו ונטפלו שם, וכאשר בפירוש שמעתי כן מפה קדוש אדומ״ו גאון ישראל קדוש ד׳ מכובד מוהר״ר משה סופר זצוק״ל אב״ד ור״מ דק״ק פרעשבורג שאמר בפני רבים מתלמידיו, אלו היה יכולת ביד אדם להעמיד מדרשי רשב״י על טהרתן לבררם מתוך מה שנתחבר אליהם מחכמי הדורות שאחריו לא יהיה כולו רק ספר קטן הכמות מאוד מחזיק דפים מעוטים*).

גם הפוסקים לא הביאו ההזהרות הבאים בגמרא מענינים אלו ולא הזכירו

חששות

כי אם פתי יאמין לכל דבר וכו׳ גם פעמים רבות שמעתי אומרים שיש משביעים השד והוא בא בדמיון ענן כבד ומוליך האיש למרחוק אם הדבר אמת או שקר מי שירצה להאמין יאמין ואין היזק בזה, עכ״ל הריב״ש.

*) ונקל להבין שגם לשאר ספרי קבלה קרה כן — ועי׳ מ״ש הריב״ש בסי׳ קנ״ז שרבו הר״ן ז״ל אמר לו כי הרבה יותר מדאי תקע עצמו הרמב״ן ז״ל להאמין בענין הקבלה ההיא (של עשר ספירות) ולזה איני תוקע עצמי באותה חכמה וכו׳, וכ״כ שם עוד בשם רבנו שמשון מקינון ע״ש בריב״ש אריכות דברים בזה.

חששות של הזוגות והכשופים האמורים בגמ' פרק י' דפסחים ופרק ח' דחולין ואיסור נתינת שלום בלילה האמור בפ"ק דמגילה — ויש להתבונן לכאורה למה השמיטו הרבה הזהרות אלו שבאו בגמרא ?

והמפרשים כתבו הטעם לפי שהשדים מצויים רק במדבריות ולא בארצות מיושבות כמו ארצות מגורינו — והנה מבלעדי שלדברי הרמב"ם שכתבנו למעלה אין מקום לדברי המפרשים — אך גם בלעדי דברי הרמב"ם יראה כל רואה שדברי המפרשים האלו אינם מספיקים כלל — כי עדיין יש להקשות למה לא הביאו הפוסקים הזהרות אגו להשוכנים או נוסעים בארצות בלתי נושבות וכאשר כתבום להם חכמי הש"ס ? [וכמה דברים כתבו לשוכני מדבריות כ"ש סכנתא דחמירא] — ועוד קשה מי יאמר לנו שארצות קדם ארצות מגורי רבותינו בעלי הש"ס והראשונים ז"ל מיושבות עתה יותר מאשר היו בזמניהם ? — ועוד קשה אם ענינים אלו נמצאים בטבע במדבריות למה לא ספרום לנו אלפים תרים והכמים נשלחים ממלכי ארץ התרים בזמננו תולדות כל הארצות הנושבות והבלתי נושבות ומקריהם וכל הנמצא בהם תרו וחקרו ודרשו לכל חלקי יצורים וטבעיים הנמצאים שם, ואם יהיה מקום טבעיי למציאותם היתכן שאלפים תרים וחוקרים לא ימצאום ? או יכחידו האמת ממציאותם ? ולמה ? — אדרבה לעגו להם ולמציאותם ונהיה לשחוק המרבר בהם ומשוגע איש הרוח — ובוראי שפרסום גדול כזה אינו מקבל שום ספק — אשר מכל אלו נראה שמציאות ענינים אלו היא חוץ מן הטבע ורק על צד הנפלאות בהשגחתו ית"ש על פי המיעוט כמיעוט ראית המלאכים בפרט בזמננו, וכיבואר לפנינו אי"ה.

והאמת יורה דרכו, ע"פ הנראה מגמרא פסחים ק"י ממ"ש שם כללא דמלתא מאן דקפיד קפדינן עמיה בזה שהכוונה שהיזוקות אלו אין יסודתם רק בכח דמיון האיש החושש להם וכמ"ש במאמר הקדום — ובפ"ח דחולין דאמרינן שלא יאכל אדם כבישא דאסר גינאה דקשה לכשפים והרמב"ם בתשובה [הובא בכ"מ פ' כ"א מה' איסורי ביאה] כתב בהדיא שהזק זה הוא רק לפי דמיון החושש בזה ע"ש, ומזה נוכל להקיש על כל הדומה לזה, נראה מבואר שכה שהזהירו חז"ל מהם הוא רק לפי מה שהתפרסמו אלו הדמיונות ביכיהם יבוא על ידם להיזק מכח הדמיון — והנה אף שבודאי לא נשתנו היצורים והאקלימים מאשר היו בזמן רבותינו חכמי הש"ס, מ"מ פרסומי הדמיונות האלו נשתנו ומאן דלא קפיד בהו לא קפדינן בהדיה וכאשר פירשנו דבר זה, ולכן אין צורך בהם עתה, ולא הוצרכו הפוסקים להביאם.

ב והז"ל בדברם מהם בהגדותיהם בגמרא ובמדרשים, הנה ודאי אין פירוש כל אלו המאמרים שוים — קצתם באמת היו על צד הנפלאות והנסים מחזות קרובות לנבואה לגדולי הדור ראויים לכאלו*) — ובקצת מקומות בא הדבור בהם על צד הצורה משל והחדה להגשים עניני מוסר להמשיך את העם ליראת ד' ולמונעם מעברה בדרכים נאותים לזה לזמניהם, וכבלי היות יבולת להם לשקול הדרקון מבלי שבור חבית הדבש שעליה הנחש כרוך, וכמ"ש למעלה במאמר הקדום — ובקצתם בא הדבור לפי דמיון המדמים אותם והחוששים להם וכאמור — ובקצתם דברו על ענינים טבעיים על דרך ההדה והמליצה, ובאו במאמרים כאלו צוויים להשמר מעין הרע ומהזיקות טבעיות ועל צד הרפואה, ובאו עליהם בדרכים נאמנו ונתפרסמו אז ובלשונות הנהונות אז, כי ידיעות הטבע והלשונות הנאותות להם לא נודעו אז כל כך בפרט בין ההמון [טרם התרחבות הלשונות ע"י מלאכת הדפוס], ואביא קצת דוגמות לזה.

בר"פ

*) וקצתם נגלו להם ז"ל בחלום כמ"ש אצלי ברוח דעת פ"ה בשם הריטב"א ומהרש"א ויתר ראשונים ע"ש בהגה.

חונה מלאך ד' סביב ליריאיו

בר"פ זיין דגטין מי שאחזו קורדייקוס וכו' ופי' רש"י שם שידה השולטת כששותה יין מגתו הרבה, והוא מגמרא שם דאמרינן דנכתיה חמרא וכו' דהא רוחא קורדייקוס שמה — והרמב"ם שם בפי' המשנה כתב וז"ל, קורדייקוס שם חולי מתחדש ממלוי חדרי המוח ומתבלבל הדעת מפני כך והוא מין ממיני חולי הנופל, עכ"ל — וכן כתב על זה גם בחבורו פ"ב מה' גירושין ה' י"ה, וז"ל, מי שהיתה רוח רעה מבעתת אותו — גם במסכת ראש השנה דף כ"ח אמרינן כפאו ואכל מצה וכו' כפאו שד וכו', והרמב"ם בפ"ו מה' חמץ ומצה בהעתיקו דין זה כתב וז"ל, אכל מצה בעת שטותו ואח"כ נתרפא וכו' — הנה עינינו רואות שכל מיני החליים המחלישים את כח השכל ומגבירים את כח הדמיון יקראו בדברי חז"ל בשם אחוז שד או רוח — ודברו כזה, או לפי דמיון האנשים אשר חשבו בעתים ההם כזאת על החליים כאלו שהם מחמת שד או רוח לפי פרסום הדמיונות האלו בזמניהם — או דברו כן בלשון מליציי כי האיש החולה בחלי כזה אינו שליט בשכלו רק*) שכלו נכנע וכפוי וכאלו שד או רוח שולט עליו — ונמצאו בדברי חז"ל הזהרות מהיזקות שדים ורוחות בעניני סעודה ותשמיש ובית הכסא, והרואה יראה בהם שמירה ועל צד הרפואה מהיזקות יולדו ע"י כח הדמיון לפי פרסום אלו הדמיונות**) בזמניהם, או היזקות טבעיות לפי האקלימים ההם והרגלי האנשים בזמניהם — [דרך משל לקנח בצרור שקנח בו חברו אז"ל קשה לכשפים וגם בטבע יוכל להתדבק חולי בו אם האיש שקנח בו ראשונה יש בגופו אחת מכחלות המתדבקות וכמ"ש ג"כ הרופאים בספריהם, וכן התשמיש בעתות החולשה לפי ענינים רבים ודאי יוכלו להחלות את האדם ובייחוד להחליש העורקים אשר יסודם במוח הראש ולהחליש השכל, וחז"ל באו על ענינים כאלו במליצות נהוגות אז כאמור ומזה יקיש הנבון על הדומה לאלו] — ודרך כלל כל ענין המחליש את השכל ומגביר כח הדמיון נראה שיקראו לו חז"ל אחוז שד או רוח, ודברו כן לאחת משני סבות וכמ"ש למעלה.

ובפ"ג דגטין גבי רוח צפונית ושארי רוחות מנשבות המזיקות, אמרו ז"ל שם, שדיא נשיב, ופירש"י, השידה מנשבת, הנה כינו רוח מנשב המזיק לבריאות הגוף בשם שד ושידה, [והוא על דרך צחות ומליצה] — ובילקוט תהלים על פסוק מחץ יעוף יומם אמרו שהוא מזיק הפורח ביום, ועוד שם ובבמה דוכתי במדרש אמרו על קטב מרירי ג"כ שהוא מזיק הפורח ביום בעתות החמות יעו"ש, ונתנו למזיק זה תמונה מבוהלת כיעו"ש — ולדעתי כאן דמפרש ליה על רוח מנשב חם ובוער מאוד מלא מחלקי אש וגפרית המנשב בארצות הקדם וממותת הפוגע בו כמ"ש בספורי תולדות הארצות, לא משתבש. וכאשר גם בפ"ג דגטין קראו לרוח מנשב המזיק לבריאות הגוף בשם שד ושידה וכמבואר — וכן למלאך המות נתנו

---

*) ובמורה מ"ג פ' מ"ו בהביאו מעשה שדים שבדו מהבילי עע"ז עם הדם של הבע"ח ושלכן עשאה התורה אלו ההרחקות בהדם, כתב שם וז"ל, ונשלמה הכוונה להפר האחוה בין מי שאחזו שד באמת ובין שדיהם עכ"ל, נראה כונתו במ"ש אחוז שד על דרך צחות ור"ל איש משוגע שכח הדמיון שולט עליו ור"ל שמעשה אלו המהבילים המה מעשה משוגעים, וכאשר בפירוש כתב שם על עבודותיהם שהם שגעונות יעו"ש, ויגיד עליו רעו שהרי מ"ש חז"ל עליו בר"ה כ"ח כפאו שד מפרש ליה הרמב"ם בחבורו שהוא חולי משלילות השכל וכמו שהעתקנו למעלה.

**) ולולי דמסתפינא הייתי אומר, כי גם הרפואות הבלתי טבעיות מלחשים וסגולות הנמצאים בדברי חז"ל, מבלעדי התועלת העצמיי המקובל להם ז"ל בהם, עוד בהם תועלת לחזק כח הדמיון בבטחון על רפואה זו, או בהעירו ימלא לבבו בטחון ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש לחבוש לנשברים, ובייחוד במחלות אשר יסודותם בכח הדמיון — וכמ"ש למעלה בסוף מאמר הקודם יעו"ש — ועיני ד' אל יריאיו המאמינים בו ובעבדיו חכמי תורתו, לחלצם ולרפאם.

נתנו חז"ל תמונה מבוהלת ואמרו [פ"ק דע"ז] שהוא מלא עינים והוא ע"צ המשל לפי פעולתו שאין נכתר ונמלט מאתו לעשות מלאכתו בגזרתו ית"ש, כי דרכם במליצתם לצייר ענינים ע"פ*) פעולותיהם.

ובפ"ק דמגלה הקשו ז"ל על יהושע באומרו שלום למלאך ד' היאך עביד הכי ודלמא שד הוא, אולי הכונה שמא אחד ממלאכי זעמו ית"ש לעונש הוא, והוא מחזה קרובה לנבואה ראויה לגבר כיהושע [וכמלאך המשחית דדוד וארונה — ושם בסוגיא אמר ריב"ל אסור לאדם שיתן שלום לחברו בלילה שמא שד הוא, אולי הוא לפי פרסום הדמיונות האלו בזמנו שהשדים המה שכיחים מאוד א"כ יבוא ע"י זה להיזק של כח הדמיון — ומי שלבו נוקפו עדיין בפירושי זה שם בפ"ק דמגלה הנה מקום אתו לעיין ולפרש יותר אם דעתו רחבה, ולא באתי בזה רק לעורר לב המעיין על דרך תן לחכם ויחכם עוד —.

ג הן זאת באגדות — אמנם מה נעשה בעת שימצאו דברים אלו בגמרא בהלכות ודינים? — הכי גם אותם נפרש בחדות? — והנה בגטין ס"ו ע"א תנן, מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו — ובגמרא שם, וליחוש שמא שד הוא? דחזיא ליה בבואה — אינהו נמי אית להו? דחזיא ליה בבואה דבבואה, ודלמא אינהו נמי אית להו? א"ר חנינא למדני יונתן בני בבואה אית להו בבואה דבבואה לית להו — עכ"ל הסוגיא — ובסוף יבמות קכ"ב תנן, מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו, ושם נמי הקשה בגמרא דלמא שד הוא? ואסקינן נמי דחזיא ליה בבואה דבבואה — הנך רואה שגם להלכה ולמעשה אנו חוששין שמא שד הוא ואין משיאין אשתו עד דהזיא ליה בבואה — וכן פסקו הפוסקים ובשו"ע אה"ע סי' י"ז סעי' יו"ד ושם סי' קכ"א סעיף י"ט שאין מתירין אותה עד דאיכא בבואה דבבואה — ואע"ג דלענין זוגות וכשופים ונתינת שלום בלילה לא חששו הפוסקים במרינתנו לשד וכמ"ש למעלה? — צ"ל דחומר אשת איש שאני דלהתיר א"א לעלמא חוששין אפי' למיעוט דלא שכיהא — שהרי נטבעים קי"ל דרובם למיתה ואפ"ה אשתו אסורה ועי' תוס' ב"מ כ' ע"ב, ולכן דוקא באיסור אשת איש חוששין לשד ולא בעלמא דהוי מיעוט דלא שכיח.

והנה גם שם נתן לנו רבנו הרמב"ם ז"ל מקום עיון — כי בפ"ב מה' גרושין העתיק דין המשנה כצורתו ולא הצריך בבואה — וע"ש מה שתירץ הכ"מ עליו בזה ע"ש.

ועל צד הדוחק היה מקום לומר ולפרש גם סוגיא זו ע"צ דמיון האנשים המפורסם אז שהשדים מצויות בבורות ובחרבות [ולא היה ספק לאחד מן ההמון באמתתם לשון הרמב"ם במורה שם ע"ש] א"כ אולי איש הזה לא ראה ולא שמע כלל רק חזיון כח הדמיון היה אחרי הנודע שכל הנמשכים אחרי כח הדמיון יחשבו לראות

---

*) ועד נאמן ובנין אב לזה ממ"ש בפרקי דר' אליעזר והובא בילקוט תהלים על פסוק והוא כחתן וכו' ואין נסתר מחמתו, החמה עולה במרכבה ורוכב מעוטר כחתן וכו' יעו"ש, ומי לא יבין? שרק על צד יופי הדבור והמשל אמרו כן לציירה כפי פעולתה, כאשר מימי קדם ועד היום מפורסם משל זה לפעולת השמש ניתן לה מאת בעלי הממשילים (קראם הרמב"ם טלסמאות ובל"א מיטהאלאגיע) ועד היום מציירים הממשילים את פעולת השמש בתמונה זו וכנודע, ועובדי החמה בימי קדם היו עובדים לצורה זו שאליה נמשלה פעולת החמה, ולכן נאסרה הצורה הזאת משום עכו"ם וכמ"ש ביו"ד סי' קמ"א סעיף נ' בהגה בשם הרמב"ם, ומזה תקיש על כל הדומה לזה.

לראות ולשמוע דברים לא היו להם מציאות כלל — ולהיות עניני ב' המשניות האלו תמוהים וזרים וגם יש כאן חומר אשת איש לכן הקשה ש"ס שמא חזיון כח הדמיון הוא, וכמ"ש שם בגמרא ודלמא אינהו נמי דמויי מתדמי, היינו נמי לפי מחשבת המדמים שהשדים מתחפשים בגופות, ומשני דחזיא ליה בבואה דבבואה וכיון שראו כל כך בדיוק ודאי לאו חזיון כח הדמיון הוא — אך זה הוא ודאי דוחק גדול, ובפרט בהלכה קבועה, וההלכות ודאי צריכות להתפרש במראה ולא בחדות — הנך רואה מהגמרא והפוסקים זולת הרמב"ם שחששו שמא שד הוא להלכה ולמעשה — וגם בדעת הרמב"ם כתב הכ"מ שם שסמך על המסקנא שם בשעת הסכנה כותבין אע"פ שאין מכירין, ולולי כן גם הרמב"ם היה מצריך בבואה.

ונתתי אל לבי ולדעתי הרמב"ם ז"ל מפרש להנהו ב' סוגי דגטין ס"ו ויבמות קב"ב רק על צד דמיון האנשים בזמן ההוא, ואף שהם הלכות, הנה גם בראש השנה כ"ח כפאו שד ואכל מצה היא נ"כ הלכה ואפ"ה מפרש ליה הרמב"ם בפי' המשנה ובחבורו שהכונה על חולי כח הדמיון שחושב ששד כופהו ואונסו לאכול וכמ"ש לעיל אות ב', וה"נ דכוותיה.

ולהיות שעניני ב' המשניות דגטין ויבמות המה ענינים זרים וגם לחומר איסור אשת איש לכן הקשה הש"ס ודלמא שד הוא, ר"ל שמא באמת האיש הזה לא שמע כלל רק מצד שהתפרסם הדמיון הזה אז בזמניהם שהשדים נמצאים בשדה ובבורות [ולא היה אז שום אדם שהיה לו ספק בזה לשון הרמב"ם במורה שם] א"כ ניחש שמא כח הדמיון הטעהו עד שחושב ששמע דברים אלו ובאמת לא שמע כלל, וכאשר ידוע שבעלי כח הדמיון יחשבו לשמוע דברים אין להם מציאות כלל, ומשני דחזא ליה דמות אדם, ופריך אנהו נמי דמויי אתדמי, ר"ל הרי כח הדמיון פועל גם על חוש הראות שיחשוב לראות דברים שאין להם מציאות כלל וכאשר ידוע, ומשני רחזיא ליה בבואה וכיון שראה הצל יש הוכחה שהיתה מחזה אמתיית — ופריך אינהו נמי אית להו בבואה, ר"ל שהנטעים מכח הדמיון יחשבו לראות דברים וגם צל שלהם ובאמת אין שום דבר אמתיי — ומשני דחזי ליה בבואה דבבואה, ופריך ודלמא אינהו נמי אית לדו, ר"ל שמא טעות כח הדמיון גדול כל כך בדמיון המוטעים בו עד שיראו גם בבואה דבבואה כמו בראיה אמתיית, א"ר חנינא לימדני יונתן בני בבואה אית להו בבואה דבבואה לית להו, ר"ל שמחזה המוטעת רק מכח הדמיון אינו מראה בבואה דבבואה והבבואה דבבואה הוא מופת על ראיה גמורה — ואחרי שכל חשש זה הוא רק לפי מה שהתפרסמו דמיונות אלו אצל האנשים בימי רבותינו בעלי הש"ס, וא"כ בזמננו שנתבטעו דמיונות אלו מלב האנשים א"כ אין לחוש שמא שד מטעית כח הדמיון הוא, ולכן לא הצריך הרמב"ם ראיית בבואה כלל, וכאשר מטעם זה לא הביאו הפוסקים לזמננו סכנות הזוגות ורכשופים המוזכרים וכאשר ביארתי היטב למעלה בסוף אות א' ע"ש — וגם אם נאמר שהרמב"ם מודה להרמב"ן שנמצאים שדים באמתות, הנה הם משתלחים רק ע"צ הפלא ובהשגחתו ב"ה בעין נבואה ומלאכים, א"כ איך נחוש שבהשגחתו ב"ה נשתלח שד להכשיל באיסור אשת איש — ולכן הוכיח הרמב"ם שענין הסוגיא הוא כאשר פירשנו.

וסמך גדול יש לפירוש הזה. דלכאורה קשה טובא למה לא ידע ר' חנינא בן והוצרך ללמוד זאת מבנו יונתן, וגם נראה שלא הי' חכם מוסמך אז. ולכן נראה לי שר' חנינא לטעמיה לא חשש לכשפים שהרי אמר [בחולין ז' ע"ב] אין עוד מלבדו, ולא פעלו כלל אפי' על כח דמיונו וכדביארתי היטב במאמר הקדום אות ד' ע"ש, ולכן הוצרך ללמוד דמיונות ההמון בענין השדים והכשופים מבנו יונתן. וכן כ"ש חז"ל [חגיגה ט"ז ע"א] ו"ו דברים נאמרו בשדים, ולא אמרו סתם ו"ו דברים יש בהם, רק אמרו נאמרו בהם, משמע שההמון המדמים נתאמת להם אלו ו"ו הדברים, אבל לחז"ל לא נתאמת זאת כל כך.

וכל זה להרמב"ם. אך שאר הפוסקים [ובאה"ע סי' י"ז ס"י וסי' קמ"א ס"ט] חוששין באמת לדלמא שד הוא וצ"ל דוקא בבואה דבבואה.

ד̃ ופשר דבר דרזא דנא נראה כך — הנה ברא הקב"ה בהטבע וכ-לואה בריות גופיות מורכבות מהיסודות [לדעת קדמונינו ז"ל היסודות הם ד' אש רוח מים עפר, ועי' הולין קכ"ז מאמר ר"ע מה רבו מעשיך ד' יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה וכו' יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות במים וכו' נראה שכיון לאלו ד' היסודות], וברא וראציל ג"כ בריות בלתי גופיות רק כחות נשכות משכילות נפרדות מגופות והם המלאכים הנגלים להנביאים במלאכות ד' — וברא ג"כ בריות ממוצעות בין ב' אלו שיש להם גוף מורכב מהיסודות הקלים אש ורוח, ואין בדם מהיסודות הכבדות עפר ומים, והם השדים, ולכן אז"ל שבמקצתן דומים לב"א ובקצתם דומים למה"ש וכאשר ביאר הרמב"ן פ' אחרי הנ"ל — ולזכות ולבהירות גופם המה במדרגה קרובה קצת למלאכים, ולכן קראם הרמב"ן בפ' וארא בשם המלאכים השוכנים בגלגלי היסודות וכמ"ש למעלה — והמהבילים הממשיכים אחרי עע"ז מאו"ה בדו עבודות בדויות מזביחות והקטרות וקרבנות ודומיהם מהפעולות הבדויות והטעו ההמון ואמרו להם שע"י אלו הפעולות יתקרבו אל אלו השדים להשיג מהם תועלת הנרצה, ולעבודות כאלו יקראו מעשה שדים, אמנם כל זה הוא שקר והבל, וכמ"ש הרמב"ם במורה — אבל השדים משתלחים [כמו המלאכים] במלאכות ד' לענוש ברצונו ב"ה ע"ד שכר ועונש, ולכן קראם הרמב"ן בשם מלאכים וגם בגמרא אמרו שדומים קצת למלאכים, דהיינו שלוחי ד' וכהוראת מלת מלאכים — ויען כי טבע בריאתם משונה מטבע האדם ובריאתו, לכן אינם נגלים להאדם על צד הטבע רק על צד הנס והפלא בהשגחתו ב"ה לענין ולאדם ראויים לזה כפי ההשגחה העליונה — ורק בעניני ב' המשניות בגטין ויבמות הנ"ל שהם מעצמותם דברים תמוהים וזרים וגם לחומר איסור א"א דחוששין אפי' למיעוט דלא שכיח חוששין להם [זולת לשיטת הרמב"ם וכמבואר], אבל זולת המקום הזה אין שום*) מקום לחוש להם.

ה̃ וממוצא הדברים האמורים, הנך רואה שציורי ההמון בעניני השדים והרוחות הוא יותר ממה שיחייבום הענין האמתי ע"פ דחז"ל — אמנם באופן שאין בהם שום סרך עע"ז וגם בהיותם רסן ליראת ד' לזמניהם אשר התפרסמו אז ונספחו בהם על בית יעקב ולא היה באפשר לעקרם מבלי החלש רסן היראה הנסבך עמם בהם אז בזמניהם, לכן נתנו חז"ל להם קצת מקום ע"ד ימין דוחה ושמאל מקרבת, וכאשר ביארתי כל זה היטב במאמר הקדום ע"ש ושייך כולו ג"כ לענין זה — ואשר בזמנים הקדומים אולי היה קבול שכר על הפרישה מדרוש בענינים אלה, השבתי לדעתי בזמננו אלה יש קבול שכר על הדרישה בהם בסוד נבונים יראי ד' וכאשר מלתי אמורה בזה במאמר הקדום.

והרסן האמתי לקבוע בנפשותינו יראת ד' הוא בשומנו על לבנו כי עיני השגחתו ית"ש ויתעלה המה משוטטות תמיד בכל הארץ ועל כל פרטי מעשה איש ותחבולותיו, ומבלעדי הגמול הנפשיי בעוה"ב, הקב"ה מסבב כל סבובי הטבע הגופיי ותחבולותיה על דרך השכר והעונש הראוי גם בעוה"ז כפי רצון קדשו ית"ש, וכמ"ש דכתוב אכן אתה אל מסתתר אלדי ישראל מושיע — ואמר אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה, ואמרו חז"ל על פסוק לעושי נפלאות גדולות לבדו שאפי' בעל הנס אינו מכיר בניסו — והם המה הנסים הנסתרים שעליהם כתב רבנו הרמב"ן ז"ל [ר"פ וארא וס"פ בא] שהאמונה בהם הוא משרשי התורה — ואעתיק הנה קצת מלשונו הזהב סוף פרשת בא, וז"ל עם — מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם

---

*) וביחוד בזמננו שפסקו הנסים הגלויים וגם הנבואה (כי הנבואה היא ג"כ מהנסים הגלויים) בודאי שאין לחוש לענינים כאלו, ועיין מ"ש בהגה שאחר זה.

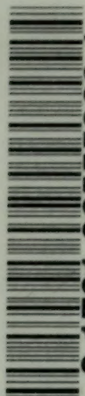
חונה מלאך ד׳ סביב ליראיו

אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד כל התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון, כאשר הזכרתי כבר, ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים. כאשר יבוא בייעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמ״ש הכתוב ואמרו כל הגויים על מה עשה ד׳ ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ד׳ אלדי אבותם. שיתפרסם הדבר אל כל האומות שהוא מאת ד׳ בעונשם, ואמר בקיום. וראו כל עמי הארץ כי שם ד׳ נקרא עליך ויראו ממך, ועוד אפרש בזה בעז״ה — עכ״ל הוהב ורפח״ת.

ונשובה לדברינו — הוראת מלת שדים היא, ענינים נשגבים למעלה מטבע שלנו, ביכלתם לפעול נשגבות, [והוא שם תואר מגזרת שדוד והרוס, ומגזרה זו ג״כ שם שדי, שנקרא הקב״ה כן עבור יכלתו הבלתי בעל תכלית לשדד ולהכריח כל הנמצאים אל רצון קדשו ית״ש] — ומהבילי עע״ז בדו להם ענינים דמויים, ויחסו להם כחות נשגבות ובדו להם עבודות, מזביחות והקטרות והקרבות, והמשיכו בהם אחר עע״ז — והתורה שלפה חרבה נגד כל אלו, ועקרה ושרשה כל זה, והוכיחה על אלו, וכמ״ש הכתוב יזבחו לשדים לא אלוד אלדים לא ידעום וכו׳ חדשים מקרוב באו — אמנם ודאי אמת הוא שהקב״ה ברא והאציל נמצאים נשגבים למעלה מטבע שלנו, ושכלים נפרדים על מדרגות שונות, והם מלאכי ד׳ עושי דברו ית״ש בתבל ארצה, על צד הגמול והעונש, ונגלים אל הנביאים וגדולי הדורות הראויים*) לזה, במחזות נבואיות לפי חלופי מדרגותיה, או קרובה לנבואה, וכאשר הראנו לדעת מפי תוה״ק שבכתב ושבעל פה — אמנם אין ראוי לאדם לחקור הרבה בענינים אלו, וכמ״ש חז״ל, במופלא ממך אל תדרוש במכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות — ואין לו לאדם לעשות רק הפעולות הרצויות אצלו ית״ש, ועל ידם ישיג האדם רצונו ב״ה — והפעולות הרצויות הלא המה — ללכת בדרכיו ב״ה, ולעשות כפי אשר ציונו בתוה״ק, להיות תמים עם ד׳, לגול עליו כל דרכנו ולבטוח עליו — ואז, **חונה מלאך ד׳ סביב ליראיו ויחלצם.**

---

*) ועיין רמב״ן סוף פ׳ בא, ומדבריו יש ללמוד, שאחרי שכבר יסד ופרסם הקב״ה הכרתו ע״י נסים גלויים בשנים קדמוניות, שוב אינו מראה נסים גלויים רק לעתים החוקים מאוד ולצורך גדול, ע״ש — ולכן גם הנבואה פסקה, כי גם היא מן הנסים הגלויים היא כי ידבר ד׳ את האדם — אמנם רוח קדושה אשר יערה ד׳ ממרום על יראיו לא פסקה ולא יפסוק דור דור — וכן הנסים הנסתרים לא פסקו ולא יפסקו דור דור, וכמ״ש הכתוב אכן אתה אל מסתתר אלדי ישראל מושיע, ואמר הכתוב וחסד ד׳ מעולם עד עולם על יראיו.

3 1761 06555366 1